

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет «Одеська юридична академія»  
Кафедра аграрного, земельного та екологічного права

Серія «Навчально-методичні посібники  
кафедри аграрного, земельного та екологічного права»

## **ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО**

*Навчально-методичний посібник  
для студентів усіх факультетів та форм навчання  
за спеціальністю 081 «Право»*

Луцьк  
Вежа-Друк  
2024

УДК 349.42(075.8)

3-51

*Серія «Навчально-методичні посібники кафедри аграрного, земельного та екологічного права національного університету “Одеська юридична академія”», заснована у 2017 році*

*Схвалено рішенням кафедри аграрного, земельного та екологічного права  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
(протокол № 4 від 30 січня 2024 року)*

*Рекомендовано до друку рішенням навчально-методичної ради  
університету, (протокол № 5 від 21.02.2024 року)*

**Рецензенти:**

**Курман Т. В.** – доктор юридичних наук, професор, в. о. завідувача кафедри земельного та аграрного права Національного університету імені Ярослава Мудрого;

**Степська О. В.** – кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу «Центр надання адміністративних послуг» Таїровської селищної ради.

**Відповідальні за випуск:**

**Годованюк А. Й.** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА»;

**Харитонova Т. Є.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА».

3-51 **Земельне право:** навч.-метод. посіб. / А. Й. Годованюк, Т. Є. Харитонova, Х. А. Григор'єва та ін. / за ред. проф. Т. Є. Харитоновой. – Луцьк : Вежа-Друк, 2024. – 156 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники кафедри аграрного, земельного та екологічного права»).

ISBN 978-966-940-538-8

У навчально-методичному посібнику зібрані необхідні розробки щодо викладання здобувачам вищої освіти курсу «Земельне право» – однієї з важливих навчальних дисциплін професійної підготовки фахівців із права. Запропоновані методичні розробки враховують особливості правовідносин у земельній сфері та спрямовані на всебічну підготовку фахівців із права для ефективної роботи в юридичній роботі різного роду направленості та спрямування.

**УДК 349.42(075.8)**

© Національний університет  
«Одеська юридична академія», 2024  
© Подолець О. (обкладинка), 2024

ISBN 978-966-940-538-8

## **Розробники та укладачі:**

**Годованюк А. Й.** – кандидат, юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0002-2577-1683);

**Харитонova Т. Є.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0002-7998-5089);

**Гавриш Н. С.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0001-6731-6382);

**Григор'єва Х. А.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0001-7659-2178);

**Заверюха М. М.** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0002-3111-1921);

**Канівець Л. А.** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0002-8866-4527);

**Караханян К. М.** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0003-4927-4558);

**Платонова Є. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» (ORCID ID: 0000-0002-5688-7857).

# 1. ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

## 1.1. Анотація навчальної дисципліни

Дисципліна «Земельне право» присвячена вивченню особливостей суспільних відносин щодо використання та охорони земель, що регулюються нормами земельного законодавства і права. Теоретична актуальність і практична значущість викладання студентам сучасного земельного права полягає у тому, що новації, закріплені у земельно-правових актах призвели до суттєвих змін в інших природноресурсних галузях законодавства. Тому юрист-правознавець з вищою освітою має завчасно підготуватися до сприйняття таких законодавчих новацій та бути готовим до застосування їх у своїй практичній діяльності. Зміст дисципліни має яскраво виражене практичне спрямування, адже будується на матеріалах господарської та судової практики, включає вітчизняний, іноземний та міжнародний досвід. Викладання навчальної дисципліни відображає концептуальні положення подальшого розвитку законодавства у земельній сфері з урахуванням сучасних наукових досліджень. У навчальному курсі багато уваги приділяється науково-теоретичним питанням юридичного супроводу в сфері земельних відносин, наданню роз'яснення щодо розуміння змісту тих чи інших понять і категорій, формуванню цінностей професійного юриста, що забезпечують впровадження принципів сталого розвитку, забезпечення прав людини та подальшої розбудови правової держави. Значна кількість практичних завдань, передбачена під час проходження курсу, дозволяє сформулювати, тренувати та закріпити знання щодо особливостей правового забезпечення земельних відносин. Опанування курсом формує стійкі практичні навички та якісно готує до діяльності у сфері правового супроводу будь-яких земельних відносин.

## 1.2. Мета і завдання навчальної дисципліни

**Метою** навчальної дисципліни є формування уявлення про сучасний стан, тенденції розвитку земельного права та створення основи засвоєння студентами: основних напрямів земельної реформи в Україні; особливостей правового регулювання відносин власності на землю та користування землею; повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування в галузі земельних відносин; правових режимів використання земель у відповідності з їх розподілом на категорії за цільовим призначенням, системи контролю за використанням і

охороною земель, порядку ведення Державного земельного кадастру, та проведення землевпорядних робіт, забезпечення економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель; проблем розвитку ринку землі; відповідальності за порушення земельного законодавства, теоретичних та практичних аспектів щодо вирішення земельних спорів.

**Основними завданнями** дисципліни є вивчити законодавчі та підзаконні акти, що регулюють земельні відносини; розглянути правову природу основних видів земельних правовідносин; ознайомитися з працями провідних юристів-науковців із земельного права; визначити можливі напрями подальшого розвитку земельного законодавства.

**Згідно з вимогами освітньо-професійної програми після вивчення дисципліни «Земельне право» здобувачі вищої освіти повинні:**

**знати** специфіку теоретичні та прикладні засади якісного та комплексного аналізу практичних ситуацій, основ та технологій ефективного вирішування юридичних ситуацій у сфері земельних відносин;

**вміти** розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності; застосовувати знання у практичних ситуаціях;

**володіти** основними методами, задля можливості давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю;

**застосовувати** на практиці знання щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях;

**використовувати** спеціалізоване законодавство у даній сфері; знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

**За результатами вивчення навчальної дисципліни здобувач має вміти:** здійснювати ефективне правове забезпечення використання інновацій, ресурсів, мінімізації ризиків, застосовувати сучасні моделі, підходи та технології юридичного супроводу; вміти розробляти правозастосовчі, нормативні, програмні та договірні документи щодо правового забезпечення господарської діяльності, діяльності державних органів, використовуючи системний аналіз і комплексний підхід, а також методи командної роботи; представляти інтереси підприємств, бізнесу чи держави та презентувати для фахівців і широкого загалу результати їх діяльності.

### **1.3. Форми і методи викладання навчальної дисципліни**

**Формами і методами викладання навчальної дисципліни є:** читання лекційного курсу, проведення практичних занять викладачами,

виконання здобувачами самостійної роботи за відповідними темами та обсягами, визначеними викладачами навчальної дисципліни, а також проведення індивідуальних та групових консультацій з академічними та окремими групами здобувачів.

**Лекційний курс** охоплює науково актуальні проблеми і практично значущі питання, у зв'язку з цим звертаємо увагу на те, що лекції читаються за всіма темами і з усіх питань тематики програми навчальної дисципліни, що дозволяє найбільш ефективно використати лекційний інформаційний ресурс. У програму курсу також входять запрошення практичних працівників для ознайомлення з їх власним практичним досвідом.

**Практичні заняття** – одна з основних форм навчання при викладанні курсу «Земельне право». Їх мета полягає у засвоєнні теоретичних положень і відпрацюванні управлінських та договірних навичок шляхом вирішення задач для розв'язання конкретних питань, що виникають на практиці.

**Самостійна робота здобувачів** є засобом опановування навчальним матеріалом, яка охоплює підготовку до практичних занять шляхом виконання індивідуальних завдань (розв'язання конкретних задач) поза аудиторними заняттями. В організації самостійної роботи дійову допомогу здобувачам можуть надати індивідуальні та групові консультації. Окрім цього, самостійна робота здобувачів з вивчення окремих тем і питань програми є формою заповнення дефіциту часу на аудиторні заняття. Найбільш ефективними і результативними видами самостійної роботи є написання творчих робіт (наукових доповідей, есе), вирішення практичних завдань (кейсів), виконання командних та індивідуальних творчих завдань, з яких здобувачі мають звітувати у встановленому порядку для отримання відповідної суми балів.

#### **1.4. Форми контролю знань**

Передбачені такі форми контролю знань здобувачів: проведення усного опитування, виконання контрольних робіт, заповнення тестових завдань. Контроль за успішністю опановування знаннями з навчальної дисципліни здійснюється у формі поточного та підсумкового контролю.

**Поточний контроль** здійснюється під час проведення занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з навчально-науковою літературою; знання правової термінології; здатність до виконання індивіду-

альних та командних завдань; обґрунтування висновків, а також ступінь самостійності та повнота вирішення практичних завдань і аналіз наданих матеріалів; активність та систематичність роботи під час проведення аудиторних занять; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес опитувань тощо. Формами проведення поточного контролю є: усне опитування здобувачів, вирішення ними практичних завдань, заповнення тестових форм тощо. З метою підтримки зацікавленості здобувачів у навчанні та розвитку здібностей може бути передбачено виконання індивідуальних завдань для кожного студента.

**Проміжний контроль** проводиться після вивчення окремих тем або блоку відповідної тематики з метою з'ясування ступеня засвоєння здобувачами відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу і подальшої оцінки рівня отриманих знань. Формами проведення проміжного контролю є: виконання контрольних робіт, проведення колоквиумів з окремих тем навчальної дисципліни і тестування знань. Тестування знань здобувачів проводиться за завданнями, що видаються викладачем кафедри. Передбачається виконання різних видів тестів – із ранжуванням за складністю та типами формулювань.

**Формою підсумкового контролю знань здобувачів** є: проведення іспиту. Здобувачі, які успішно склали іспит, вважаються такими, що виконали навчальний план із зазначеної навчальної дисципліни.

### **1.5. Співвідношення із іншими навчальними дисциплінами**

**Міжпредметні зв'язки** сприяють успішному оволодінню навчальною дисципліною. Дисципліна «Земельне право» тісно пов'язана з такими навчальними дисциплінами як «Аграрне право», «Екологічне право», «Природоресурсне право», «Право альтернативної енергетики» та іншими навчальними дисциплінами. Отже, викладання курсу «Земельне право» має відбуватися з урахуванням засадничих положень і сучасних досягнень зазначених галузей юридичних наук.

**Кваліфікаційна характеристика навчальної дисципліни:** напрям підготовки та спеціальність 081 «Право» галузі знань 08 «Право» за спеціальністю, освітній ступінь – бакалавр; період викладання – 4/6 семестр для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання.

**Джерельна база навчальної дисципліни** є досить різноманітною. Юридична діяльність у сфері земельних відносин невід'ємно пов'язана із ретельним вивченням та використанням сучасного законодавства, що регулює земельні відносини. У цьому навчально-методичному

посібнику наведені найбільш важливі нормативні акти, які необхідні для якісної підготовки здобувачів. Окрім цього специфічною особливістю курсу є активне використання міжнародно-правових документів, адже вони містять важливі орієнтири та принципові засади правового регулювання у земельній сфері. Окрім навчальних матеріалів юридичного спрямування джерельна база навчальної дисципліни включає також й інші джерела, що якісно доповнюють підготовку. Саме тому здобувачам не слід обмежуватися лише ознайомленням із навчально-науковою літературою з права, а й варто звертатися до наукових досліджень економічного або природничого спрямування за рекомендаціями викладачів, які ведуть заняття з навчальної дисципліни.

Навчально-методичний посібник «Земельне право» містить короткий виклад тематичного матеріалу Навчального посібника «Земельне право України»<sup>1</sup>, виданого колективом науковців кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія», а також містить деякі запозичення матеріалу з серії навчально-методичних посібників кафедри<sup>2</sup>, що не є порушенням академічної доброчесності.

---

<sup>1</sup> Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонova та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.

<sup>2</sup> Земельне право України: програма та плани семінарських (практичних) занять з курсу: для студентів усіх факультетів та форм навчання за спец. «Право» / відп. за вип. Т. Є. Харитонova; НУ ОЮА. Одеса: Юрид. літ., 2018. 90 с.; Гавриш Н. С. Актуальні питання аграрно-земельних відносин в Україні: навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти ступеня д-ра філософ. в аспірантурі права в Нац. ун-ті «Одеська юридична академія» за спец. 081 «Право» / укладач: д. ю. н. Н. С. Гавриш. Одеса: Юрид. літ., 2022. 121 с.; Григор'єва Х. А., Харитонova Т. Є., Годованюк А. Й., Заверюха М. М., Канівець Л. А., Караханян К. М., Платонова Є. О. Аграрне право: програма та плани семінарських (практичних) занять / Т. Є. Харитонova, Х. А. Григор'єва та ін. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. 92 с.; Харитонova Т. Є., Григор'єва Х. А., Платонова Є. О., Годованюк А. Й., Заверюха М. М., Канівець Л. А., Караханян К. М. Набуття та реалізація прав на землю: програма та плани семінарських (практичних) занять / Т. Є. Харитонova, Х. А. Григор'єва, Є. О. Платонова та ін. / за ред. Т. Є. Харитонової. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. 76 с.; Канівець Л. А., Годованюк А. Й., Заверюха М. М., Григор'єва Х. А., Караханян К. М., Платонова Є. О., Харитонova Т. Є. Захист екологічних, земельних прав та прав на природні ресурси: програма та плани семінарських (практичних) занять / Л. А. Канівець, А. Й. Годованюк, М. М. Заверюха та ін. / за ред. Т. Є. Харитонової. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. 208 с.; Платонова Є. О., Караханян К. М., Харитонova Т. Є., Григор'єва Х. А., Заверюха М. М., Канівець Л. А. Право альтернативної енергетики: програма та плани семінарських (практичних) занять / Платонова Є. О., Караханян К. М. та ін. / за ред. Т. Є. Харитонової. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. 92 с.; Заверюха М. М., Чумаченко І. Є., Канівець Л. А., Годованюк А. Й., Григор'єва Х. А., Караханян К. М., Платонова Є. О., Харитонova Т. Є. Природоресурсне право: програма та плани семінарських (практичних) занять / М. М. Заверюха, І. Є. Чумаченко, Л. А. Канівець та ін. / за ред. Т. Є. Харитонової. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. 110 с.

## **2. ЛЕКЦІЙНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

### **Тема 1**

#### **ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА**

1. Предмет земельного права та його особливості.
2. Методи регулювання земельних відносин.
3. Основні принципи земельного права.
4. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
5. Система земельного права.
6. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Земельні відносини являють собою самостійний вид суспільних відносин і мають суттєві особливості, що обумовлені предметом правового регулювання. Відповідно до ст. 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Наведене конституційне положення знайшло своє закріплення й у чинному Земельному кодексі України. Воно має принципове значення для врегулювання земельних відносин.

Характерними рисами землі, як природного об'єкту, є її незамінність, просторова обмеженість, локальність розташування, нерухомість тощо. Незамінність землі полягає у тому, що вона незамінна для існуючого людського суспільства і для майбутніх поколінь людей. Обмеженість підтверджується тим, що поверхню землі не можна, а ні збільшити, а ні зменшити, а користування нею відбувається об'єктивно, що обумовлено самою природою. Локальність визначається тим, що кожна окрема земельна ділянка знаходиться у географічно визначеному місті, незалежно від зміни власників чи користувачів землі. Нерухомість землі, як природного об'єкта, полягає у тому, що будь-яка ділянка землі не може бути переміщена в іншу частину земної поверхні, позаяк має фіксоване положення і не може переміщатися в просторі.

Однією з найважливіших ознак землі, як засобу виробництва, є її ґрунтовий шар, що має унікальну властивість – родючість. У цьому зв'язку особлива роль належить землі у сфері сільськогосподарського

та лісогосподарського виробництва. Родючість у значній мірі визначає споживчу вартість землі, її корисність і здатність у поєднанні з іншими природними факторами та працею людини бути джерелом для одержання сільськогосподарської та лісогосподарської продукції.

Серед головних ознак самотійності галузі права є критерій наявності особливого і специфічного предмета правового регулювання. Предметом земельного права, як і будь-якої іншої галузі права, є визначене коло суспільних відносин, врегульованих нормами даної правової галузі. Для визнання цих відносин предметом особливої галузі права, об'єктивно необхідні специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших видів і груп суспільних відносин.

Сучасне земельне право базується на різноманітті права власності на землю та права на земельні ділянки, якими врегульована поведінка суб'єктів земельних відносин стосовно раціонального використання земельних ресурсів та забезпечення їх ефективної охорони. Земельно-правові норми встановлюють умови і порядок діяльності державних органів щодо організації використання й охорони земель, а також захищають конституційні права та законні інтереси фізичних та юридичних осіб, які пов'язані з використанням земельних ділянок з метою задоволення власних інтересів та забезпечення стабільної життєдіяльності суспільства. Все вищевикладене надає підстави для висновку про те, що земельне право є самотійною галуззю права, що являє собою систему правових норм, які регулюють земельні відносини з метою раціонального використання земель та їх ефективної охорони від негативного антропогенного і природного впливу, захисту прав фізичних та юридичних осіб на землю і забезпечення встановленого правопорядку та земельного ладу в країні.

Особливості застосування методів регулювання земельних відносин визначаються характером земельних відносин і виявляються в специфічному сполученні імперативного та диспозитивного методів. У сучасному земельному праві спостерігається відповідне співвідношення імперативного і диспозитивного методів. Визначити переваги чи пріоритетності того чи іншого методу впливу на земельні відносини досить складно. Крім цього, на різних етапах розвитку земельних відносин пріоритетність зазначених методів їх регулювання суттєво змінюється. Це залежить від змісту врегульованих відносин та інтересів суспільства і держави, які превалюють у конкретний період розвитку суспільних земельних відносин.

Принципами права прийнято вважати головні ідеї та основоположні засади, які характеризуються універсальністю, загальною значу-

щістю і вищою імперативністю, що є критеріями правомірності дій чи діяльності та відбивають істотні положення щодо правового регулювання суспільних відносин. Принципи земельного права закріплені у правових нормах, що пронизують його систему й удосконалюються одночасно з розвитком правової системи.

Відомо, що земельне законодавство базується на принципах: поєднання особливостей використання землі як природного ресурсу, основного засобу виробництва і територіального операційного базису; забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави; невтручання держави у здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, крім випадків, передбачених законом; забезпечення раціонального використання й ефективної охорони земель; гарантованості прав на землю; пріоритетності вимог екологічної безпеки. Наведені принципи знайшли своє закріплення у ст. 5 чинного Земельного кодексу, які можна віднести до спеціальних галузевих принципів сучасного земельного права. Отже, під спеціальними галузевими принципами земельного права слід розуміти керівні начала, які відображають сутність норм земельного права та головні напрями в сфері правового регулювання суспільних відносин, що пов'язані з раціональним використанням та ефективною охороною земельних ресурсів.

Система земельного права як правова галузь являє собою систематизовану сукупність його правових інститутів, кожний з яких складається з відповідних груп юридичних норм, що регулюють однорідні земельні відносини. У свою чергу правовим інститутом земельного права є об'єднання взаємопов'язаних між собою правових норм, що регулюють відносно відособлену групу однорідних суспільних земельних відносин. Так, правові норми, що регулюють правовий режим окремих категорій земель, утворюють правові інститути земель сільськогосподарського призначення, земель житлової та громадської забудови, земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земель рекреаційного призначення, земель лісгосподарського призначення тощо.

Земельне право у загальній правовій системі України займає самостійне місце, оскільки воно спрямоване на регулювання конкретного за своєю суттю та змістом види суспільних земельних відносин, що не є властивим іншим галузям права. Одночасно має місце внутрішньо-

галузева диференціація земельно-правових норм та інститутів земельного права, що є сталою традицією в українській правовій системі розподілу галузей права на загальну, особливу та спеціальну частини.

## **Тема 2**

### **ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ**

1. Основні ознаки і визначення поняття права власності на землю.
2. Суб'єкти та об'єкти права власності на землю.
3. Право приватної власності на землю.
4. Право комунальної власності на землю.
5. Право державної власності на землю.
6. Право власності на землю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.
7. Право спільної власності на землю.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Категорія власності займає центральне місце в системі соціальних відносин та визначає основи державного і суспільного устрою. Належність власності завжди було пов'язано з матеріальним буттям і наявністю влади. Відносини власності складають основу життєдіяльності будь-якого суспільства і матеріальну основу існування кожної людини. У соціальному житті відносини власності виступають як відносини між людьми в процесі привласнення ними матеріальних благ, встановлення стану їх привласненої належності, здійснення обміну ними, розподілу та споживання для задоволення матеріальних і духовних та інших потреб. Тому, саме у соціальному походженні власності полягає її сутність, оскільки поза суспільством немає і відносин власності.

Особливе місце в системі відносин власності займає проблема власності на землю як умови життєдіяльності, засобу існування та місця проживання людини і суспільства. Істотний вплив на специфіку правового регулювання відносин власності на землю здійснюють наступні фактори: земля є витвором природи, оскільки створена без трудової участі людини і суспільних витрат; кількісно і якісно земля обмежена природним середовищем; просторові межі землі не відтворені та не можуть бути поширені шляхом виробництва; земля фізично нерухома і просторово не переміщувана; земля є екологічним й

економічним об'єктом життєзабезпечення, життєдіяльності та місце-перебування людини і суспільства; у суто економічному розумінні земля не є товаром позаяк немає реальної вартості; земля є засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві; при правильному використанні землі як засобу виробництва її продуктивні сили не зменшуються, а зростають; відмова від використання земельних ресурсів не призводить до їх зношення, деградації або іншого стану непридатності; в результаті використання землі в якості просторово-територіального базису для здійснення виробничо-господарської діяльності її межі не змінюються; на земельних просторах розміщується й облаштовується держава тощо.

В юридичному розумінні власність на земельні ресурси являє собою результат закріплення суспільних відносин власності у правових нормах. При цьому характер і зміст юридичних норм про право власності на землю визначається економічними відносинами власності в суспільстві. За своєю сутністю право власності на землю є правом на привласнення її багатств. Тут мають місце не відносини індивіда до конкретної земельної ділянки, а визначені суспільні відносини між людьми, що складаються в процесі привласнення ними природних багатств землі.

За своїм юридичним змістом право власності на землю є надання фізичним та юридичним особам, територіальним громадам і державі в особі їх органів у межах, визначених законом, можливостей володіння, користування та розпорядження земельними ділянками для задоволення своїх потреб та реалізації певних інтересів.

Право земельної власності в об'єктивному розумінні являє собою систематизовану сукупність правових норм, які закріплюють, регламентують та охороняють відносини власності на землю в державі. На підставі таких норм закріплюються конкретні правові можливості та визначаються межі юридичного впливу власників земельних ділянок стосовно інших суб'єктів права, які не є їх власниками. Вони представлені у виді правомочностей, що дозволяють власникові використовувати земельні ділянки вільно за своїм розсудом для задоволення своїх потреб та інтересів, які складають право власності на землю в суб'єктивному розумінні.

Право власності на землю в суб'єктивному розумінні являє собою систематизовану сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками їх власниками за своїм розсудом для задоволення своїх матеріальних потреб та реалізації інших інтересів.

Виходячи з наведених формулювань права власності в об'єктивному і суб'єктивному розумінні, можна сформулювати загальне поняття права земельної власності. Отже, право земельної власності як можливість використання корисних властивостей та привласнення природних багатств землі, являє собою систему правових норм, що закріплюють, регламентують і охороняють відносини власності на землю та регулюють відносини володіння, користування і розпорядження земельними ділянками їх власниками на свій розсуд для задоволення своїх матеріальних потреб і реалізації інших інтересів. Запропоноване загальне визначення права земельної власності охоплює його основні ознаки та найбільш характерні риси, закріплені у чинному законодавстві.

Земельна правосуб'єктність – це здатність бути учасником відносин власності на земельні об'єкти. Безумовно, визначення суб'єктів права власності як учасників відповідних відносин на землю тісно пов'язано з поняттями правоздатність та дієздатність. При цьому земельна правоздатність означає здатність мати права і брати на себе обов'язки щодо землі як до частини земної поверхні та природного ландшафту, засобу господарювання і просторового базису. Земельна дієздатність – це здатність своїми діями набувати суб'єктивні права та виконувати юридичні обов'язки щодо конкретної земельної ділянки.

Відповідно до ст. 80 Земельного кодексу, суб'єктами права власності на землю є: громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності; територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, – на землі комунальної власності; держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, – на землі державної власності.

### **Тема 3**

## **ПРАВО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ВИДИ**

1. Поняття та основні види права землекористування.
2. Право постійного землекористування.
3. Право орендного землекористування.
4. Земельний сервітут як вид користування чужою земельною ділянкою.
5. Особливості користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і забудови (суперфіцій).

## **Основні положення теми та методичні рекомендації**

У земельному праві землекористування розглядається як самостійне право, яке включає в себе володіння і користування земельною ділянкою відповідно до цільового призначення земельної ділянки з додержанням обмежень і заборон щодо використання землі. За своєю юридичною природою право землекористування є похідним і залежним від права власності на землю. Сутність такого права полягає у тому, що воно виникає лише за волевиявленням власника, який може передавати користувачеві належне йому право користування як у повному, так і обмеженому обсязі, а також вимагати припинення землекористування на підставах і в порядку, передбачених законом. Похідний характер права землекористування значною мірою обумовлений і визначається правом власності на землю щодо використання землі за цільовим призначенням та її видом використання, виконання обмежень у використанні землі, переходу і припинення прав на земельні ділянки тощо.

Норми правового інституту землекористування, регулюючи використання землі, ґрунтуються на певних принципах, основних засадах його правового регулювання, які мають узгоджуватись із загальними принципами, передбаченими у ст. 5 Земельного кодексу. Разом із тим, здійснення права землекористування тягне виникнення, зміну і припинення земельних правовідносин, зміст яких складають права і обов'язки відповідних суб'єктів щодо володіння і користування землею (земельними ділянками).

Право користування земельною ділянкою – це можливість особи вилучати корисні властивості ділянки у межах цільового призначення. Враховуючи екологічні специфіки земельних ділянок під користуванням в даному випадку слід розуміти забезпечену законом можливість їх безпосередньої господарської експлуатації для наданих цілей шляхом вилучення з них їхніх корисних властивостей, у тому числі плодів та інших прибутків. Це може бути використання земельної ділянки, як для особистих потреб, так і для підприємницької діяльності. Ще однією особливістю користування земельними ділянками є те, що юридичні особи, створені публічними утвореннями, які наділяються земельними ділянками, використовують їх для забезпечення потреб суспільства та реалізації функцій публічних власників.

Але правомочність користування, яку має кожен землевласник, слід відрізняти від права використання земельної ділянки, яке виникає за волею власника в інших осіб, тобто існує потреба в розмежуванні

понять «право користування власника» та «право використання» земельної ділянки, причому у приватних власників ці два юридичних факти можуть співпадати, а публічні власники не є суб'єктами права використання.

Види землекористування розділяються за різними підставами. Зокрема, пропонується поділяти види землекористування за основним цільовим призначенням і за суб'єктами права. Так, з урахуванням об'єкта і суб'єкта права землекористування можна розрізняти, наприклад, право державних чи комунальних підприємств і право громадян на користування землями сільськогосподарського призначення. За таким критерієм, як строки, на які надаються земельні ділянки, запропонований поділ на постійне та строкове (тимчасове) землекористування.

У ч. 1 ст. 92 Земельного кодексу передбачено, що право постійного користування земельною ділянкою – це право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку. Варто згадати, що у радянські часи право постійного землекористування виступало головною формою використання земель. З розвитком земельних відносин в Україні та введенням приватної власності на землю, ця форма користування поступово втрачала своє значення.

Можна виділити такі ознаки права постійного користування:

По-перше, порівняно з правом власності на землю, відповідно до якого власнику ділянки належать правомочності щодо володіння, користування та розпорядження нею, право постійного користування охоплює лише дві з означених правомочностей, а саме правомочності щодо володіння і користування землею, тому постійний землекористувач може володіти і користуватися земельною ділянкою і не може її відчужувати шляхом продажу, дарування, міни, передачі у спадщину. По-друге, право постійного користування земельною ділянкою є безстроковим, оскільки надається без заздалегідь визначеного строку. По-третє, за чинним Земельним кодексом у постійне користування можуть надаватись лише земельні ділянки із земель державної та комунальної власності.

До строкового (тимчасового) землекористування, буде відноситися землекористування із визначеним строком. Так, згідно зі ст. 93 Земельного кодексу право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності. Спеціальним законодавчим актом у сфері орендних

відносин, предметом яких виступає земельна ділянка, є Закон України «Про оренду землі». Орендарі набувають права оренди земельної ділянки на підставах і в порядку, передбачених Земельним і Цивільним кодексом, Законом України «Про оренду землі» та іншими законодавчими актами.

У використанні земельних ділянок часто трапляються випадки, коли суб'єкти земельних ділянок змушені за наявності ряду обставин користуватися чужими земельними ділянками. До прав користування чужими земельними ділянками відносяться сервітут, емфітевзис та суперфіцій.

Сервітут забезпечує потреби осіб у користуванні земельними ресурсами, об'єктами нерухомості, в ефективному та раціональному здійсненні своїх прав власника (користувача). Сервітути прийшли ще з римського права, де вважалися правами користування чужою річчю, що встановлювалися або для створення визначених вигод при експлуатації визначеної земельної ділянки або на користь визначених осіб.

Слово *servitus* означало власне «рабство речі», «служіння їй», тобто таке відношення, при якому ділянка служила не тільки своєму власникові, але й використовувалася для економічних вигод сусідньої пануючої ділянки, отже, для вигод власника останньої. Так для сервітуту має значення розподіл земельних ділянок на пануючі та обслуговуючі. Пануючою земельною ділянкою є така земельна ділянка, для якої земельним сервітутом встановлене обмежене право користування іншою земельною ділянкою за певним призначенням. Обслуговуючою є земельна ділянка, корисні властивості якої використовуються відповідно до встановленого земельного сервітуту для обслуговування власної земельної ділянки.

Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, право використання чужої земельної ділянки для сільськогосподарських потреб. Сторонами відносин емфітевзису є, з однієї сторони, власник земельної ділянки а з іншої сторони, особа, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб на умовах емфітевзису (емфітевта, землекористувач).

Суперфіцій – це довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, право використання чужої земельної ділянки для забудови.

Суб'єктами суперфіцію є власник земельної ділянки, та землекористувач (суперфіціарій). Власник – будь-яка фізична або юридична особа, в тому числі держава або територіальна громада.

Землекористувач – будь-яка фізична або юридична особа, з врахуванням обмежень, встановлених Земельним кодексом для суб'єктів, які використовують певні категорії земель.

## Тема 4

### НАБУТТЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ ФІЗИЧНИМИ ТА ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ

1. Підстави і умови набуття прав на землю із земель державної та комунальної власності.
2. Продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах.
3. Набуття прав на землю на підставі цивільно-правових угод.
4. Інші підстави набуття прав на земельні ділянки (застава, спадкування тощо).
5. Виникнення прав на земельні ділянки та їх державна реєстрація.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Підстави та умови набуття прав на землю, порядок безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами, набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність), перехід права на земельну ділянку у разі набуття права на жилий будинок, будівлю або споруду та інші засади набуття прав на земельні ділянки передбачені в главі 19 Земельного кодексу. При розгляді підстав набуття та реалізації прав на землю фізичними і юридичними особами слід мати на увазі, що ними в основному набуваються право власності та право користування земельними ділянками. Саме ці права на земельні ділянки становлять пріоритетний інтерес для даних суб'єктів. При цьому первісним джерелом набуття зазначених прав на земельні ділянки є землі державної та комунальної власності. Так, згідно з ч. 1 ст. 116 Земельного кодексу громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених законом або за результатами аукціону.

Безоплатна передача земельних ділянок у власність громадян у разі приватизації земельних ділянок, які знаходяться у їх користуванні, пояснюється тим, що земельне законодавство попереднього періоду передбачало надання громадянам ділянок землі у постійне і тимчасове користування. Чинний Земельний кодекс не передбачає для громадян України ані постійного, ані тимчасового землекористування у тих видах, які існували раніше. Тепер земельні ділянки, що були надані їм раніше на основі відповідного виду права землекористування, можуть

бути приватизовані або переоформлені в оренду. Набуття права власності на зазначені земельні ділянки може здійснюватися громадянами за їх бажанням, вираженим у зверненні до відповідного органу виконавчої влади або місцевого самоврядування.

Проте передача земельних ділянок у власність громадян здійснюється лише у межах встановлених норм безоплатної приватизації землі (ст. 121 ЗК).

Одним з основних складових елементів земельного ринку є продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах – земельних торгах. Вони створюють рівні стартові можливості та прозоре конкурентне середовище для інвесторів, а надходження до бюджетів сприяють підвищенню ефективності використання земельних ресурсів. Земельні торги представляють собою встановлений земельним законодавством України порядок конкурентного продажу земельних ділянок. Відповідно до ч. 1 ст. 135 Земельного кодексу земельні торги проводяться у формі земельного аукціону.

Земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них (оренда, суперфіцій, емфітевзис), у тому числі з розташованими на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу окремими лотами на земельних торгах. Крім цього, на земельному аукціоні можуть відчужуватись земельні ділянки, що перебувають у приватній власності, або права на них (оренда, суперфіцій, емфітевзис), але виключно з ініціативи власників земельної ділянки.

Електронні торги не є окремою формою проведення земельних торгів поряд із земельним аукціоном. Вони не протиставляються останньому, а виступають лише проявом якісно нового способу проведення аукціону.

Результати торгів анулюються організатором земельних торгів у разі відмови переможця від укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки, а також у разі несплати переможцем у встановлений строк належної суми за придбаний лот. У разі якщо торги не відбулися або їх результати анульовано, повторні торги можуть бути проведені не раніше ніж через місяць і не пізніше ніж через шість місяців з дня проведення попередніх земельних торгів. До участі у повторних торгах не допускаються переможці попередніх торгів, які не сплатили в установленний строк належної суми за придбаний лот чи відмовилися від підписання протоколу із зазначенням результатів торгів. Якщо торги визнано такими, що не відбулися, з підстави наявності лише

одного учасника і для участі у повторних торгах зареєстрований лише той самий учасник, він має право придбати земельну ділянку за стартовою ціною.

Основною правовою формою цивільного обігу земельних ділянок та прав на них виступає правочин (угода). При цьому у Земельному кодексі не вживається поняття «правочин», а застосовується термін «угода» щодо набуття права власності на земельні ділянки чи права користування. Аналіз змісту норм ст. ст. 127, 131, 142 та інших норм Земельного кодексу дає можливість стверджувати, що вживане у цьому законі поняття «угоди» щодо земельних ділянок є тотожним поняттю «правочини». Земельні угоди – це активні правомірні дії фізичних і юридичних осіб, вчинені під контролем держави, які встановлюють, змінюють або припиняють їхні права та/або обов'язки щодо земельних ділянок, включених у цивільний обіг. Відповідно до чинного законодавства щодо землі можна укласти такі види цивільно-правових угод: договір купівлі-продажу, договір міни, договір дарування, договір ренти, договір довічного утримання, договір оренди, договір концесії, іпотечний договір, договір про встановлення сервітуту, договір емфітевзису, договір суперфіцію, спадковий договір тощо.

Момент виникнення прав на землю має важливе практичне значення для їх реалізації. Відповідно до ст. 125 Земельного кодексу право власності на земельну ділянку та право користування нею виникають з моменту державної реєстрації цих прав. Наведена норма позначає момент виникнення зазначених прав на землю. Лише наявність державної реєстрації створює презумпцію законності права на нерухоме майно для правовласника. Без такої реєстрації відносини, пов'язані з обігом земельних ділянок в Україні, державою не визнаються і знаходяться поза межами правового регулювання.

Спеціальним законом, який регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, і спрямований на забезпечення визнання та захисту державою таких прав, є Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року № 1952-IV.

Слід зазначити, що відомості щодо земельних ділянок, на відміну від інших об'єктів нерухомості (квартири, житлового будинку та інших), містяться у двох Державних реєстрах: 1) Державний земельний кадастр, куди вносяться відомості щодо новоствореної земельної ділянки. Витяг з Державного земельного кадастру щодо земельної ділянки як

об'єкту є обов'язковим документом для реєстрації права власності або права користування земельною ділянкою у наступному реєстрі. 2) Державний реєстр речових прав на нерухоме майно.

## **Тема 5**

### **ПРИПИНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

1. Загальні підстави припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою.
2. Способи і порядок припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою.
3. Застосування спеціальних підстав припинення права власності на землю.
4. Особливості переходу права власності на земельні ділянки, що перебувають у користуванні.
5. Порядок погодження вилучення та викупу земельних ділянок.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Інститут припинення прав на землю є традиційно усталеним в земельному праві. У чинному земельному законодавстві збережена більшість колишніх засад припинення прав на землю, і поряд з ними, передбачені нові підстави та умови, які раніше не були відомі вітчизняному законодавству.

Оскільки чинне земельне законодавство передбачає можливості використання земельних ділянок головним чином на підставі права власності, а також на засадах обмеженого права постійного користування на безстроковій основі чи строкового на умовах оренди, включаючи концесійну діяльність, то розгляду підлягають підстави, умови і порядок припинення саме цих прав. Вони є суб'єктивними правами власників землі та землекористувачів, яким властиві усі ознаки цих прав.

Право вибору тієї чи іншої правової форми використання землі належить суб'єкту, що має право на отримання земельної ділянки. Для того, щоб право власності на земельну ділянку або право землекористування у особи припинилося, вона має попередньо його набути. Відтак припинення відповідних прав на земельну ділянку може відбуватися тільки у тих осіб, які наділені необхідним обсягом земельної правосуб'єктності для набуття земельних ділянок у власність або на умовах

користування та реалізували це право. Для набуття прав на земельну ділянку особа повинна мати земельну правоздатність – здатність мати земельні права та обов’язки, і, в переважній більшості випадків, земельну дієздатність – спроможність особи своїми діями набувати земельні права і створювати для себе земельні обов’язки.

Права на земельну ділянку можуть припинятися виключно у осіб, які набули їх законним шляхом на підставах та з дотриманням вимог законодавства України. Отже, не можна говорити про припинення прав на земельну ділянку, заволодіння якою відбулося незаконним шляхом, бо таке право у особи просто не виникає. Тому, наприклад, припинення права приватної власності на земельну ділянку не відбувається внаслідок укладення особою цивільно-правової угоди про відчуження земельної ділянки, якою вона володіє незаконно.

Підставами припинення прав на земельну ділянку є сукупність передбачених законом юридичних фактів, які необхідні та достатні для припинення прав на земельну ділянку у кожному конкретному випадку припинення права власності на земельну ділянку або права землекористування. Водночас, підставам припинення прав на землю притаманні специфічні ознаки, які обумовлені видами суб’єктивних прав, що підлягають припиненню. Відрізняються, наприклад, юридичні підстави припинення права власності на землю від підстав припинення права користування земельними ділянками.

Найбільш суттєвим у законодавчому визначенні підстав припинення права власності на землю є їх вичерпне закріплення, що не підлягає подальшому роз’ясненню. Водночас перелік підстав, наведений у ст. 140 Земельного кодексу не враховує декількох випадків припинення права власності на земельну ділянку, а саме: припинення існування юридичної особи; поділ земельної ділянки; об’єднання земельних ділянок; розірвання угоди про перехід права власності на земельну ділянку тощо. Тому все більш актуальним стає питання про необхідність розширення переліку вищезазначеної статті та врегулювання відповідних правовідносин з урахуванням їх особливостей.

Реалізація підстав припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою відбувається за настанням визначених умов. При цьому припинення одних прав може здійснюватися в добровільному порядку, а для інших – необхідно настання спеціальних умов, і реалізуються вони лише у судовому порядку.

Спеціальні підстави припинення права власності на землю передбачені ст. 143 Земельного кодексу. З урахуванням положень ст. 140

Земельного кодексу до таких можна віднести: конфіскацію земельної ділянки; примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності; примусове звернення стягнень на земельну ділянку по зобов'язаннях власника цієї земельної ділянки; невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений строк у випадках, визначених цим Кодексом.

## **Тема 6**

### **ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

1. Сутність і види гарантій захисту й охорони прав на землю.
2. Способи захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.
3. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія захисту прав на земельні ділянки.
4. Умови і порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам.
5. Розгляд і вирішення земельних спорів як юридична гарантія захисту прав на землю.
6. Уповноважені органи та їх компетенція щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Термін «гарантія» походить від французького *garantie* – порука, яка щось забезпечує. Гарантії добре відомі усій системі вітчизняного законодавства і права. Це пов'язано з тим, що без способів забезпечення встановлених вимог не можна розраховувати на ефективність їх виконання. У розділі V чинного Земельного кодексу, що присвячений гарантіям прав на землю, йдеться про законодавче забезпечення їх набуття і реалізації.

Відмінності між гарантіями охорони і захисту прав на землю полягають у способах забезпечення, засобах реалізації, строках їх здійснення, органах, які їх забезпечують тощо. Так, охорона прав на землю виникає з моменту прийняття відповідних правових норм, які «оберігають» закріплені права від порушень, і припиняється разом зі скасуванням охоронних норм права. Захист земельних прав настає з моменту порушення права і діє у межах встановлених строків. Охорона власних земельних прав в об'єктивному змісті, а захист притаманний

суб'єктивним правам, що належать їх конкретним володарям. Охорона земельних прав забезпечується діяльністю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а захист прав здійснюється переважно судовими органами. У зв'язку з цим охорона земельних прав забезпечується в адміністративному порядку та адміністративно-правовими засобами, тоді як захист порушеного суб'єктивного земельного права здійснюється здебільшого в судовому порядку та цивільно-правовими засобами. Отже, розмежування гарантій охорони і захисту прав на землю має не лише науково-теоретичне, а і важливе практичне значення для правозастосовчої діяльності.

Слід зазначити, що спільною ознакою загальних і спеціальних юридичних гарантій земельних прав є їхня державно-правова природа. Вони мають державне походження, спираються на авторитет держави і мають юридично визначений зміст. Обов'язковість дотримання гарантованих вимог щодо набуття і реалізації земельних прав забезпечується можливостями застосування юридичних заходів.

Відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам суттєво відрізняється від загальновідомих цивільно-правових засад компенсації збитків. Так, згідно зі ст. 157 Земельного кодексу, відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами.

Розміри збитків визначаються комісіями, створеними Київською та Севастопольською міськими та районними державними адміністраціями, виконавчими комітетами міських (міст обласного значення) рад. До складу комісій включаються представники відповідних державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських рад, власники землі або землекористувачі (орендарі), яким заподіяні збитки, представники підприємств, установ, організацій та громадяни, які будуть їх відшкодовувати, представники державних органів земельних ресурсів і фінансових органів, органів у справах містобудування і архітектури та виконавчих комітетів сільських, селищних, міських (міст районного значення) рад, на території яких знаходяться земельні ділянки. У разі, коли збитки заподіяні погіршенням якості земель або приведенням їх у

непридатність для використання за цільовим призначенням, до складу комісій включаються також представники санітарно-епідеміологічних і природоохоронних органів. Результати роботи комісій оформлюються відповідними актами, що затверджуються органами, які створили комісії.

Законодавчі засади вирішення земельних спорів є суттєвою гарантією захисту суб'єктивних прав і законних інтересів власників землі та землекористувачів. При вирішенні земельних спорів має місце не тільки правозастосовча діяльність щодо врегулювання розбіжностей, які виникають із земельного права. Прийняте рішення стосовно земельного спору може викликати певні дії, спрямовані на відмову від неправомірних вчинків, визнання суб'єктивного права стосовно земельної ділянки, припинення дій, що порушують законні інтереси землевласників, реальне виконання покладених обов'язків, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням вимог земельного законодавства тощо.

Чинне земельне законодавство не містить офіційного формулювання поняття земельних спорів. Проте його можна визначити на підставі сутності та змісту інших норм Земельного кодексу. Виходячи з цього, під земельними спорами слід розуміти неврегульовані розбіжності, що пов'язані із застосуванням норм земельного законодавства щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками та реалізацією інших прав на землю, які виникають між суб'єктами земельних відносин і підлягають вирішенню у порядку, встановленому законом.

Земельні суперечки можуть виникати з різних приводів, причин та підстав. Найбільш розповсюдженими з них є: неврегульованість або неповнота урегульованості відповідних відносин чинним законодавством; внутрішня суперечливість самих норм земельного законодавства, що регламентують однотипні відносини; протиріччя між нормами земельного права та нормами інших галузей законодавства, що регулюють близькі за своїм змістом положення; неузгодженість між нормами-принципами та нормами-правилами у земельному законодавстві; недостатня юридична кваліфікація посадових осіб, що застосовують земельно-правові норми; розбіжності у праворозумінні та обмежена правова поінформованість учасників земельно-правового спору тощо.

## Тема 7

### ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

1. Поняття і зміст правової охорони земель.
2. Правова охорона ґрунтів.
3. Правовий режим екологічно уражених земель.
4. Правові вимоги щодо консервації земель.
5. Правова охорона особливо цінних земель.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Проблеми у сфері охорони земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації і автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, недосконалістю землевпорядної документації та недостатністю нормативно-правового забезпечення, проведення освітньої та просвітницької роботи, низькою інституційною спроможністю відповідних органів виконавчої влади.

Земельним ресурсам України властивий певний дуалізм: з одного боку, в ґрунтовому покриву рілля переважають найбільш багаті за родючістю чорноземні ґрунти, з другого – деградаційними процесами охоплена практично вся територія їхнього поширення. Екстенсивне ведення землеробства за часів функціонування колгоспно-радгоспної системи не припинилось. Також в процесі зміни земельних відносин на селі відбувається виснаження поживних речовин ґрунтів, втрата ґумусу через ерозію, збільшення площ кислих і засолених земель тощо. Тобто шаблонний підхід стосовно використання ґрунтів прослідковується і зараз.

Практично не здійснюються ґрунтозахисні заходи. Внесення добрив провадиться у кількостях у 5–8 разів нижчих за мінімально необхідні. Майже не здійснюється вапнування, гіпсування, заліснення, консервація деградованих земель. Меліоративні і протиерозійні заходи виконуються на недостатньому рівні. Усе це свідчить про катастрофічний стан земельних ресурсів нашої країни. Це вимагає прийняття невідкладних ефективних заходів щодо їх охорони, у тому числі і правовими засобами.

У ст. 1 Закону України «Про охорону земель» визначені основні поняття щодо охорони земель. Так, земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею. Земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису

розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві. Об'єктом особливої охорони держави є всі землі в межах території України.

Поняття охорони земель визначене ст. 162 Земельного кодексу – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Завданням охорони земель є забезпечення збереження і відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель.

Змістом охорони земель, згідно ст. 164 Земельного кодексу, є обґрунтування і забезпечення раціонального землекористування; захист сільськогосподарських угідь і лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб; захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів; збереження природних водно-болотних угідь; попередження, погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів; консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

Важливими заходами охорони земельних ресурсів є стандартизація і нормування. У ст. 165 Земельного кодексу встановлено, що стандартизація і нормування у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів здійснюється з метою забезпечення екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки громадян шляхом прийняття відповідних нормативів і стандартів, які визначають вимоги щодо якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунти та окремі території, допустимого сільськогосподарського освоєння земель тощо.

Правова охорона ґрунтів регулюються не лише спеціальними законодавчими актами, а й актами законодавства щодо регулювання інших суспільних відносин. Саме таких актів законодавства багато, вони часто суперечливі, а інколи підміняють вимоги спеціальних законодавчих актів щодо правової охорони ґрунтів. Такий стан законодавчого регулювання охорони ґрунтів не сприяє підвищенню ефективності

правозастосування і загрожує певною небезпекою в ґрунтоохоронній сфері.

Ґрунт – це природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості. Родючість ґрунту – це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту. Ґрунт є основним середовищем перебування рослин, тварин і мікроорганізмів на земній суші, звідси можна зробити висновок, що неможливо зберегти біорізноманіття, не зберігаючи водночас різноманіття ґрунтів.

В юридичній літературі широко вживають поняття псування земель. Згідно ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» псування земель – це порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проєктних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість.

В юридичній літературі широко вживають поняття «забруднення земель» як різновид псування. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» забруднення земель – накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін.

У науковій літературі та в земельному законодавстві вживають термін «деградація земель», «деградація ґрунтів». Так у ст. 1 Закону України «Про охорону земель» визначено поняття «деградація ґрунтів» – це погіршення корисних властивостей родючості ґрунту внаслідок впливу природних чи антропогенних чинників, «деградація земель» – природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів.

## Тема 8

# ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1. Землі сільськогосподарського призначення як об'єкт правового регулювання.
2. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення.
3. Підстави набуття прав на землі сільськогосподарського призначення.
4. Особливості правового регулювання використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.
5. Права й обов'язки сільськогосподарських землевласників та землекористувачів.

### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. Саме поняття земель сільськогосподарського призначення пов'язано з їх призначенням для таких цілей, як виробництво сільськогосподарської продукції (ст. 22 ЗК).

До земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі під об'єктами виробництва біометану, які є складовими комплексів з виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо).

Під правовим режимом земель необхідно розуміти особливий порядок правового регулювання земельних відносин. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення можна розглядати у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні – це цілеспрямована система правил, які закріплені у нормах земельного права і забезпечують збереження та відтворення родючості земель сільськогосподарського призначення. У вузькому значенні, правовий режим – це детальна пра-

вова регламентація окремих дій суб'єктів земельних відносин в сфері охорони та використання земель сільськогосподарського призначення.

У земельно-правовій літературі прийнято виділяти загальний, особливий та спеціальний правові режими земель сільськогосподарського призначення. Загальний правовий режим розповсюджується на всі землі у межах державного кордону України. До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Загальний правовий режим охоплює всі землі, придатні для потреб сільського господарства, які повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання. Визначення земель, придатних для потреб сільського господарства, провадиться на підставі даних державного земельного кадастру. Для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

Громадяни України є основними суб'єктами права приватної власності на землі сільськогосподарського призначення. Землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватися у власність іноземцям, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам. Іноземні громадяни та особи без громадянства можуть використовувати землі сільськогосподарського призначення лише на умовах оренди.

Суб'єктами сільськогосподарського землекористування можуть бути й юридичні особи. Ними є фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи, акціонерні сільськогосподарські товариства тощо. Здебільшого йдеться про ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

У ст.ст. 90–91 Земельного кодексу закріплені основні права та обов'язки власників земельних ділянок. Вони охоплюються змістом права власності, а саме, правомочностями володіння, користування та розпорядження і стосуються всіх категорій земель, в тому числі й сільськогосподарських. Але, враховуючи специфічність та важливість земель сільськогосподарського призначення, на власників та землекористувачів цієї категорії земель покладається багато додаткових обов'язків, які знаходять своє відображення в подальших нормах Земельного кодексу та нормах спеціального земельного законодавства.

## Тема 9

# ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ

1. Поняття і склад земель житлової та громадської забудови.
2. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови.
3. Правові вимоги щодо використання земельних ділянок для житлового, господарського і гаражного будівництва.
4. Особливості використання земельних ділянок державного та комунального житлового фонду.

### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Чинний Земельний кодекс у складі земель України виокремлює як самостійну категорію земель – землі житлової та громадської забудови, які перебувають у межах населених пунктів і фактично формують правовий режим усіх інших земель у цих межах. Вони становлять собою компактно забудовану й заселену територію, основу якої складають житлові і громадські будівлі та споруди. Розміщенню й використанню таких об'єктів фактично підпорядковані всі інші види використання території населених пунктів.

Найбільш важливою і характерною рисою всіх земель у межах населених пунктів є те, що вони виступають просторовим підґрунтям, базисом для планування, забудови, благоустрою та іншого використання території міста, селища чи села. Виокремлюючи землі житлової та громадської забудови як окрему категорію, законодавець виходить із того, що в цих межах можуть бути знаходитися й інші категорії земель, які теж використовуються під забудову, наприклад, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Згідно зі ст. 38 Земельного кодексу до земель житлової та громадської забудови належать лише ті земельні ділянки, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування. Використання цих земель здійснюється відповідно до генерального плану населеного пункту, іншої містобудівної документації, плану земельно-господарського устрою з дотриманням будівельних норм (ст. 39 ЗК). Саме містобудівна документація виступає головним фундаментом перспективного розвитку конкретного населеного пункту і правовою формою плану-

вання використання й охорони всіх земель у його межах. У зв'язку із цим до земель житлової та громадської забудови слід відносити не тільки земельні ділянки, що фактично використовуються для розташування житлових і громадських будівель та споруд, а й ті, які призначені для цих цілей.

Серед населених пунктів у ст. 133 Конституції України, якою закріплено систему адміністративно-територіального устрою держави, виокремлюються міста, селища й села як окремі самостійні адміністративно-територіальні одиниці. Словосполучення «в межах населених пунктів» означає, що кожен населений пункт, будучи самостійною адміністративно-територіальною одиницею, повинен мати свою межу.

Правовий режим земель у межах населених пунктів (міст, селищ і сіл) – це встановлений правовими нормами порядок, який визначає структуру та цільове призначення всіх земель, що становлять територію населеного пункту та окремих категорій у його межах, приналежність цих земель певним суб'єктам, розпорядження, управління та користування ними, права і обов'язки власників земельних ділянок та землекористувачів, а також компетенцію місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в регулюванні земельних відносин.

До особливостей правового режиму земель у межах населених пунктів слід віднести специфіку управління у сфері використання, охорони та відтворення земель у межах населених пунктів, яка полягає у здійсненні подвійного планування використання земель у межах населених пунктів. В основу такого планування покладена містобудівна та землевпорядна документація.

Специфічність правового режиму земель у межах населених пунктів нерозривно пов'язана з правовими формами планування їх використання та охорони. Планування територій визначається містобудівним законодавством як процес регулювання використання території, який полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень. Воно здійснюється компетентними органами на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні.

Особливості правового режиму земель у межах території населених пунктів полягають ще і в тому, що він обумовлений зонуванням цих земель, тобто розподілом їх на земельні ділянки (масиви) з різним цільовим призначенням і правовим режимом використання та пов'язане з віднесенням земельних ділянок до різного ступеня містобудівної

цінності. Згідно зі ст. 180 Земельного кодексу при зонуванні земель встановлюються вимоги щодо допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих функціональних зон відповідно до містобудівної документації.

Зонування земель у межах населених пунктів як спосіб організації використання земель на основі встановлення правил, умов, норм та стандартів щодо забудови та іншого використання земель є важливим елементом планування їх використання та охорони.

## **Тема 10**

### **ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ІНШОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Поняття і склад земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення.
2. Загальні ознаки правового режиму земель природно-заповідного фонду.
3. Особливості правового режиму земель, зайнятих окремими об'єктами природно-заповідного фонду.
4. Правовий режим земельних ділянок та природних об'єктів, що мають особливу наукову цінність.

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Природно-заповідний фонд України – це той світлий острівцець серед забрудненого і виснаженого довкілля, котрий слугує збереженню природних комплексів, екосистем, цінних видів флори і фауни, а головне – земель. Унікальні землі природно-заповідного фонду взагалі слід вважати золотим фондом держави, котрий вона зобов'язана зберегти нерозтраченим, оскільки руйнування їх значною мірою позначиться на генофонді природи України. До того ж, ця проблема жодним чином не може обмежитися певними регіональними масштабами, оскільки землі природно-заповідного фонду України розглядаються як складова частина світової системи природних територій, що перебувають під особливою охороною.

Правовий інститут земель природно-заповідного фонду належить до міжгалузевих, що можна прослідкувати по різноманіттю джерел права, в яких містяться його норми. Неодмінною умовою правового

режиму земель природно-заповідного фонду є застосування природоохоронних норм, тому їх можна вважати нормами інституту земель природно-заповідного фонду. Адже, наприклад, загальні положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» знаходять свій вираз у всіх інститутах екологічного, земельного, природноресурсового і інших галузей права. Також до інституту земель природно-заповідного фонду мають пряме відношення норми міжнародного права. Таким чином, при встановленні правового режиму земель природно-заповідного фонду виявляється екосистемний підхід до правового регулювання даної сфери відносин на відміну від ізольованого пооб'єктного (внутрішньогалузевого) регулювання земельних, екологічних, природноресурсових і інших відносин.

Правовий режим земель природно-заповідного фонду відрізняється від правового інституту земель природно-заповідного фонду тим, що під правовим режимом земель слід розуміти правовий інститут «в дії», тобто в процесі його реалізації на практиці. Таким чином, самі терміни правовий режим і правовий інститут земель природно-заповідного фонду при всій їх близькості не є тотожними.

З урахуванням особливостей правового режиму земель природно-заповідного фонду і статусу природоохоронних комплексів та об'єктів, що розташовані на них, розрізняють одинадцять категорій вказаних територій: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Залежно від походження розрізняють природні території та об'єкти (перші сім з вищеназваних категорій) і штучно створені (останні чотири категорії). Дана класифікація відрізняється від міжнародних загальноприйнятих стандартів.

Коло суб'єктів прав на землі природно-заповідного фонду за українським законодавством досить широке. До нього входять громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади. правосуб'єктність яких не є однаковою. Саме правосуб'єктність у загальному вигляді являє собою здатність бути учасником земельних правовідносин. Кожному суб'єкту прав на землі природно-заповідного фонду притаманні характерні ознаки, за наявної спільності яких можливе об'єднання даних суб'єктів прав у окремі види, а, отже, і наділення їх певними юридичними правами та обов'язками. Виходячи з того, що будь-яка діяльність людей в тій чи іншій

мірі об'єктивно і нерозривно пов'язана із земельними ресурсами, а в певних випадках відносини, які виникають, є невід'ємними від життєдіяльності людини, це зумовлює необхідність функціонування відповідної правової форми, що знаходить своє втілення у законодавчому закріпленні прав та обов'язків суб'єктів.

Не дивлячись на легально закріплений перелік, що включає чотири види суб'єктів прав на землі природно-заповідного фонду, доцільно розрізняти дві категорії: публічно-правові утворення і приватні особи. Це дає змогу більш детально визначити коло прав та обов'язків, чітко розмежувавши посуб'єктну відмінність, порядок здійснення нормотворчих, управлінських та представницьких функцій.

Багато конфліктних ситуацій з приводу набуття прав на землю та припинення їх виникають сьогодні внаслідок спроб реалізувати завдання загальнодержавної програми по збільшенню обсягу площ природно-заповідних територій. Справа постійно гальмується жорсткою антиекологічною позицією землекористувачів, а також місцевих органів влади. Їх непоступливість призводить до фактичного зриву погоджень відведення земель під створення різного роду об'єктів. Подібних прикладів на практиці вистачає. Причини такої небезпечної тенденції ігнорування потреб розширення заповідних територій зумовлені розвитком товарно-грошових відносин, формуванням ринку землі. Подолати суперечність між потребами ринку та природоохорони можна лише цілеспрямованими діями різних гілок влади, що мають об'єднуватися спільною політичною волею і не завжди носитимуть ліберальний характер. В іншому випадку, попри окремі позитивні зрушення, Україна і надалі безнадійно відставатиме за обсягами територій, котрі мають природоохоронний статус, від країн ЄС.

## **Тема 11**

### **ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Поняття і склад земель оздоровчого призначення.
2. Особливості надання земель оздоровчого призначення.
3. Умови і порядок використання земель оздоровчого призначення.
4. Законодавчі обмеження господарської діяльності на землях оздоровчого призначення.
5. Правовий режим округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони земель оздоровчого призначення.

## **Основні положення теми та методичні рекомендації**

До земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей (ст. 47 ЗК). Доцільно зауважити, що лікувальні властивості мають не безпосередньо землі, а лікувально-оздоровча місцевість – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Відповідно до Закону України «Про курорти» від 5 жовтня 2000 року природні лікувальні ресурси поділяються на особливо цінні та унікальні та загальнопоширені (ст. 1). Особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси не часто зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. До загальнопоширених лікувальних ресурсів належать ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та є придатними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Такі території можуть бути визнані у встановленому Законом порядку курортами. Курортом є освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні. На законодавчому рівні передбачено поділ курортів на курорти загальнодержавного та місцевого рівня (ст. 4 Закону України «Про курорти»), що впливає на правовий режим таких земель.

Відповідно до гл. 8 Земельного кодексу землі оздоровчого призначення є самостійною категорією земель, що мають певні особливості використання. На землях оздоровчого призначення забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно вплинути на природні лікувальні властивості цих земель. На територіях лікувально-оздоровчих місцевостей і курортів встановлюються округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони. Округ санітарної охорони – це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. Залежно від зон округів санітарної охорони на землях оздоровчого призначення забороняються будь-які

роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів. Округ санітарної охорони поділяється на три зони.

Перша зона (зона суворого режиму) охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, вода яких використовується для лікування, пляжі, а також прибережну смугу моря і прилеглу до пляжів територію шириною не менш як 100 метрів.

Друга зона (зона обмежень) охоплює територію, з якої відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або до родовища лікувальних грязей, до мінеральних озер та лиманів, місць неглибокої циркуляції мінеральних та прісних вод, які формують мінеральні джерела; природні та штучні сховища мінеральних вод і лікувальних грязей; територію, на якій розташовані санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку і яка призначена для будівництва таких закладів; парки, ліси та інші зелені насадження, використання яких без дотримання вимог природоохоронного законодавства та правил, передбачених для округу санітарної охорони курорту, може призвести до погіршення природних і лікувальних факторів курорту.

Третя зона (зона спостережень) охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори. У межах округу санітарної (гірничо-санітарної) охорони забороняються передача земельних ділянок у власність і надання у користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам для діяльності, несумісної з охороною природних лікувальних властивостей і відпочинком населення. Так, будівництво об'єктів житлового, громадського призначення та інших об'єктів, інша господарська діяльність на землях оздоровчого призначення здійснюються виключно за умови дотримання режимів округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, якщо така діяльність сумісна з охороною природних лікувальних ресурсів і відпочинком населення.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення приймають Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради за поданням відповідно Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Надання земельних ділянок для створення або розширення курорту здійснюється у порядку, встановленому Земельним кодексом, на підставі розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання землі та проєктів відведення земельних ділянок з урахуванням затверджених округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, схем медичного зонування. Земельні ділянки курортів використовуються у порядку, визначеному проєктом організації використання території та генеральним планом забудови курорту, з дотриманням вимог статей 31, 32 і 33 Закону України «Про курорти». Землевпорядні роботи щодо організації та встановлення меж таких територій здійснюються відповідно до Закону України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 року на основі проєктів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій оздоровчого призначення, які є одним із видів документації із землеустрою. Забудова курортів здійснюється відповідно до затверджених у встановленому законодавством порядку генеральних планів курортів, іншої містобудівної документації. На курортах забороняється будівництво нових і розширення діючих промислових підприємств та інших об'єктів, не пов'язаних безпосередньо із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, потреб курортного та житлового будівництва, або таких, що можуть негативно впливати на природні лікувальні фактори.

## **Тема 12**

### **ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Поняття і склад земель рекреаційного призначення.
2. Загальний правовий режим земель рекреаційного призначення.
3. Спеціальні правові режими земель рекреаційного призначення.
4. Особливості правового режиму земель рекреаційного призначення у межах населених пунктів.
5. Специфіка правового режиму земель вільних економічних зон туристсько-рекреаційного типу.

## **Основні положення теми та методичні рекомендації**

До земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів (ст. 50 ЗК). Основним фактором віднесення земельних ділянок до земель цієї категорії є можливість їх використання для організації масового відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. Стаття 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року містить визначення «рекреаційних зон», яке цілком за змістом відповідає поняттю «землі рекреаційного призначення». Так, рекреаційні зони являють собою ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Туризмом є тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає (ст. 1 Закону України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року). Організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території (ст. 4 Закону України «Про туризм»). До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації. Отже, до складу зазначеної категорії земель входять як земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, так і об'єктів фізичної культури та спорту, об'єктів стаціонарної рекреації. Використовуватися з рекреаційною метою можуть і інші земельні ділянки, які не входять до складу земель рекреаційного призначення. Йдеться про земельні ділянки водного фонду, лісгосподарського, оздоровчого, природно-заповідного та іншого природоохоронного

призначення. Зазначені категорії земель розмежовуються із землями рекреаційного призначення за основним цільовим призначенням, яке відіграє домінуючу роль. Використання земель рекреаційного призначення для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів є їх виключним цільовим призначенням. А тому на таких землях забороняється діяльність, що перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, а також негативно впливає або може вплинути на природний стан цих земель. На таких землях (крім земельних ділянок зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельних ділянок, зайнятих об'єктами фізичної культури і спорту, інших аналогічних об'єктів) допускається будівництво відповідно до чинної містобудівної документації об'єктів житлового та громадського призначення, що не порушують режим використання земель рекреаційного призначення (ч. 3 ст. 52 ЗК). Землі рекреаційного призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Право власності на землі рекреаційного призначення набувається та реалізовується в порядку, встановленому Земельним кодексом (статті 78–91, 116–129, 131, 132). Однією з особливостей правового режиму земель цієї категорії є звільнення певної частини закладів фізичної культури та спорту від сплати земельного податку. Так, йдеться про бази олімпійської та паролімпійської підготовки, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України; заклади фізичної культури та спорту, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів; державні та комунальні центри олімпійської підготовки, школи вищої спортивної майстерності, центри фізичного здоров'я населення, центри з розвитку фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, дитячо-юнацькі спортивні школи, а також центри олімпійської підготовки, школи вищої спортивної майстерності, дитячо-юнацькі спортивні школи і спортивні споруди всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, їх місцевих осередків та відокремлених підрозділів, що є неприбутковими та включені до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Землевпорядні роботи щодо організації та встановлення меж таких територій здійснюються відповідно до Закону України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 року на основі проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій рекреаційного призначення, які є одним із видів документації із землеустрою.

## Тема 13

# ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1. Поняття і склад земель історико-культурного призначення.
2. Загальний правовий режим земель історико-культурного призначення.
3. Спеціальні правові режими земель історико-культурного призначення.
4. Правовий режим охоронних зон пам'яток культури.

### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Основною ознакою земель історико-культурного призначення є наявність на них об'єктів культурної спадщини. Так, до земель історико-культурного призначення належать землі, на яких розташовані пам'ятки культурної спадщини, їх комплекси (ансамблі), історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території, охоронювані археологічні території, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби (ст. 53 ЗК). За Законом України «Про охорону культурної спадщини» існують нерухомі об'єкти культурної спадщини та пов'язані з ними рухомі предмети (ст. 1). Незалежно від форм власності нерухомі об'єкти культурної спадщини відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категоріями національного та місцевого значення пам'ятки. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього провадяться відповідно до категорії пам'ятки: а) пам'ятки національного значення – Постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини протягом одного року з дня одержання подання; б) пам'ятки місцевого значення – рішенням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини за поданням відповідних органів охорони культурної спадщини або за поданням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини, протягом одного місяця з дня одержання подання. Після занесення до Реєстру на об'єкт культурної спадщини, а також на всі його складові поширюється правовий статус пам'ятки. Землі, на яких розташовані

пам'ятки, історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території, охоронювані археологічні території, належать до земель історико-культурного призначення, включаються до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації (ст. 34 Закону України «Про охорону культурної спадщини»). За загальним правилом, землі історико-культурного призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності (ст. 54 ЗК). Водночас не можуть передаватись у приватну власність землі історико-культурного призначення, на яких розташовані пам'ятки археології (крім полів давніх битв). Так, відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону культурної спадщини» усі пам'ятки археології, у тому числі ті, що перебувають під водою, включаючи пов'язані з ними рухомі предмети, є державною власністю. Такі рухомі предмети підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України. Пам'ятка може бути приватизована лише за умови укладення майбутнім власником з відповідним органом охорони культурної спадщини попереднього договору про укладення в майбутньому охоронного договору на пам'ятку (її частину) з викладенням його істотних умов, у тому числі щодо цільового використання пам'ятки, робіт, які майбутній власник зобов'язується провести на пам'ятці з метою утримання її в належному стані. Перелік пам'яток, які не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України.

З метою охорони культурної спадщини на використання земель у межах території пам'ятки культурної спадщини, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території, охоронюваної археологічної території, музею просто неба, меморіального музею-садиби, зон охорони, буферної зони, історичного ареалу населеного місця, території об'єкта культурної всесвітньої спадщини встановлюються обмеження відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини». Обмеження у використанні земель у межах вказаних територій поширюються на усі розташовані в межах цих територій та об'єктів землі незалежно від їх цільового призначення. Межі території, на яку поширюються такі обмеження, визначаються відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» і зазначаються в документації із землеустрою, містобудівній документації, науково-проектній документації у сфері охорони культурної спадщини. Відомості про зазначені обмеження у використанні земель вносяться до Державного земельного кадастру. Режим використання

земель у межах території пам'ятки культурної спадщини, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території, охоронюваної археологічної території, музею просто неба, меморіального музею-садиби, зон охорони, історичного ареалу населеного місця, буферної зони, території об'єкта культурної всесвітньої спадщини визначається науково-проектною документацією у сфері охорони культурної спадщини, а до затвердження такої документації – Законом України «Про охорону культурної спадщини». Навколо історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, об'єктів культурної всесвітньої спадщини, музеїв просто неба, меморіальних музеїв-садиб, які надані та використовуються для потреб охорони культурної спадщини, пам'яток культурної спадщини, їх комплексів (ансамблів) встановлюються зони охорони пам'яток із заборонаю діяльності, що шкідливо впливає або може вплинути на додержання режиму використання таких земель (ст. 54 ЗК). Зміна цільового призначення земельної ділянки, зміна функціонального призначення території, на яких розташовані пам'ятки, історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території, охоронювані археологічні території, не є підставою для припинення обмежень у використанні земель, встановлених у зв'язку з наявністю таких об'єктів.

## **Тема 14**

### **ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Поняття й особливості правового режиму земель лісогосподарського призначення
2. Правове регулювання використання земель лісогосподарського призначення
3. Використання земель лісогосподарського призначення на засадах права власності
4. Правові засади загального та спеціального використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Лісистість території нашої країни становить 15,9 %. Ліси на території України розташовані дуже не рівномірно. Вони сконцентровані переважно в Поліссі та в Українських Карпатах. Лісистість у різних

природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найпозитивніше впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, пом'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечують одержання більшої кількості деревини. Серед особливостей лісів України можна виділити наступні:

- відносно низький середній рівень лісистості території країни;
- зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати), що містять істотні відмінності щодо лісорослинних умов;
- методи ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;
- переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (до 50 %) з режимом обмеженого лісокористування;
- високий відсоток заповідних лісів (16,1 %), який має стійку тенденцію до зростання;
- історично сформовану ситуацію закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств);
- значна площа лісів зростає у зоні радіоактивного забруднення;
- половина лісів України є штучно створеними і потребують посиленого догляду.

Однією з головних особливостей правового режиму земель лісогосподарського призначення виступає нерозривний зв'язок їх використання з лісокористуванням. Відносини в галузі використання земель лісогосподарського призначення регулюються земельним та лісовим законодавством України. Віднесення земельних ділянок до складу земель лісогосподарського призначення здійснюється відповідно до земельного законодавства.

Поняття земель даної категорії міститься в ст. 55 Земельного кодексу, згідно з якою до земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства. Згідно з визначенням, характерною ознакою даної категорії земель є їх призначення для здійснення певної діяльності, а саме використання як засіб виробництва в лісовому господарстві. Стаття 5 Лісового кодексу містить більш повне визначення земель лісогосподарського призначення. Так, до земель лісогосподарського призначення належать лісові землі, на яких розташовані лісові

ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства. До земель лісогосподарського призначення не належать землі, на яких розташовані полезахисні лісові смуги. Лісова ділянка, відповідно до ст. 1 Лісового кодексу – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісогосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок належать лісові ділянки, зайняті лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами.

Земельна лісова ділянка – земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства. Важливим кроком для збереження лісів та земель лісогосподарського призначення є запровадження в законодавство терміну самозалісені землі. Відповідно до ст. 57-1 Земельного кодексу самозалісена ділянка – це земельна ділянка будь-якої категорії земель (крім земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, залісення якої відбулося природним шляхом. Віднесення земельної ділянки приватної власності до самозалісеної ділянки здійснюється її власником, а щодо земельних ділянок державної та комунальної власності – органом, який здійснює розпорядження нею. Віднесення земельної ділянки, що перебуває у користуванні, заставі, до самозалісеної ділянки здійснюється за погодженням із землекористувачем, заставодержателем.

Земельна ділянка вважається самозалісеною ділянкою з дня внесення зазначених відомостей до Державного земельного кадастру.

Крім цього, ст. 1 Лісового кодексу виділяються інші лісовкриті землі, до яких відносяться земельні ділянки, вкриті лісовою рослинністю, заростями багаторічних дерев'янистих кущових рослин, у тому числі самозалісені, та не надані для ведення лісового господарства.

Земельний кодекс закріплює можливість використання земель лісогосподарського призначення на праві власності і праві користування. Відповідно до ч. 1 ст. 56 Земельного кодексу землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Але є певні обмеження щодо набуття права власності на цю категорію земель. Зокрема, громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Або вимога земельного законодавства, що за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування земельні ділянки лісогосподарського призначення надаються в постійне користування тільки певним суб'єктам, якими є спеціалізовані державні або комунальні лісогосподарські підприємства, або інші державні та комунальні підприємства, установи та організації, в яких створено спеціалізовані підрозділи для ведення лісового господарства.

## **Тема 15**

### **ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ**

1. Поняття і склад земель водного фонду
2. Правове регулювання використання земель водного фонду
3. Особливості правового режиму прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів
4. Правовий режим територій та зон санітарної охорони водних об'єктів

#### **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Землі водного фонду відіграють надзвичайно важливу соціальну, економічну та екологічну роль. Ці землі слугують захисним бар'єром водних об'єктів від шкідливої дії зовнішнього середовища як природного, так і антропогенного характеру; вони призначені для збереження й раціонального використання гідроресурсів; слугують вмістилищем для водних об'єктів, а також зоною водозбору і водокористування. Саме в результаті цих особливостей землі водного фонду утворюють захисний природний (ландшафтний) бар'єр для водних об'єктів.

Правовий режим земель водного фонду визначається як земельним, так і водним законодавством, а саме главою 12 Земельного кодексу, главами 1 та 18 Водного кодексу, а також іншими актами земельного і водного законодавства. Відповідно до ч. 1 ст. 58 Земельного кодексу до земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів; штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів. Майже такий перелік містить ст. 4 Водного кодексу, за винятком такого виду земель, як «штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських портів». З наведеного випливає, що землі водного фонду підрозділяються на дві групи: безпосередньо покриті водою (водопокриті) і прилеглі до водойм, тобто призначені для використання й охорони вод.

Основною складовою земель водного фонду є землі, на яких розмішені водні об'єкти, і до яких відносяться землі, зайняті внутрішніми морями і територіальним морем, озерами, водосховищами, річками, каналами й іншими водними об'єктами. До іншої групи земель водного фонду належать землі, не покриті водою, але прилеглі до водних об'єктів. Ці землі призначені в основному для охорони поверхневих вод від забруднення, засмічення, збереження водності, будівництва й експлуатації споруд, що забезпечують задоволення питних, господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, курортних і інших потреб населення, а також сільськогосподарських, промислових, енергетичних, природоохоронних, транспортних, рибогосподарських та інших державних і суспільних потреб.

Відповідно до ч. 1 ст. 59 Земельного кодексу землі водного фонду можуть знаходитися у державній, комунальній і приватній власності. У державній власності знаходяться землі водного фонду, зайняті водними об'єктами загальнодержавного значення, та прилеглі до них, що задовольняють державні й суспільні потреби. До водних об'єктів загальнодержавного значення належать: внутрішні морські води, територіальне море, а також акваторії морських портів; підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків; водні

об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних.

У комунальній власності можуть знаходитися землі, зайняті водними об'єктами місцевого значення, і землі прилеглі до них, що задовольняють суспільні потреби. До водних об'єктів місцевого значення відносяться поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і не віднесені до категорії загальнодержавного значення. Громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватися у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів). Власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому законом порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми.

Землі водного фонду можуть використовуватися землекористувачами на праві постійного користування. Відповідно до ч. 3 ст. 59 ЗК у постійне користування такі землі можуть надаватися за рішенням органів виконавчої влади або місцевого самоврядування: державним водогосподарським організаціям для догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами, а також ведення аквакультури тощо; державним підприємствам для розміщення та догляду за державними об'єктами портової інфраструктури; державним рибогосподарським підприємствам, установам і організаціям для ведення аквакультури.

## **Тема 16**

### **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ПРОМИСЛОВОСТІ, ТРАНСПОРТУ, ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ, ЕНЕРГЕТИКИ, ОБОРОНИ ТА ІНШОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Загальна характеристика правового режиму земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення.
2. Правовий режим земель промисловості.
3. Правове регулювання використання земель транспорту.
4. Правовий режим земель енергетичної системи та електрозв'язку.
5. Правовий режим земель, наданих для потреб оборони та іншого призначення.

## **Основні положення теми та методичні рекомендації**

Землями промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення визнаються земельні ділянки, надані в установленому порядку підприємствам, установам та організаціям для здійснення відповідної діяльності (ст. 65 ЗК). Залежно від мети надання, яка обумовлена діяльністю розташованих на них об'єктів, зазначені землі використовуються для різноманітних цілей, перелік яких у чинному законодавстві не є вичерпним. Нові форми їх цільового використання постійно з'являються у процесі розвитку науково-технічного прогресу. Об'єднуючим фактором віднесення цих земель до даної категорії виступає їх непридатність для ведення сільськогосподарської діяльності.

Порядок використання кожного із видів використання цієї категорії земель, як правило, встановлюється спеціальним законом. Особливості правового регулювання використання земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення визначається наступним: 1) у більшості випадків, такі землі виступають територіальним базисом для розміщення відповідних господарських об'єктів і споруд; 2) названі землі використовуються для спеціальних несільськогосподарських потреб, тому раніше в законодавстві вони іменувалися землями спеціального призначення; 3) як правило, щодо земель спеціального несільськогосподарського призначення здійснюється внутрішнє та зовнішнє зонування; 4) характерним для зазначених земель є нормування їх розмірів на підставі затверджених у встановленому порядку норм або проєктів, що має забезпечувати їх раціональне використання; 5) державні та комунальні підприємства, установи та організації як основні носії земельних прав використовують такі землі на праві постійного землекористування, інші ж суб'єкти – на умовах оренди, суперфіцію тощо; 6) у ряді випадків території, що призначаються для спеціальних несільськогосподарських потреб, можуть взагалі не надаватися як окремі земельні ділянки; 7) переважно шкідливий характер виробничої діяльності розташованих на них підприємств зазвичай вимагає створення спеціальних захисних зон та ін.

Землі промисловості (ст. 66 ЗК). До цих земель належать землі, надані для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд промислових, гірничодобувних, транспортних та інших підприємств, їх під'їзних шляхів, інженерних мереж, адміністративно-побутових будівель, інших споруд. Основне цільове

призначення земель промисловості полягає в тому, що вони використовуються або призначені для забезпечення діяльності промислових підприємств, а також експлуатації об'єктів промисловості.

До промислових підприємств, розташованих на землях несільськогосподарського призначення, відносяться підприємства, обов'язкове функціонування яких пов'язане з виробництвом певної продукції, переробкою сировини, розробкою надр, зокрема видобування корисних копалин. Особливості правового статусу земель, на яких вони розташовані, зумовлені спеціалізацією таких підприємств. Наприклад, землі виробничої і оборонної промисловості використовуються для розміщення та експлуатації основних, підсобних та допоміжних приміщень і споруд, заводів, фабрик, комбінатів та їх під'їзних шляхів, інженерних мереж, адміністративно-побутових споруд та ін.

Землі транспорту (ст. 67 ЗК). Землі транспорту займають самостійне місце у складі категорії земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення. До земель транспорту відносяться землі, надані підприємствам, установам та організаціям залізничного, автомобільного транспорту і дорожнього господарства, морського, річкового, авіаційного, трубопровідного транспорту та міського електротранспорту для виконання покладених на них завдань щодо експлуатації, ремонту і розвитку об'єктів транспорту. До земель транспорту належать землі, надані під будівництво та обслуговування мультимодальних терміналів. Аналогічне визначення міститься у ст. 11 Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. Землі транспорту поділяються на різновиди залежно від виду транспорту і можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Об'єкти транспортної системи перебувають переважно в державній та комунальній власності. Отже відповідні підприємства та організації використовують землі державної та комунальної власності на титулі постійного користування. Разом з тим ст. 83 ЗК містить заборону щодо передачі з комунальної у приватну власність земель під залізницями, автомобільними дорогами, об'єктами повітряного і трубопровідного транспорту. Стаття 84 ЗК також забороняє передачу земель державної власності під аналогічними об'єктами у приватну власність.

До земель електронних комунікацій (ст. 75 ЗК) відносяться земельні ділянки, що надаються у встановленому порядку у власність або користування фізичним особам – підприємцям та юридичним особам для розташування інфраструктури електронних комунікаційних

мереж. Землі електронних комунікацій можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Уздовж повітряних і підземних кабельних ліній електронних комунікаційних мереж, що проходять поза населеними пунктами, а також навколо споруд електронних комунікаційних мереж, у тому числі базових станцій мобільного зв'язку, земних станцій супутникового зв'язку та радіорелейних ліній встановлюються охоронні зони, а в разі необхідності утворюються просіки.

Землі оборони (ст. 77 ЗК) та іншого призначення. Землями оборони визнаються землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України. Закон України «Про використання земель оборони» від 27 листопада 2003 року у ст. 1 містить аналогічне визначення земель оборони. Зазвичай ці землі використовуються як територіальний базис, що забезпечує діяльність відповідних структур з оборони держави та розвитку військово-промислового комплексу.

У складі земель оборони можуть бути виділені їх різновиди з урахуванням: кола суб'єктів, що використовують ці землі; виду військового формування, у складі якого функціонують користувачі земель оборони; суб'єкта управління; функцій, які виконує об'єкт, що розташовується на цих землях. Землі оборони можуть бути класифіковані за суб'єктами користування на: а) землі військових частин; б) землі військових установ; в) землі військово-навчальних закладів; г) землі військових підприємств; д) землі військових організацій, що функціонують у складі Збройних Сил України або інших військових формувань. Землі оборони можуть перебувати лише у державній власності. Держава реалізує функції оборони через систему спеціально створених суб'єктів, які наділені відповідними повноваженнями. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про використання земель оборони» військовим частинам для виконання покладених на них функцій та завдань земельні ділянки надаються у постійне користування відповідно до вимог ЗК. Особливості надання земельних ділянок військовим частинам під військові та інші оборонні об'єкти визначаються Кабінетом Міністрів України. Землі оборони можуть перебувати лише в державній власності.

Визначення земель «Іншого призначення» та їх складу чинне законодавство не містить. Такими землями можна вважати землі, які

не охоплюються визначенням, по-перше, інших категорій земель України, по-друге, інших видів земель у межах цієї категорії земель, тобто земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики та оборони. Разом з цим таким землям мають бути притаманні риси, які в цілому характеризують землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики та оборони. Як слушно зазначається в літературі, до земель іншого призначення можна віднести землі культового (церковного) фонду, космічного забезпечення, державного матеріального резерву, водно-болотних угідь та торф'яного фонду, родовищ корисних копалин, мисливського фонду та підвищеної екологічної небезпеки, а також земельні ділянки, відведені для розміщення полігонів твердих побутових відходів.

Правові приписи, які визначають особливості складу та режиму використання земель іншого призначення, розпорошені по численних нормативно-правових актах

### **3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

#### **3.1. Загальні методичні рекомендації щодо підготовки до практичних занять**

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Земельне право» переслідують цілі надати певну допомогу здобувачам щодо належної підготовки до практичних завдань та опанування курсу в цілому. Річ у тому, що навчальна дисципліна є достатньо насиченою, що вимагає систематичної, по суті, повсякденної підготовки до практичних занять. Належна підготовка до кожного заняття включає ретельне ознайомлення із значною кількістю теоретичного і практичного матеріалу, вивчення основних нормативно-правових актів та практики їх застосування, а також опрацювання певного обсягу навчальної та спеціальної літератури.

Підготовку до практичних занять із навчальної дисципліни необхідно починати з ознайомлення зі змістом і вимогами самого завдання, відповідними розділами підручників чи посібників, рекомендованою навчальною літературою, а в окремих випадках також із заданою спеціальною літературою. При опрацюванні законодавчих та інших нормативно-правових актів слід звертати увагу на динаміку розвитку українського законодавства, зокрема шляхом відстеження змін і доповнень, що внесені у початкові редакції досліджуваних актів. До них відносяться закони і постанови, що прийняті парламентом країни, президентські укази, урядові постанови і розпорядження та акти інших органів центральної виконавчої влади, а також нормативні акти, прийняті органами місцевого самоврядування. Лише після цього, можна розпочинати виконання поставлених завдань, зокрема до розв'язання конкретних задач, розгляду кейсів із відповідної теми.

Здобувачам необхідно завчасно готуватися до кожного семінарського чи практичного заняття і демонструвати високий ступінь підготовленості з кожної теми. Наполегливо рекомендується робити відповідні конспективні записи підготовки до занять. При розв'язанні конкретних задач, слід надавати повні та обґрунтовані відповіді на поставлені питання. Обов'язковим є посилення на зміст норм права відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які мають бути застосовані до відповідних земельних правовідносин. Належне теоретичне та нормативно-правове обґрунтування має бути

надано здобувачем до кожного поставленого питання, наведеного висновку чи підсумкового твердження.

Безумовно, важливою є активна участь здобувача на семінарських (практичних) заняттях, що полягає у самотійних виступах для висвітлення поставлених питань, надання уточнень і доповнень, висловлюваннях власних поглядів з проблемних питань, додання коротких реплік і зауважень тощо. При наявності відповідних конспективних записів підготовки до занять, вони можуть використовуватися автором, а в окремих випадках можуть враховуватися викладачами і без виступів на аудиторних заняттях.

Велику увагу в рамках курсу «Земельне право» приділено вирішенню практичних завдань (розгляду та обговоренню цікавих фабул, аналізу запропонованих кейсів тощо). Для успішного набуття програмних умінь та навичок здобувачам пропонується низка індивідуальних та командних завдань творчого характеру, під час виконання яких тренуються відповідні уміння, передусім уміння застосовувати у конкретних ситуаціях отримані теоретичні знання.

Певну частину практичних завдань у рамках курсу побудовано у форматі командних ігор. Для успішного виконання таких завдань важливим є сукупність складових: а) індивідуальна якісна підготовка гравців; б) інклюзивність, тобто максимальне залучення усіх здобувачів академічної групи; в) чітка внутрішня скоординованість дій; г) чіткий розподіл лідерських, виконавчих, пошукових та інших функцій серед членів команди; д) уважне ставлення до деталей завдання; е) чітке розуміння мети виконуваного завдання.

Виконання індивідуальних практичних завдань (кейсів) вимагає попереднього глибокого опрацювання теоретичного матеріалу теми, формування якісної підготовки в частині опановування необхідними знаннями. Під час виконання певного кейсу здобувач має передусім спробувати застосувати набуті знання; можливо, виявити певні прогалини у підготовці та надолужити їх.

Викладачі кафедри не вимагають конспектування змісту відповідних норм законодавчих актів або окремих розділів чи положень навчальної літератури. Проте, якщо здобувач вищої освіти посилається на додаткову наукову літературу чи оригінальні довідкові матеріали, він має наводити їх максимально близько до змісту з посиланням на джерело з вихідними даними. Отже, конспективні записи таких джерел і матеріалів мають підтверджувати їх достовірність і відношення до відповідної теми заняття.

Звертаємо увагу на те, що пропущені практичні заняття або виявлення недостатньої підготовленості до них підлягають додатковому опрацюванню та індивідуальному звіту з тієї чи іншої теми перед викладачем, який проводить практичні заняття. Здобувачі вищої освіти, які не «відпрацювали» пропущені заняття або одержали незадовільні оцінки з відповідної теми, не допускаються до складання іспиту з навчальної дисципліни.

### **3.2. Плани практичних занять з навчальної дисципліни**

#### **Тема 1. ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА**

1. Предмет земельного права та його особливості.
2. Методи регулювання земельних відносин.
3. Основні принципи земельного права.
4. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
5. Система земельного права.
6. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

#### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/55-12>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>

9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради України від 18.12.90 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text>
12. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28 квітня 2021 року № 1423-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>

### Спеціальна література

14. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: кол. моногр. / відп. ред.: Т. Є. Харитонova, І. І. Каракаш. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. 722 с.
15. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: кол. моногр. / за ред. д. ю. н., проф. А. П. Гетьмана та д. ю. н., проф. Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
16. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. 2-ге вид. Київ: Знання, 2007.
17. Гетьман А. П. Шляхи становлення й розвиток науки земельного права. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95.
18. Григор'єва Х. А. Агропротекційна складова земельної реформи в Україні: правовий погляд. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 травня 2020 року). Одеса, 2020. С. 251–254.
19. Григор'єва Х. А. Дисбаланс складових земельної реформи: правовий аналіз. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 71–73.
20. Гуревський В. К. Земельне право як самостійна галузь права та його співвідношення із суміжними галузями права. *Актуальні про-*

блеми держави і права: зб. наук. праць ОНЮА. Вип. 22. Одеса: Юрид. літ., 2004.

21. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитоновна та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
22. Земельне право України: підруч. / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2003. 448 с.
23. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
24. Каракаш І. І. Щодо викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України: зб. матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 25–29.
25. Каракаш І. І. Правове забезпечення аграрно-земельної реформи в Україні: минуле, сучасне, майбутнє. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. Т. XX. Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 47–55.
26. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми: моногр. Київ. Норма права. 2021. 308 с.
27. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., доповн. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
28. Носік В. В. Юридична природа сучасного земельного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 7–8.
29. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
30. Харитоновна Т. Є., Поліщук Є. С. Земельні, аграрні, екологічні, природоресурсні правовідносини та правовідносини у сфері альтернативної енергетики в умовах воєнного стану: правові проблеми та перспективи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 268–271.
31. Харитоновна Т. Є., Григор'єва Х. А. Тридцятирічна земельна реформа в Україні: досягнення, правові проблеми та перспективи (рецензія на монографію професора П. Ф. Кулиничча). *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 2. С. 189–192.
32. Шульга М. В. Завершення сучасної земельної реформи та виклики, які постають перед земельно-правовою наукою. *Реалізація*

*норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 127–130.*

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Розгляньте ситуацію, за якої сучасне земельне право не базується на різноманітті права власності на землю, тобто базується лише на одній із існуючих форм. Як розвивалася б наука земельного права? Які б існували інститути цієї галузі, а яких би не лишилось? Окресліть предмет цієї уявної науки.

2. Виконайте завдання «Знайди помилку». Прочитайте уважно кожен кейс та знайдіть усі помилки – ті твердження, які неможливі.

*Кейс А.* Земельне право є комплексною галуззю права, що являє собою систему правових норм, які регулюють земельні відносини з метою їх ефективної охорони від негативного антропогенного і природного впливу, захисту прав фізичних та юридичних осіб на землю і забезпечення встановленого правопорядку та земельного ладу в країні.

*Кейс Б.* Земельне право є самостійною галуззю права, що являє собою систему правових норм, які регулюють земельні відносини з метою раціонального використання земель та їх ефективної охорони від негативного антропогенного і природного впливу, захисту прав фізичних та юридичних осіб на землю і забезпечення встановленого правопорядку та земельного ладу в країні.

*Кейс В.* Земельне право є самостійною галуззю права, що являє собою систему правових норм, які регулюють земельні відносини з метою їх ефективної охорони від негативного антропогенного і природного впливу, захисту прав фізичних та юридичних осіб на землю і забезпечення встановленого правопорядку та земельного ладу в країні.

### **Тема 2. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ**

1. Основні ознаки і визначення поняття права власності на землю.
2. Суб'єкти та об'єкти права власності на землю.
3. Право приватної власності на землю.

4. Право комунальної власності на землю.
5. Право державної власності на землю.
6. Право власності на землю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.
7. Право спільної власності на землю.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>
11. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
12. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 р. № 899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text>

13. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
14. Огляд практики Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду (2018–2022 роки). URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/Oglyad\\_KGS\\_zem\\_pal\\_2018\\_2022.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KGS_zem_pal_2018_2022.pdf).
15. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01.07.2022 р. у справі № 346/3085/20 (про визнання недійсними державних актів на право власності на земельну ділянку). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036837>

### **Спеціальна література**

16. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонova та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонovої. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
17. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
18. Земельне право України: підручник / Г. І. Балюк, Т. О. Коваленко, В. В. Носік та ін.; за ред. В. В. Носіка. Київ: Вид. Полігр. центр «Київ, ун-т», 2008. 511 с.
19. Земельне право України: підруч. / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2003. 448 с.
20. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
21. Земельне право: посіб. для підготовки до іспиту / М. В. Шульга, В. І. Гордєєв, Д. В. Санніков. Харків: Право, 2019. 278 с.
22. Каракаш І. І. Деякі питання права спільної власності на землю за земельним та цивільним законодавством. *Закон і бізнес*. 2010. № 12. С. 10–11.
23. Каракаш І. І. Набуття та реалізація права на земельну ділянку за давністю користування. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 540–543.
24. Каракаш І. І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами

- та іноземними державами. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць НУ «ОЮА». Вип. 61. Одеса: Юрид. літ., 2011. С. 621–625.
25. Каракаш І. І. Реалізація права спільної часткової власності на землю за земельним та цивільним законодавством. *Земельні відносини: правове регулювання та судова практика*: зб. матеріалів науково-практичної конференції. Чернігів, 2009. С. 116–124.
26. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2017. 438 с.
27. Каракаш І. І. Співвідношення буденного і соціального розуміння власності: матеріали науково-практичної конференції на тему «Правовий світогляд людини і права» / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (м. Київ, 22 квітня 2014 року). Київ: 2014. С. 48–53.
28. Каракаш І. І. Деякі питання перегляду конституційних засад права власності на природні об'єкти та їх ресурси. *Актуальні проблеми публічно-правового партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листопада 2013 року). Київ: Вид-во «Прінт Сервіс», 2013. С. 41–44.
29. Каракаш І. І. Право власності та право користування на землях лісогосподарського призначення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. XII. Одеса: Юрид. літ., 2012. С. 214–226.
30. Каракаш І. І. Проблеми вдосконалення концептуальних засад права власності на природні об'єкти та їх ресурси у конституційному вимірі. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. Т. XIII. Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 283–292.
31. Каракаш І. І. Юридична природа й умови реалізації права спільної власності на землю в Україні. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Т. VII. Одеса: Юрид. літ., 2008. С. 195–206.
32. Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні: монографія. Хмельницький ун-т управління та права, 2016. 429 с.
33. Мірошниченко А. М. Земельне право України: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
34. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу. Київ: «Юрінком Інтер», 2006. 544 с.

35. Семчик В. І. Земельне право України: академ. курс: підруч. для студ. юрид. спец. вигц. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. Київ: Ін Юре, 2008. 600 с.
36. Сидор В. Д. Право власності на землю: проблеми реформування. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. статей. Чернівці, 2015. № 2. С. 97–106.
37. Степська О. В. Щодо порядку формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав: зб. матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 212–215.
38. Федорович В. І. Припинення права приватної власності на земельну ділянку шляхом добровільної відмови від нього. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 170–172.
39. Харитонova Т. Є. Деякі зміни законодавства щодо державної реєстрації речових прав на земельні ділянки. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2015 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 630–632.
40. Харитонova Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.
41. Харитонova Т. Є., Павлига А. В. Право власності на землю (земельну ділянку). *Цивільний кодекс України*. Станом на 01 січня 2023 р.: наук.-практ. коментар / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Харитонova Т. Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ: Норма права, 2023. 1424 с. (Глава 27 ст.ст. 373–378) С. 431–438.
42. Харитонova Т. Є. Визначення прав та обов'язків землевласників та землекористувачів як гарантій захисту їх прав. *Часопис цивілістики*: наук.-практ. журнал. Вип. 31. Одеса, 2018. С. 65–70.

43. Чирик А. О. Окремі особливості земельної ділянки як об'єкта права спільної часткової власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 165–167.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Громадянин Грунько на власній присадибній земельній ділянці викопав колодязь глибиною до 28 метрів для задоволення власних потреб у водокористуванні, у т.ч. для стабільного вирощування овочевих культур та поливу садових дерев. При виконанні копальних робіт він також викопав 12 м<sup>3</sup> вапняку, з якого збудував гараж для власного автомобіля. Районний інспектор Держгеокадастру заборонив Груньку експлуатацію колодязю оскільки він не одержав відповідного дозволу на його облаштування, а також зобов'язав його своїм актом внести вартість видобутого вапняку у місцевий бюджет і протягом 10 днів надати відповідний платіжний документ.

*Проаналізуйте які правовідносини виникли в наведеному випадку. Надайте правовий аналіз змісту положень ст. 79 та ст. 90 Земельного кодексу України.*

2. Приватне підприємство «Світанок» 20 березня 2017 року звернулося до Теплодарської міськради з клопотанням про передачу йому земельної ділянки розміром 0,75 га у приватну власність, якою підприємство безперервно користується більш ніж 15 років для складування та зберігання великогабаритних вантажів та сільськогосподарської техніки. Теплодарська міськрада відмовила у задоволенні клопотання з посиланням на ст. 119 Земельного кодексу на тій підставі, що вона стосується лише громадян і не розповсюджується на юридичних осіб. Підприємство «Світанок» оскаржило рішення міськради в Одеський окружний адміністративний суд.

*Чи є подання клопотання та відмова у його задоволенні обґрунтованими? Чи наділений адміністративний суд повноваженнями щодо розгляду земельних спорів? Чи підлягає клопотання підприємства задоволенню у судовому порядку?*

3. Ветеринару сільгоспкооперативу Коренчуку у 1996 році був виділений у встановленому порядку земельний пай, який ним був приватизований з відвідною держреєстрацією. Проте він користувався приватизованою земельною ділянкою разом з дружиною, оскільки остання не працювала в кооперативі й не мала права на власний земельний пай. У 2005 році їхній шлюб був розірваний, а наявне

майно було добровільно розділено між ними, окрім зазначеної земельної ділянки. Коренчук заперечував проти розподілу земельної ділянки, оскільки вона була виділена саме йому і приватизована ним самостійно. Його колишня дружина звернулася з позовом до суду з вимогою щодо поділу земельної ділянки у рівних частинах, оскільки ділянка була набута під час шлюбу.

*Чи має право подружжя на поділ приватизованої земельної ділянки? Проаналізуйте ч. 2 ст. 89 Земельного кодексу у порівнянні з ч. 5 ст. 57 Сімейного кодексу. Яке рішення має прийняти суд?*

### **Тема 3. ПРАВО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ВИДИ**

1. Поняття та основні види права землекористування.
2. Право постійного землекористування.
3. Право орендного землекористування.
4. Земельний сервітут як вид користування чужою земельною ділянкою.
5. Особливості користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і забудови (суперфіцій).

#### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>

9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.02.12 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17#Text>
12. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.12 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
13. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
14. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.11.2021 р. у справі № 703/2584/18 (про визнання права власності на земельну ділянку за давністю користування). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101279971>
15. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.01.2021 р. у справі № 906/706/19 (про припинення права постійного користування, скасування державного акта, скасування запису про реєстрацію державного акта та зобов'язання повернути земельну ділянку). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85443565>
16. Постанова Верховного Суду від 06.03.2019 р. у справі 183/262/17 (щодо поняття систематичної несплати орендної плати). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80458238>
17. Постанова Верховного Суду від 15.08.2018 у справі № 532/384/16ц (щодо моменту набрання чинності договору оренди земельної ділянки). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207105>.
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 р. у справі № 179/1043/16-ц (про визнання права постійного користування земельною ділянкою) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458957>.
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 р. у справі № 922/989/18 (щодо переходу права постійного землекористування до ФГ у разі смерті засновника ФГ). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458880>.
20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.09.2020 р. у справі № 159/5756/18 (щодо поновлення договору оренди земельної ділянки). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270706>.

21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.02.2021 у справі № 921/530/18 (щодо порядку зміни розміру орендної плати). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95849041>.
22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.11.2018 р у справі № 914/2298/17 (про визнання недійсним договору суперфіцію). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78497149>.
23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 р. у справі №908/299/18 (щодо належного способу захисту у випадку відмови від укладення додаткової угоди до договору оренди землі). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89825064>.
24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.02.2020 р. у справі № 922/614/19 (про визнання незаконним та скасування наказів, визнання недійсними договорів оренди земельних ділянок та їх повернення). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902138>.
25. Дайджест практики Верховного Суду у справах із договору оренди землі. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/Daijest\\_orenda\\_zemli\\_2018\\_2021.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Daijest_orenda_zemli_2018_2021.pdf).
26. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26.02.2020 р. у справі № 693/26/18 (про визнання недійсним договору, яким встановлено емфітевзис на майбутнє). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87985020>

### Спеціальна література

27. Висіцька І. Суперфіцій: правова природа, істотні умови, форма, підстави припинення. *Землевпорядний вісник*. 2020. № 1. Ст. 35–42.
28. Глотова О. В. Правове регулювання угод із земельними ділянками в Україні: монографія. Одеса: «Фенікс», 2008. 256 с.
29. Григор'єва Х. А. Непряма зміна землекористування (ILUC) внаслідок розвитку біоенергетики: правовий розріз проблеми. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 97–104.
30. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонova та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонovої. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
31. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
32. Земельне право України: підручник / Г. І. Балюк, Т. О. Коваленко, В. В. Носік та ін.; за ред. В. В. Носіка. Київ: Вид. поліграф. центр «Київ, ун-т», 2008. 511 с.
33. Земельне право України: підруч. / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2003. 448 с.

34. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
35. Земельне право: посіб. для підготовки до іспиту / М. В. Шульга, В. І. Гордєєв, Д. В. Санніков. Харків: Право, 2019. 278 с.
36. Караханян К. М. Новели законодавства щодо надання земель індустріальних парків. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 року м. Одеса): у 2 т. Т. 2. / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса: Юрид. літ., 2014. С. 528–530.
37. Караханян К. М. Щодо особливостей надання земельних ділянок для здійснення державно-приватного партнерства. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2015 року м. Одеса): у 2 т. Т. 1. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 654–656.
38. Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян: монографія. Хмельницький, 2010. 148 с.
39. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
40. Набуття і реалізація прав на землю в Україні: навч. посіб. / [А. Й. Годованюк, І. І. Каракаш, Є. О. Платонова та ін.]; за ред. проф. І. І. Каракаша. Одеса: Юрид. літ., 2016. 332 с.
41. Olena Stepska. Legal regulation of lease of agricultural land (Правове регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення). *Legea si viata*. 2017. Martie. P. 126–128.
42. Платонова Є. О. Тенденції правового регулювання використання земель на праві постійного користування: зб. матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 184–187.
43. Степська О. В. Проблеми укладення договору оренди земельної ділянки. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16–17 червня 2017 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 187–189.
44. Харитоновна Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.

45. Харитонов Т. Є. Нотаріальне посвідчення договору емфітевзису. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України: матеріали «круглого столу»* (Харків, 2 груд. 2016 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2016. С. 214–217.
46. Харитонов Т. Є. Особливості здійснення земельного сервітуту на певних категоріях земель. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: зб. тез Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26 травня 2017 р., м. Київ / уклад.: В. В. Носік (та ін.); Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. С. 82–87.*
47. Харитонов Т. Є. Особливості права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для забудови (суперфіцій). *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонів, Т. Є. Харитонів; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 71–74.*
48. Харитонов Т. Є. Визначення прав та обов'язків землевласників та землекористувачів як гарантій захисту їх прав. *Часопис цивілістики: наук.-практ. журнал. Вип. 31. Одеса, 2018. С. 65–70.*
49. Харитонов Т. Є. Емфітевзис: земельний, цивілістичний та екологічний аспекти. *Екологічне право: наук.-практ. журнал. Вип. 3. 2019. С. 41–45.*

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Ознайомтеся із обставинами справи: сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Єдність 1» в особі директора Іванова звернулося із заявою до Іванівської сільської ради Одеської області про надання товариству на праві постійного землекористування земельної ділянки сільськогосподарського призначення. У заяві товариства було зазначено, що воно з 2007 року є правонаступником сільськогосподарського акціонерного товариства «Єдність», яке у постійному користуванні мало зазначену земельну ділянку, а тому, відповідно, може набувати майно, на тому ж праві, що й попередній власник.

*Яке рішення має винести Іванівська сільська рада? Обґрунтуйте відповідь.*

2. Громадянин Віденко використовував земельну ділянку на підставі права постійного користування протягом 22 років для обслуговування житлового будинку. Протягом останнього року він перебував у відрядженні за кордоном. По приїзду він дізнався, що його право користування земельною ділянкою припинено у зв'язку з несплатою земельного податку.

*Чи має право громадянин Віденко на постійне землекористування? Які правопорушення впливають із змісту задачі? У яких випадках зберігається право на користування земельною ділянкою?*

3. Між громадянами Морозом та Калюжним було укладено договір оренди земельної ділянки, що належить громадянину Калюжному, строком на 3 роки. За домовленістю сторін сума орендної плати становить 12 000 грн. на рік. В свою чергу громадянин Мороз передав цю ділянку у користування громадянину Сергієнко, уклавши з останнім договір суборенди земельної ділянки строком на 4 роки. Розмір оплати за користування земельною ділянкою становить 20 000 грн. на рік.

*Надайте юридичну оцінку змісту вказаних угод. В чому полягають сутність та істотні ознаки договорів оренди та суборенди земельних ділянок?*

#### **Тема 4. НАБУТТЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ ФІЗИЧНИМИ ТА ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ**

1. Підстави і умови набуття прав на землю із земель державної та комунальної власності.

2. Продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах.

3. Набуття прав на землю на підставі цивільно-правових угод.

4. Інші підстави набуття прав на земельні ділянки (застава, спадкування тощо).

5. Виникнення прав на земельні ділянки та їх державна реєстрація.

#### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 р. № 899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text>
12. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>
13. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 р. у справі № 686/23317/13-а (щодо прийняття рішення про передачу земельної ділянки та зобов'язання селищної ради прийняти рішення про передачу зазначеної земельної ділянки). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79365485>.
15. Постанова Верховного Суду від 15.10.2019 р. у справі № 922/1379/18 (щодо неможливості застосування кондикції у разі купівлі земельної ділянки). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85327373>

16. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 04.08. 2021 у справі № 922/3507/20 (щодо виникнення відносин купівлі продажу земельної ділянки після укладення договору авансового платежу). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98987636>.

### Спеціальна література

17. Глотова О. В. Правове регулювання угод із земельними ділянками в Україні: монографія. Одеса, «Фенікс», 2008. 256 с.
18. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитоновна та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
19. Земельне право України: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
20. Земельне право: підручник. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
21. Каракаш І. І. Набуття і реалізація права на земельну ділянку за давністю користування. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1* / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 540–543.
22. Каракаш І. І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць НУ «ОЮА»*. Вип. 61. Одеса: Юрид. літ., 2011. С. 621–625.
23. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2017. 438 с.
24. Каракаш І. І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць НУ «ОЮА»*. Вип. 61. Одеса: Юрид. літ., 2011. С. 621–625.
25. Караханян К. М. Правові засади конкурентного продажу земельних ділянок в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / К. М. Караханян. Київ, 2017. 20 с.
26. Караханян К. М. Щодо особливостей та колізій в правовому регулюванні участі іноземних суб'єктів у земельних торгах. Збірник

матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 125–128.

27. Караханян К. М. Законодавчі засади реалізації принципів земельних торгів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 19 трав. 2023 р. С. 566–568.
28. Караханян К. М. Щодо поза аукціонного надання земельних ділянок для оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 565–567.
29. Караханян К.М. Щодо співвідношення понять «земельні торги», «земельний аукціон», «електронні земельні торги». Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 146–149.
30. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
31. Пастернак В. М. Форма правочину невід’ємна частина його дійсності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 215–218.
32. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін.. Харків: Право, 2021. 376 с.
33. Степська О. В. Особливості державної реєстрації прав на земельні ділянки. *Юридичний вісник: щоквартальний журнал*. 2013. № 2. С. 80–85.
34. Степська О. В. Щодо встановлення результатів земельних торгів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 550–552.

35. Степська О. В. Щодо порядку формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 212–215.
36. Харитонova Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.
37. Харитонova Т. Є. Спеціальні умови договорів із земельними ділянками. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 613–615.
38. Харитонova Т. Є. Проблемні питання щодо переходу прав на земельну ділянку при набутті права власності на жилий будинок, будівлю або споруду, що на ній розташовані. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 118–121.
39. Шевченко В. В. Свобода вибору виду договору в земельному праві. *Молодий вчений*. № 11 (26). Ч. 1. 2015. С. 145–149.
40. Шульга М. В. Земельні правочини: сутність, класифікація та особливості. *Договір як універсальна правова конструкція*: монографія / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; за ред.: А. П. Гетьман, В. І. Борисова. Харків: Право, 2012. Розд. 6. С. 275–289.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Власниками земельної ділянки є Ковальчук Петро (15 років), Ковальчук Іван (8 років) та їх мати. Вищезазначені особи звернулися до нотаріуса з проханням посвідчити договір дарування вказаної земельної ділянки на користь третьої особи. Нотаріус відмовив у посвідченні договору.

*Чи правомірно вчинив нотаріус, обґрунтуйте. За яких умов даний договір може бути посвідчений? Проаналізуйте та дайте відповідь.*

2. Фермер Кучеренко на орендованій ріллі займався власною господарською діяльністю – вирощуванням зернових сільськогосподарських культур. Договір оренди земельної ділянки укладено із власником у лютому 2012 року строком на 7 років. У грудні 2018 року

фермер Кучеренко уклав новий договір оренди цієї земельної ділянки із власником, який починав діяти після закінчення строку попереднього договору. Після укладення договору оренди фермер Кучеренко звернувся до відповідних суб'єктів для його реєстрації. Навесні він розпочав роботи, у результаті яких земельна ділянка була засіяна сільськогосподарськими культурами. Зареєстровано договір оренди у квітні 2019 року. Утім, у січні 2019 року власник земельної ділянки помер. Спадкоємці набули право власності та, дізнавшись про те, що ділянка засіяна, звернулися до суду із позовом про усунення перешкод у реалізації права власності. Свій позов вони мотивували тим, що попередній договір оренди вже закінчив свою дію, а новий почав діяти вже після смерті спадкодавця.

*Яке рішення має прийняти суд? Чи підлягає позов задоволенню? Які органи здійснюють державну реєстрацію договорів оренди земельної ділянки? Чи є така реєстрація обов'язковою? З якого моменту договір оренди земельної ділянки вважається укладеним?*

3. Громадянин Іспанії Сілва був зареєстрований як учасник земельного аукціону, на якому відбувалося відчуження земельних ділянок державної та комунальної власності. Під час проведення земельних торгів він став переможцем та придбав земельну ділянку несільськогосподарського призначення державної форми власності, що розташована за межами м. Одеса в Овідіопільському районі. Однак, під час укладення договору купівлі-продажу вказаної ділянки громадянину Сілва було відмовлено в посвідченні та державній реєстрації договору, посилаючись на те, що іноземці не можуть брати участь в торгах щодо вказаних земельних ділянок.

*Чи є обґрунтованою відмова? Проаналізуйте законодавство та дайте відповідь.*

## **Тема 5. ПРИПИНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

1. Загальні підстави припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою.

2. Способи і порядок припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою.

3. Застосування спеціальних підстав припинення права власності на землю.

4. Особливості переходу права власності на земельні ділянки, що перебувають у користуванні.

5. Порядок погодження вилучення та викупу земельних ділянок.

## **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
12. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.01.2021 р. у справі № 906/706/19 (про припинення права постійного користування, скасування державного акта, скасування запису про реєстрацію державного акта та зобов'язання повернути земельну ділянку). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85443565>
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2018 р. у справі № 306/2004/15-ц (про визнання недійсними рішень місцевої ради та договору купівлі-продажу і припинення права власності на земельні ділянки). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72909635>

### Спеціальна література

14. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитоновна та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
15. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
16. Земельне право України: підручник / Г. І. Балюк, Т. О. Коваленко, В. В. Носік та ін.; за ред. В. В. Носіка. Київ: Вид. поліграф. центр «Київ, ун-т», 2008. 511 с.
17. Земельне право України: підруч. / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2003. 448 с.
18. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
19. Караханян К. М. Правові засади відчуження земельних ділянок Збройних сил України. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 654–657.
20. Костяшкін І. О. До питання правового регулювання припинення прав на землю. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2007. № 1 (21). С. 164–169.
21. Кулинич П. Ф. Висновок ради з науково-правової експертизи при Інституті держави і права НАН України щодо відповідності до чинного законодавства України добровільної відмови від права власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення. *Нотаріат для вас*. 2011. № 3. С. 30–32.
22. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
23. Носік В. В. Припинення права приватної власності на землю в Україні. *Земельне право України: теорія і практика*. 2006. № 5.
24. Платонова Є.О. Припинення прав на землю. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови), та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. С. 519–523.
25. Платонова Є. О. Правовий механізм припинення права власності на землю в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 228–231.

26. Платонова Є.О. Правові новели припинення права власності на землю іноземних суб'єктів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 560–563.
27. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
28. Семчик В. І. Земельне право України: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вигц. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. Київ: Ін Юре, 2008. 600 с.
29. Суєтнов Є. П. Відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Харків, 2013. 20 с.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. До Троїцької сільської ради Одеської області звернулася громадянка Мазур з заявою у якій вона зазначила, що хоче добровільно відмовитися на користь сільської ради від належних їй на праві власності двох земельних ділянок, наданих для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Своє бажання вона мотивувала тим, що переїжджає у іншу місцевість і не буде мати можливості доглядати за зазначеними земельними ділянками.

*Яке рішення має винести сільська рада? Як відбувається процедура добровільної відмови від права власності на земельну ділянку?*

2. Громадянин Республіки Молдови Тарановський отримав у спадщину земельну ділянку сільськогосподарського призначення. Заява про прийняття спадщини була подана ним до сплину 6-ти місяців після смерті спадкодавця, але, оскільки всі необхідні документи не були зібрані своєчасно, то свідоцтво про право на спадщину він отримав через один рік і два місяці. Державну реєстрацію земельної ділянки здійснив через шість місяців. Коли громадянин Тарановський захотів реалізувати своє право власника на продаж земельної ділянки, то з'ясувалося, що ця земельна ділянка перебуває під заборотою відчуження, оскільки почалася процедура по її вилученню. Громадянину Тарановському пояснили, що він, як іноземець, який отримав у спадщину земельну ділянку сільськогосподарського призначення, мав провести відчуження останньої протягом року, але ним це зроблено не було, чим порушено норми Земельного кодексу України.

*З'ясуйте, чи є правомірними вимоги, висунуті до громадянина Тарановського? За якими підставами: добровільними чи примусовими буде припинятися право зазначеного громадянина на цю земельну ділянку?*

3. У зв'язку з невиконанням грошових зобов'язань громадянином Петренко за договором позики, на його майно було звернуто стягнення. До складу майна, яке належить зазначеному громадянину входять: земельна ділянка із розташованим на ній житловим будинком, легковий автомобіль, земельна ділянка для ведення особистого селянського господарства.

*В якому порядку буде відбуватися стягнення на майно на вимогу кредитора? До якої підстави припинення права власності воно відноситься: добровільної чи примусової?*

## **Тема 6. ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

1. Сутність і види гарантій захисту й охорони прав на землю.
2. Способи захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.
3. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія захисту прав на земельні ділянки.
4. Умови і порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам.
5. Розгляд і вирішення земельних спорів як юридична гарантія захисту прав на землю.
6. Уповноважені органи та їх компетенція щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
11. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 05.11.2019 р. № 340-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20#Text>
13. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
14. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель: постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. № 1098. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2008-%D0%BF#Text>
15. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного заняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text>
16. Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р. № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text>
17. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосу-

вання норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest VP\\_zemelni\\_spory\\_2018\\_2019.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest VP_zemelni_spory_2018_2019.pdf).

18. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду в земельних спорах за участю органів Держгеокадастру за період із 01.03.2018 по 23.11.2020 р. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder for\\_ uploads /supreme/Daidzhest\\_VP\\_VS.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder for_ uploads /supreme/Daidzhest_VP_VS.pdf).
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 р. у справі № 908/299/18 (щодо належного способу захисту у випадку відмови від укладення додаткової угоди до договору оренди землі). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89825064>.
20. Постанова Верховного Суду від 19.01.2022 р. у справі № 592/10260/16 (щодо належного способу захисту земельних прав). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102747833>.
21. Постанова Верховного Суду від 01.06.2022 у справі № 260/1815/21 (щодо звернення прокурора до суду у порядку адміністративного судочинства у справах, що виникають із земельних спорів). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104593134>.
22. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.09.2018 р. у справі № 909/6/18 (про відшкодування шкоди заподіяної внаслідок засмічення земельної ділянки відходами). URL: <http://reyestr.court.gov.ua /Review/76905569>.
23. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.01.2021 р. у справі № 906/706/19 (про припинення права постійного користування, скасування державного акта, скасування запису про реєстрацію державного акта та зобов'язання повернути земельну ділянку). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85443565>.
24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.11.2019 р. у справі № 922/3412/17 (щодо кондикційних відносин). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297802>.

### **Спеціальна література**

25. Арсенюк А. О. Проблеми визначення судової підвідомчості земельних спорів. Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 81–84.

26. Арсенюк А. О. Процесуально-процедурний порядок судового розгляду земельних спорів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Київ: 2016. 20 с.
27. Бурцев О. В. Правові засади вирішення спорів щодо меж земельних ділянок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Харків: 2016. 21 с.
28. Годованюк А. Й. Класифікація земельних спорів: історичний аспект. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 559–562.*
29. Годованюк А. Й. Поняття земельних спорів. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 2. С. 254–257.
30. Годованюк А. Й. Медіація земельних спорів у адміністративному судочинстві. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»: матеріали зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 77–79.*
31. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонова та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
32. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
33. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
34. Каракаш І. І. Правове регулювання розгляду та вирішення земельних спорів як гарантія захисту прав на землю. *Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2017. № 12. С. 132–138.*
35. Каракаш І. І. Правові засади вирішення земельних спорів. *Актуальні проблеми держави і права. Вип. 18. Одеса: Юрид. літ., 2004. С. 642–650.*

36. Каракаш І. І. Способи захисту й охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 22. Одеса: Юрид. літ., 2004. С. 712–719.
37. Краснова М. В. Правові аспекти гарантій прав на землю. *Вісник Київського національного ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Юридичні науки*. 2004. № 58. С. 99–107.
38. Лейба Л. В. Правове регулювання вирішення земельних спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: 2005. 20 с.
39. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
40. Погрібний О. О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права. *Право України*. 2009. № 9. С. 11–14.
41. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / В. І. Гордєєв, Д. М. Золотарьова, І. В. Ігнатенко та ін.; за заг. ред. проф. Шульги М. В. Харків: Юрайт, 2019. 380 с.
42. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
43. Суща Л. М. Правова природа визначення збитків, заподіяних власникам землі й користувачам. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 215–219.
44. Суща Л. М. Теоретичні аспекти визначення категорії відшкодування збитків. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.* / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 236–238.
45. Федчишин Д. В. Деякі особливості охорони та захисту прав на землю при їх здійсненні. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника* (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 172–175.

46. Філюк П. Т. Юридичне забезпечення захисту земельних прав громадян: монографія. Харків: Право, 2012. 192 с.
47. Шульга М. В. Деякі питання захисту земельних прав. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 64–67.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Житель м. Миколаїв Білик звернувся до сільської ради с. Дарниця із заявою про приватизацію земельної ділянки розміром 0,75 га, на якій розташовані належні йому на праві приватної власності житлова будівля і господарські споруди, подаровані сестрою. Рада відмовила громадянину, оскільки він постійно не проживає в селі і не має досвіду роботи у сільському господарстві. Крім того, з'ясувалося, що він є членом садівничого товариства, в якому приватизував земельну ділянку розміром 0,06 га, а також звернувся до міської ради з проханням передати йому земельну ділянку у приватну власність для будівництва гаража. Громадянин Білик звернувся до суду за захистом своїх прав.

*Яке рішення має прийняти суд? Вирішить справу по суті наданих умов.*

2. Громадянину Мельнику земельна ділянка належить на праві власності, проте у грудні 2020 року його було письмово попереджено про те, що земельна ділянка підлягає вилученню, оскільки за Генеральним планом розвитку селища на ній планується забудова дитячого садочку та спорткомплексу. Вартість земельної ділянки визначена за експертною грошовою оцінкою, що на момент попередження в основному задовольняла власника. Підготовка будмайданчика та будівництво розпочалося у липні 2021 року, коли ринкова вартість земельної ділянки істотно збільшилася. Мельник подав позов до суду, в якому вказав, що оскільки ще не сплинув рік з моменту письмового попередження про вилучення земельної ділянки, він має право на отримання тієї вартості, яка виникла на момент започаткування будівництва.

*Які права має власник земельної ділянки у зазначеній ситуації? Вирішить справу по суті наданих умов.*

3. У зв'язку із періодичним підтопленням земельної ділянки, наданої Степанову для ведення фермерського господарства за межами села, він облаштував гідротехнічні споруди, які розташовані на межі з аналогічною суміжною земельною ділянкою. Тепер при сильних зливах дощові води підтоплюють сусідню земельну ділянку Проценко. Останній неодноразово просив Степанова переобладнати зведені споруди, на що сусід не реагував та порадив звести такі ж споруди стоку води із своєї земельної ділянки. Проценко звернувся до голови сільради із заявою вирішити земельний межовий спір, а саме зобов'язати сусіда переобладнати зведені споруди на межі суміжних земельних ділянок і припинити завдання шкоди його землеволодінню. Голова сільради відмовив у прийнятті заяви до розгляду пославшись на те, що земельна ділянка знаходиться за межами села і вирішення таких земельних суперечок не входить до компетенції сільради.

*Чи правомірна відмова у прийнятті заяви до розгляду? Який орган має розглядати і вирішувати виниклий земельний спір?*

## **Тема 7. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ**

1. Поняття і зміст правової охорони земельних ресурсів.
2. Правова охорона ґрунтів.
3. Правовий режим екологічно уражених земель.
4. Правові вимоги щодо консервації земель.
5. Правова охорона особливо цінних земель.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14#Text>
11. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
12. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
13. Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р. № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text>
14. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного заняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text>
15. Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину: постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1063. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016-%D0%BF#Text>
16. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель: постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. № 1098. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2008-%D0%BF#Text>
17. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Мінекобезпеки

від 27.10.1997 р. № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>

18. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.09.2018 р. у справі № 909/6/18 (про відшкодування шкоди заподіяної внаслідок засмічення земельної ділянки відходами). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76905569>.

### Спеціальна література

19. Басай Р. М. Правовий режим техногенно-забруднених земель: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2013. 20 с.
20. Гавриш Н. С., Годованюк А. Й. Правові питання забезпечення раціонального використання та охорони земель і ґрунтів в Україні. *Академічні візії*. 2023. (22). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/495>
21. Гавриш Н.С. Правові питання відшкодування шкоди та збитків завданих ґрунтовому покриву України в умовах збройної агресії російської федерації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 2(49) С. 63–66.
22. Гавриш Н. С. Правові питання охорони ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії Російської Федерації. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова*. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 550–553.
23. Гавриш Н. С. Правові питання забруднення та засмічення ґрунтів. Приватне право в умовах війни: матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.) / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонova, д.ю.н., проф. І. Давидової / НУ «Одеська юридична академія. Одеса, 2022. С. 862–866.
24. Гавриш Н. С., Слепньова К. В. Правові аспекти відшкодування шкоди, заподіяної землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану в Україні. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану: матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 груд. 2022 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. права*

- Європ. Союзу, Рада молодих вчених. Харків: Право, 2022. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-457-9>
25. Гавриш Н. С. Еколого-правова оцінка стану земель і ґрунтів. *Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «П'яте зібрання фахівців Споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природо-ресурсного права та альтернативної енергетики»*, 10–13 червня 2021 р., м. Одеса. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021, С. 19–23.
  26. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 396 с.
  27. Гавриш Н. С., Степська О. В. Особливо цінні землі як об'єкт правової охорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 102–106.
  28. Гавриш Н. С. Правова охорона ґрунтів від деградації та опустелювання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ; м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.)* / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 183–186.
  29. Дейнега М. А. Правове регулювання меліорації земель сільсько-господарського призначення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2012. 19 с.
  30. Земельне право України: навч. посіб. / [І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитоновна та ін.]; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
  31. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
  32. Ігнатенко І. В. Деякі правові питання охорони земель для ведення органічного землеробства. *Правові новели*. 2020. Вип. 11. С. 113–120.
  33. Ігнатенко І. В. Актуальні правові проблеми формування екологічно орієнтованого землекористування як складової стратегії сталого розвитку. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 121–127.
  34. Ігнатенко І. В. Правова охорона ґрунтів у процесі благоустрою населених пунктів. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах*

- євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 143–146.
35. Ковальчук Т. Г. Щодо проблем правового регулювання фінансування землеохоронних заходів в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 161–163.*
36. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Харків, 2015. 19 с.
37. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
38. Місінкевич А. Л. Правове забезпечення рекультивації земель в Україні: монографія. Хмельницький, 2015. 140 с.
39. Степська О. В. Поняття та склад особливо цінних земель. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 26–27 лютого 2016 року / Голова оргкомітету – д.ю.н., професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету Крижановський А. Ф. Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2016. С. 193–197.*
40. Хомінець С. В. Правові питання забруднення, засмічення та псування земель. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 175–177.*

**Завдання або кейси для поточного контролю знань  
і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. В результаті користування чужою земельною ділянкою громадянин Хоменко незаконно заволодів ґрунтовим покривом без отри-

мання дозволу на його зняття та перенесення, що надається у порядку, затвердженому Державним комітетом по земельних ресурсах № 1 від 4 січня 2005 року. Відповідно до цього порядку власники земельних ділянок та землекористувачі, які проводять гірничодобувні, геолого-розвідувальні, будівельні та інші роботи, зобов'язані отримати дозвіл на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельної ділянки, якщо це призводить до порушення поверхневого (родючого) шару ґрунту.

*Який порядок надання дозволу на переміщення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту)? В яких випадках дозвіл не вимагається. Який вид відповідальності буде нести громадянин Хоменко?*

2. До Вашої юридичної фірми звернувся громадянин Карпенко із запитанням: «коли припиняється право постійного користування земельними ділянками особливо цінних земель. Якими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування провадиться погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб»?

*Надайте обґрунтовану відповідь. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюються дані відносини.*

3. При облаштуванні підземної прокладки траси нафтопроводу «Одеса-Броди» в межах Бродівського району Львівської області фактично порушено 108,6 га сільськогосподарських угідь, в тому числі: ріллі – 103,7 га, сінокосів – 0,8 га, пасовищ – 4,1 га. Комплекс робіт по технічній рекультивації порушених земель завершено. Сільськогосподарські угіддя внаслідок впливу діяльності відповідача стали менш цінними, а тому виникла потреба з'ясування розміру втрат цих угідь.

*Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюються розмір та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню. Визначте поняття та види рекультивації.*

## **Тема 8. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Землі сільськогосподарського призначення як об'єкт правового регулювання.

2. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення.

3. Підстави набуття прав на землі сільськогосподарського призначення.

4. Особливості правового регулювання використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

5. Права й обов'язки сільськогосподарських землевласників та землекористувачів.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14#Text>
12. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 р. № 899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконален-

- ня правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10 липня 2018 року № 2498-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19#Text>
15. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель: постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. № 1098. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2008-%D0%BF#Text>
  16. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
  17. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного заняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text>
  18. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Мінекобезпеки від 27.10.1997 р. № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>
  19. Про порядок викупу земельних ділянок громадянами (понад норму, яка приватизується безкоштовно) для ведення фермерського або особистого підсобного господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2000 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2000-%D0%BF#Text>
  20. Про затвердження мінімальних розмірів земельних ділянок, які утворюються в результаті поділу земельної ділянки фермерського господарства, що успадковується: постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1908. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-2003-%D0%BF#Text>

### **Спеціальна література**

21. Гавриш Н. С., Сlepньова К. В. Правове регулювання інформаційного забезпечення про ґрунти. *Право. Людина. Довкілля*: наук.-практ. журнал. 2021. Vol. 12. № 4. С. 13–18.

22. Гавриш Н. С. Правове регулювання ведення моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 543–545.
23. Гавриш Н. С. Правові аспекти раціонального використання землі та ґрунтів. *Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля: збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна* (м. Київ, 21 жовтня 2022 року) / за заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН: Хмельницький, Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова. 2022. С. 79–83.
24. Гавриш Н. С., Степська О. В. Особливо цінні землі як об'єкт правової охорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 102–106.
25. Господареві про ґрунти і право на них = For the landowner about soils and legal aspects науково-практичний посібник / С. П. Позняк, Н. С. Гавриш. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 250 с.
26. Григор'єва Х. А. Юридичні критерії сталості біопалива: земельні, екологічні та кадастрові виклики для України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 6. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8992>.
27. Дейнега М. А. Правове регулювання меліорації земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2012. 19 с.
28. Єрмоленко В. М. Щодо заборони відчуження земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 102–105.

29. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитоновна та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
30. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
31. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
32. Заверюха М. М. Окремі питання охорони земель та ґрунтів під час виробництва біомаси. *Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference (July 27–28, 2023)*. FOP Marenichenko V. V., Dnipro, 2023. С. 162–163.
33. Караханян К. М. Правові засади діяльності громадських організацій в сфері біоенергетики. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитоновна, Х. А. Григор'єва. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 167–169.
34. Караханян К. М. Основні етапи розвитку біоенергетичного законодавства в Україні. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*: міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 4–5 червня 2021 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2021. С. 90–92.
35. Костицький В. В. Шляхи вдосконалення правового врегулювання сільськогосподарського землекористування в Україні. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 416–417.
36. Кулинич П. Ф. Правові проблеми використання і охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. 668 с.
37. Лісова Т. В. Меліорація земель як захід їх відновлення: сучасні проблеми правового забезпечення. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 104–111.
38. Мірошниченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
39. Носік В. В. Деякі проблеми реалізації земельного законодавства у сфері використання земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів

- Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 118–120.
40. Olena Stepska. Legal regulation of lease of agricultural land (Правове регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення) *Legea si viata*. 2017. Martie. P. 126–128.
41. Платонова Є. О., Черемнова А. І. Правовий механізм передачі земельних ділянок для ведення фермерського господарства *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. № 75. С. 350–357.
42. Платонова Є. О. Правові особливості державного стимулювання біоенергетики в Україні: ретроспектива, сучасність та перспектива. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5.
43. Позняк С., Гавриш Н., Іванюк Г., Вітвіцький Я. Естетична цінність ґрунтів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія «Географія»*. Тернопіль: Тайп, 2022. Вип. 2(53). С. 19–26. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.2.3>
44. Степська О. В. Щодо скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 165–167.
45. Титова Н. І. Землі сільськогосподарського призначення: поняття, особливості, склад (правові аспекти). *Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України*. Львів: ПАЇС, 2005. С. 9–28.
46. Харитоновна Т. Є. Біоенергетичне виробництво, як один із напрямів стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: деякі питання законодавчого регулювання. *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року*: матеріали «круглого столу» (Харків, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги; М-во освіти і науки; Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. земел. та аграр. права. Харків: Право, 2021. С. 134–137.

47. Харитонova Т. Є. До питання використання земель у біоенергетичному виробництві. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 травня 2021 року). Одеса: Гельветика. 2021. С. 548–550.
48. Харитонova Т. Є. Деякі проблеми використання об'єктів альтернативної енергетики на землях сільськогосподарського призначення. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: з 68 збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2020. С. 273–276.
49. Харитонova Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.
50. Харитонova Т. Є. Особливості вчинення нотаріальних дій із земельними ділянками під час дії мораторію. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 125–127.
51. Харитонova Т. Є. «Увага! Карантин!» Або новий удар по ринку земель. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 300–302.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. За земельним сертифікатом громадянин Петренко отримав у приватну власність земельну ділянку площею 2 га для ведення особистого селянського господарства, що підтверджується відповідним документом. Він звернувся до сільради з проханням прийняти рішення щодо приєднання вказаної ділянки до земельної ділянки його фермерського господарства, що складає 45 га.

*Чи можна переоформити земельну ділянку для особистого селянського господарства для ведення фермерського господарства? Вирішить справу по суті.*

2. Житель села Писарівка Вінницького району Харчук отримав Свідоцтво на право власності на земельну частку (пай), а через рік переїхав зі свого села у місто Рівне на постійне проживання. Перед тим він уклав договір довгострокової оренди на земельну частку (пай) строком на 49 років з фермерським господарством «Світанок». Істотною умовою договору оренди було, що першочергове право на купівлю частки (паю) має фермерське господарство «Світанок».

*Чи буде дійсною дана угода? Вирішить справу по суті.*

3. Дієздатний громадянин України Волощук, який досяг 18-річного віку звернувся до органів державної влади із заявою про надання йому у приватну власність земельної ділянки для створення фермерського господарства. Однак державна районна адміністрація відмовила йому у наданні земельної ділянки для створення такого господарства.

*Охарактеризуйте правовідносини, що склалися у цій ситуації. Хто розглядає земельні спори громадян з органами державної влади та органами місцевого самоврядування з питань надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства? Чи є дії державної районної адміністрації правомірними?*

## **Тема 9. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ**

1. Поняття і склад земель житлової та громадської забудови.
2. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови.
3. Правові вимоги щодо використання земельних ділянок для житлового, господарського і гаражного будівництва.
4. Особливості використання земельних ділянок державного та комунального житлового фонду.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>

5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
12. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>
13. Про будівельні норми: Закон України від 05.02.2010 р. № 1704-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text>
14. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
15. Про містобудівний кадастр: постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-%D0%BF#Text>
16. Про затвердження Порядку проведення експертизи містобудівної документації: постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 р. № 548. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2011-%D0%BF#Text>
17. Про містобудівний кадастр: постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-%D0%BF#Text>
18. Про затвердження Порядку проведення експертизи містобудівної документації: постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 548. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2011-%D0%BF#Text>

19. Концепція державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80#Text>
20. Про затвердження Порядку розроблення містобудівної документації: наказ Мінрегіонбуду України від 16.11.2011 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-11#Text>
21. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказ Мінбуда України від 10.04.2006 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06#Text>
22. Про затвердження Порядку розроблення містобудівної документації: наказ Мінрегіонбуду України від 16.11.2011 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-11#Text>
23. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказ Мінбуда України від 10.04.2006 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06#Text>

### Спеціальна література

24. Земельне право України: навчальний посібник / [І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонов та ін.]; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонові. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
25. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
26. Іванова Є. О. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови у містах України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Харків, 2007. 18 с.
27. Ігнатенко І. В. Правове забезпечення зонування земель у межах населених пунктів: монографія. Харків: Вид-во «Фінарт», 2014. 274 с.
28. Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2010. 148 с.
29. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
30. Платонова Є. О. Особливості правового регулювання використання прибудинкових територій. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса):

у 2 т. Т. 1. відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 548–550.

31. Платонова Є. О. Особливості правового регулювання оцінки земель населених пунктів. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 р.)*. Т. 2. відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2014. С. 501–503.
32. Платонова Є. О. Правові засади зонування земель. *Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць*. Вип. 61. Одеса: Юрид. літ., 2012. С. 627–632.
33. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
34. Ріпенко А. І. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови для благоустрою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Київ, 2010. 19 с.
35. Ріпенко А. І. Використання земель для містобудівних потреб: теоретичні та практичні проблеми: монографія. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. 496 с.
36. Федчишин Д. В. Правове забезпечення використання та охорони земель громадської забудови. Харків: Вид-во «Фінарт», 2015. 248 с.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Міська рада прийняла рішення про відведення земельної ділянки в зеленій зоні міста під будівництво гаражно-будівельному кооперативу «Мрія». Кооператив розпочав вирубку дерев, будівництво під'їзних шляхів, завезення необхідних будівельних матеріалів. Група громадян висунула вимоги щодо зупинення будівництва і скасування рішення ради про відведення земельної ділянки, посилаючись на те, що населення не було завчасно проінформовано про забудову, не врахована громадська думка, відсутній висновок екологічної експертизи.

*До якого органу для вирішення спору мають звернутися громадяни? Вирішить справу по суті наданих умов.*

2. Мешканець м. Одеси Василенко побудував на прибудинковій території багатоквартирного будинку, в якому проживає, гараж для свого автомобіля, розширив балкон своєї квартири на першому поверсі і влаштував сховище для зберігання продуктів. Група мешканців будинку звернулася із скаргою на дії Василенко до житлово-експлуатаційної організації із вимогою розібрати незаконні, на їх думку,

споруди. Василенко пояснив, що він приватизував свою квартиру і як власник квартири має право використовувати прилеглу територію на власний розсуд, споруджений гараж є тимчасовою будівлею і його будівництво було погоджено з начальником житлово-експлуатаційної організації.

*Які права мають мешканці багатоквартирних жилих будинків на прибудинкові території? Розглянути варіант, коли громадянами приватизованого багатоквартирного будинку буде створено об'єднання співвласників? Вирішить справу по суті наданих умов.*

3. Громадянин Мурашко – власник земельної ділянки для будівництва житлового будинку в м. Херсоні – вирішив побудувати на ній будинок. Він звернувся до міської ради із заявою про намір щодо забудови земельної ділянки та проханням надати консультацію з приводу порядку отримання необхідної дозвільної документації для виконання будівельних робіт. У відповіді на звернення було зазначено, що план зонування території, яким мають визначатися вимоги до забудови окремих територій (функціональних зон) міста, відсутні. Відтак громадянин Мурашко не має права до їх затвердження (що має відбутись у поточному році) зводити нові будівлі. Не будучи задоволеним таким роз'ясненням громадянин Мурашко почав будівництво на власний ризик. На етапі зведення стін нового будинку він був спочатку усно попереджений, а потім оштрафований начальником Державної архітектурно-будівельної інспекції. З метою захисту своїх прав, громадянин Мурашко оскаржив дії начальника інспекції до суду.

*Яке рішення має винести суд по скаргі? З'ясуйте, який порядок забудови присадибних земельних ділянок встановлений законодавством і чи мав можливість громадянин Мухін здійснювати будівництво при відсутності затвердженого плану зонування території?*

## **Тема 10. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ІНШОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Поняття і склад земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення.

2. Загальні ознаки правового режиму земель природно-заповідного фонду.

3. Особливості правового режиму земель, зайнятих окремими об'єктами природно-заповідного фонду.

4. Правовий режим земельних ділянок та природних об'єктів, що мають особливу наукову цінність.

## **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
11. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
12. Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі: Закон України від 29.10.1996 р. № 436/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Про ратифікацію Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів: Закон України від 04.07.2002 р. № 995\_934. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_934#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_934#Text)
14. Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні: постанова Верховної Ради України від 22.09.1994 р. № 177/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177/94-%D0%B2%D1%80#Text>

15. Про біосферні заповідники в Україні: указ Президента України від 26.11.1993 р. № 563/93 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563/93#Text>
16. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>

### Спеціальна література

17. Годованюк А. Й. Порядок використання земель природно-заповідного фонду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 738–742.
18. Годованюк А. Й. Правовий статус суб'єктів прав на землі природно-заповідного фонду. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Юрид. літ., 2005. Вип. 25. С. 386–389.
19. Годованюк А. Й. Правовий режим земель природозаповідного фонду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 19 с.
20. Гольонко Р. А. Деякі особливості виникнення правовідносин у сфері використання біосферних заповідників в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія»*, м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 116–119.
21. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонova та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитоновой. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
22. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
23. Земельне право України: підруч. / Г. І. Балюк, Т. О. Коваленко, В. В. Носік та ін.; за ред. В. В. Носіка. Київ: Вид. поліграф. центр «Київ, ун-т», 2008. 511 с.
24. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
25. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2017. 438 с.

26. Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. 16 с.
27. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
28. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
29. Семчик В. І. Земельне право України: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вигц. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. Київ: Ін Юре, 2008. 600 с.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Перевіркою, проведеною прокуратурою Івано-Франківської області встановлено, що розпорядженням голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 451 від 15 липня 1996 року з метою збереження оригінального в геоботанічному і ландшафтному відношенні гірського масиву в межах Сколівських Бескидів створено Поляницький регіональний ландшафтний парк, який розташований в кварталах № 9, 10, 14–16, 22–26 Поляницького лісництва ДП «Болехівське лісове господарство». Заповідний режим Поляницького регіонального ландшафтного парку забороняє проведення будь-якої господарської діяльності, яка може завдати шкоду заповідному об'єкту та порушити екологічну рівновагу. Розпорядженням голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 787 від 27 листопада 2015 року фізичній особі-підприємцю виділено в тимчасове довгострокове користування лісову ділянку площею 0,9 га, яка знаходиться в кварталі 15 Поляницького лісництва ДП «Болехівське лісове господарство» для облаштування рекреаційно-відпочинкової зони терміном на 30 років та зобов'язано постійного землекористувача укласти з підприємцем договір тимчасового користування лісовою ділянкою. Вказана земельна ділянка передана підприємцю на підставі ст. 18 та 31 Лісового кодексу України. Згідно бізнес-плану підприємця, метою господарської діяльності на отриманій в тимчасове довгострокове користування лісовою ділянкою є надання послуг з мобільного харчування.

*Чи суперечить законодавству розпорядження голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 787 від 27 листопада 2015 року? Які відносини врегульовує ст. 7 Закону України «Про природ-*

но-заповідний фонд України»? Чи є підстави для визнання недійсним договору?

2. Громадянин Майстренко 18 червня 2023 року в с. Доброводи Монастириського району Тернопільської області самовільно встановив огорожу на землях загального користування (пасовище) території природно-заповідного фонду загальнозоологічного заказника «Ковалівський», загородивши 310 квадратних метрів.

*Які статті Закону України «Про природно-заповідний фонд України» порушено? Які статті Земельного кодексу України порушено? Чи має місце адміністративне правопорушення?*

## **Тема 11. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ**

1. Поняття і склад земель водного фонду.
2. Правове регулювання використання земель водного фонду.
3. Особливості правового режиму прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів.
4. Правовий режим територій та зон санітарної охорони водних об'єктів.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
6. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
7. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

9. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
10. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
11. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
12. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10.01.2002 р. № 2918-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>
13. Порядок установаження берегових смуг водних шляхів та користування ними: постанова Кабінету Міністрів України від 14. 04.1997 р. № 347-97-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347-97-%D0%BF#Text>
14. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
15. Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду: постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2005 р. № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/557-2005-%D0%BF#Text>
16. Про затвердження Порядку користування землями водного фонду: постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.1996 р. № 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-96-%D0%BF#Text>

### **Спеціальна література**

17. Альтернативна енергетика: шляхи законодавчого стимулювання: кол. моногр. [Текст] / за заг. ред. д. ю. н., проф. Т. Є. Харитонової, д. ю. н., проф. Х. А. Григор'євої. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 520 с.
18. Водне право України: навч. посіб. / В. О. Процевський, О. М. Шуміло. Київ: Центр навч. літ., 2012. 176 с.
19. Дроваль О. М. Правовий режим земель водного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків, 2016. 16 с.
20. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонova та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.

21. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
22. Караханян К. М., Заверюха М. М. Міжнародно-правові аспекти розвитку водневої енергетики та місце України в цьому процесі. *«Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права»*. 2022. № 5. С. 72–76. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/305/267>. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.124>.
23. Караханян К. М. Правові засади розвитку гідроенергетики в контексті сталого розвитку України. *Міжнародний науковий журнал «ІНТЕРНАУКА». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 7(41). С. 35–42.
24. Караханян К. М. Новітні технології забезпечення екологічної безпеки в галузі гідроенергетики. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28 липня 2021 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 26–29.
25. Караханян К. М. Історія становлення та розвитку гідроенергетики: еколого-економічний аспект. *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 23 липня 2021 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 22–25.
26. Кобецька Н. Р. Становлення законодавчого регулювання та особливості оренди водних об'єктів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 5. Т. 1. С. 133–135.
27. Кононов В. В. Правовий режим земель прибережних захисних смуг в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2013. 268 с.
28. Косяк Д. С. Оптимізація земель водного фонду. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Вип. 3(67). 2014. С. 133–141.
29. Міненко С. М. Правове регулювання охорони та використання земель водного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 18 с.
30. Міненко С. М. Правові обмеження у використанні земель водного фонду України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 714. С. 83–87.
31. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н. О. Багай, Н. Р. Кобецька, І. В. Мироненко [та ін.]; за заг. ред. Н. Р. Кобецької. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 360 с.

32. Пересоляк В. Ю. Зони санітарної охорони навколо джерел водопостачання. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2014. № 1, 2. С. 75–84.
33. Петлюк Ю. С. Особливості правового режиму земель водних об'єктів у зарубіжних країнах. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 160–162.
34. Платонова Є. О. Правові проблеми та перспективи використання енергії малих річок в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2021. С. 135–139.
35. Платонова Є. О. Еколого-правові проблеми малої гідроенергетики в Україні. *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства*: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 23 липня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 25–28.
36. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
37. Правове забезпечення альтернативної енергетики в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. Є. Харитонової, д.ю.н., проф. Х. А. Григор'євої, к.ю.н., доц. Є. О. Платонової. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 364 с.
38. Соколова А. К. Правові аспекти режиму земель водного фонду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 1. Т. 2. 2015. С. 136–140.
39. Черемнова А. І. Еколого правові питання охорони водних об'єктів. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права*: матеріали наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 709–712.
40. Чумаченко І. Є. Форми державного контролю за використанням та охороною водних об'єктів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 553–555.

41. Чумаченко І. Є. Щодо правового регулювання водно-земельних відносин. *Часопис цивілістики: наук.-практ. журнал*. Одеса, 2017. Вип. 24. С. 97–101.
42. Чумаченко І. Є. Щодо складу земель водного фонду України. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія»*, м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 260–263.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Харківська місцева прокуратура №1 направила до районного суду Харкова позовну заяву про визнання недійсними рішень сесії міської ради щодо укладення договорів купівлі-продажу землі та ви-требування 7 земельних ділянок загальною площею понад 6,7 га біля Центрального ринку з приватної власності, що належать до земель водного фонду і які розташовані в межах прибережної захисної смуги річки Лопань.

*Вирішити, яким є порядок надання права приватної власності на землі водного фонду. Який правовий режим прибережних захисних смуг?*

*Вирішити, чи підлягає позов задоволенню.*

2. Татарівська сільська рада (далі – Татарівська рада), розглянувши чотири ділянки, на яких можна було облаштувати нове кладовище, обрала земельну ділянку, яка до цього була зайнята гаражами, що належали компанії під назвою Ворохтянський лісокомбінат (далі – ділянка ВЛ), оскільки вона не була зайнята, була розташована у селі, і на спорудження кладовища можна було не втрачати багато коштів. Само с. Татарів розташоване у гірському районі та у зв'язку з цим має статус гірського населеного пункту. Воно також відоме як курорт для «зеленого туризму» у карпатському регіоні що розташоване на берегах річки Прут. На відстані 30 та 70 метрів від ділянки ВЛ протікають дві річки. Питна вода для Татарова надходить з криниць, що живляться ґрунтовими водами; у селі немає системи централізованого водопостачання, а криниці – не захищені.

*Чи правомірні дії сільської ради? Які повноваження органів місцевого самоврядування у сфері питної води та питного водопостачання?*

*Які мають права та обов'язки споживачі питної води? Який правовий режим територій та зон санітарної охорони водних об'єктів? Визначити обмеження господарської та іншої діяльності в зонах санітарної охорони водних об'єктів.*

3. Приватний підприємець Костенко звернувся за консультацією до головного управління Держгеокадастру в Одеській області з проханням надати йому роз'яснення щодо наступних питань: 1) чи необхідно при оренді водойми для здійснення рибництва укласти ще й договір на користування землею, зайнятою водоймою та прибережною смугою; 2) яким чином реалізується принцип платності у сфері зазначених суспільних відносин; 3) яка роль органів Державного агентства водних ресурсів при укладенні договорів оренди земель водного фонду; 4) якими нормативними актами регулюються відносини, пов'язані з використанням земель водного фонду, в чому їх особливості?

*Дайте відповіді на поставлені питання.*

## **Тема 12. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Поняття і склад земель оздоровчого призначення.
2. Особливості надання земель оздоровчого призначення.
3. Умови і порядок використання земель оздоровчого призначення.
4. Законодавчі обмеження господарської діяльності на землях оздоровчого призначення.
5. Правовий режим округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони земель оздоровчого призначення.

### **Нормативно-правові акти та спеціальна література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
9. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
10. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
11. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
12. Про курорти: Закон України від 06.10.2000 № 2026-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>
13. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 4.09.2008 № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text>
14. Про туризм: Закон України від 15.09.1995р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>

### Спеціальна література

16. Євсюков Т. О. Формування особливо цінних земель рекреаційного призначення. *Земельне право України: теорія і практика*. 2012. № 8. С. 16–18.
17. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонova та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
18. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
19. Канівець Л. А. Правовий режим дитячих рекреаційно-оздоровчих об'єктів. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природно ресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонova, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 120–122.

20. Канівець Л. А. Забезпечення безпеки туризму в Чорнобильській зоні. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонova, Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика. 2021. С. 164–166.
21. Канівець Л. А. Щодо перспектив використання Чорнобильської зони у туризмі. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Гельветика. 2021. Т. 1. С. 557–559.
22. Каракаш І. І. Туристичне законодавство України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць ОНЮА. Вип. 37. Одеса: Юрид. літ., 2007. С. 169–173.
23. Каракаш І. І. Правове регулювання використання й охорони рекреаційно-туристичних територій і об'єктів. *Екологічне право України*: наук.-практ. журнал. 2017. № 1–2. С. 20–26.
24. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2017. 438 с.
25. Каракаш І. І. Про встановлення правового положення Куяльницького лиману та курорту Куяльник: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «природно-ресурсний потенціал Куяльницького та Хаджибейського лиманів, територій міжлимання: сучасний стан, перспективи розвитку» (м. Одеса, 18–20 листопада 2015 року). Одеса: ТЕС, 2015. С. 56–59.
26. Кулинич П. Ф. Правовий режим земель рекреаційного призначення. *Земельне право України: теорія і практика*. 2008. № 5–6. С. 32–40.
27. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
28. Олексієнко Я. І. Оптимізація навчально-оздоровчого процесу з фізичного виховання у вищих навчальних закладах: навч.-метод. посіб. / Я. І. Олексієнко, О. П. Верещагіна, В. А. Шахматов, О. Г. Байда. Черкаси: Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2016. 92 с.
29. Палій Н. І. Правове регулювання використання та охорони земель рекреаційного призначення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2011. 18 с.

30. Посібник для підготовки до іспиту із земельного права / Д. В. Санніков, М. В. Шульга, В. І. Гордєєв та ін. Харків: Право, 2021. 376 с.
31. Склад М. М. Правовий режим земель рекреаційного призначення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2012. 24 с.
32. Харитонova Т. Є. Забезпечення прав спортсменів, що проживають у сільській місцевості та фізкультурно-оздоровчої діяльності серед сільського населення. *Спортивне право України*: навч. посіб. / за ред. Є. О. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2019. 330 с. (п. 7.2. С. 129–135).
33. Чумаченко І. Є. Правові засади пляжної зони в Україні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.): у 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 636–638.

### **Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Громадянка Іщенко була власницею квартири у будинку, що межував із земельною ділянкою належною громадянину Сомову. За цільовим призначенням земельна ділянка Сомова відносяться до земель рекреаційного призначення (індивідуальне дачне будівництво). Сомов використовував належну йому земельну ділянку для розміщення бази відпочинку, що призвело до збільшення шуму та порушення громадського порядку. Громадянка Іщенко не могла більш відпочивати у своїй квартирі через шум від будинку відпочинку. Прохання використовувати земельну ділянку під дачне будівництво Сомов проігнорував. Громадянка Іщенко була вимушена переселитись шляхом продажу квартири. Вона вважає, що Сомов своєю неправомірною поведінкою завдав їй моральної шкоди, яка полягає у її душевних стражданнях та переживаннях пов'язаних з вимушеним продажем її квартири, який призвів до зміни укладу життя. Завдану моральну шкоду вона оцінила в розмірі 20000 гривень та звернулася з відповідним позовом до суду. Вона зазначила, що Сомов не здійснив зміну цільового призначення належної йому земельної ділянки з дачного будівництва на використання під базу відпочинку, не погодив з оточуючим населенням, органами влади та місцевого самоврядування зміни використання земельної ділянки, та попросила суд зобов'язати Сомова використовувати земельну ділянку за цільовим призначенням.

*Яке рішення має прийняти суд?*

2. Рішенням сільської ради № 3 від 15 травня 2015 року «Про затвердження проєкту землеустрою щодо зміни цільового призначення земельних ділянок» затверджено проєкт землеустрою щодо зміни цільового призначення земельної ділянки для ведення садівництва в межах населеного пункту сільської ради площею 0,0570 га (пасовища) на будівництво і обслуговування об'єктів туристичної інфраструктури та закладів громадського харчування. Земельна ділянка розташована в межах прибережної захисної смуги моря. З акту обстеження земельної ділянки вбачається, що на земельній ділянці побудовані об'єкти туристичної інфраструктури та заклад громадського харчування. Відповідно до повідомлення Управління містобудування та архітектури, вказана земельна ділянка розташована у зоні рекреації, у якій не передбачено розміщення земельних ділянок для ведення садівництва. Цільове призначення земельної ділянки під час відведення (землі сільськогосподарського призначення) та під час його зміни (землі громадської забудови) не відповідало чинній на той час містобудівній документації.

*Чи вбачаються у даній ситуації підстави для звернення прокурора до суду з позовом в інтересах держави? Якщо так, якими мають бути позовні вимоги?*

3. На земельній ділянці, яку орендує ФГ «Ставок» (цільове призначення земельної ділянки для будівництва та обслуговування об'єктів рекреаційного призначення), розміщено паливно-заправне устаткування за допомогою якого, без необхідних дозвільних документів (дозволів на розміщення об'єкта підвищеної небезпеки, відповідного рішення місцевої ради про відведення земельної ділянки, ліцензії на реалізацію палива та інших) на системній основі здійснюється реалізація палива, що призвело до забруднення землі матеріалами, шкідливими для довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, що створило небезпеку для довкілля. На ділянці знаходяться дизельне паливо в об'ємі близько 500 літрів та заправна колонка.

*Чи вбачаються у даній ситуації ознаки порушень земельного законодавства? Якщо так, яких саме?*

## **4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

### **Тема 1. ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА**

1. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
2. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

#### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Підготуйте дві доповіді на одну тему: «Земельне право: історія розвитку та становлення»

У першій доповіді ви маєте зосередитися на правових особливостях формування земельного права до прийняття незалежності України.

Друга доповідь має бути у формі творчого есе. У ньому ви маєте розкрити власне бачення того, у якому вигляді можливе подальше існування сучасного земельного права, з огляду на існуючі історичні етапи його формування.

2. Зробіть порівняльну таблицю відмінностей між земельним правом та суміжними галузями права. Висловіть свою думку щодо можливості існування кожної галузі окремо. Яку галузь ви вважаєте найперспективнішою і чому?

### **Тема 2. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ**

1. Унікальність та особливості права власності на землю.
2. Правове підґрунтя механізму відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення при успадкуванні іноземними громадянами.

#### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Належність власності завжди було пов'язано з матеріальним буттям і наявністю влади. Відносини власності складають основу життєдіяльності будь-якого суспільства і матеріальну основу існування кожної людини. У соціальному житті відносини власності виступають як відносини між людьми в процесі привласнення ними матеріальних благ, встановлення стану їх привласненої належності, здійснення обміну ними, розподілу та споживання для задоволення матеріальних і духовних та інших потреб. Тому, проаналізуйте різновиди форм власності на землю. Згадайте які форми власності на землю були у різні історичні періоди існування нашої держави.

2. На відміну від вітчизняних громадян, які можуть набувати у власність земельні ділянки з усіх категорій земель країни і на різноманітніших підставах, іноземні суб'єкти права обмежені у можливостях придбання земельних ділянок у власність категоріями земель, місцем розташування на них об'єктів нерухомості, цілями використання, умовами набуття тощо

Створіть презентацію на тему: «Право власності на землю в Україні іноземних громадян»

### **Тема 3. ПРАВО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ВИДИ**

1. Проблемні аспекти правового регулювання орендного землекористування.

2. Особливості користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій).

#### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Опрацюйте можливі варіанти укладання договору оренди землі. Знайдіть на урядовому порталі «Типовий договір оренди землі», ознайомтесь та вивчіть істотні умови договору. Складіть свій договір та обговоріть з викладачем проблемні моменти, що у вас виникли.

2. Перегляньте законодавчі вимоги щодо механізму передачі земельних ділянок у постійне користування різного роду суб'єктам. З'ясуйте усі етапи цієї процедури. Висловіть вашу думку: чому саме такий перелік суб'єктів, а не інший. Мотивуйте відповідь.

### **Тема 4. НАБУТТЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ ФІЗИЧНИМИ ТА ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ**

1. Продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах.

2. Підстави і умови набуття громадянами прав на землю із земель державної та комунальної власності.

#### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Одним з основних складових елементів земельного ринку є продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах – земельних торгах. Вони створюють рівні стартові можливості та прозоре конкурентне середовище для інвесторів, а надходження до бюджетів сприяють підвищенню ефективності використання земельних

ресурсів. Створіть модель земельних торгів. Розгляньте кожен етап проведення земельних торгів окремо.

2. У вас з'явилося бажання безкоштовно отримати земельну ділянку з державної чи комунальної власності. З'ясуйте для яких потреб ви можете безкоштовно отримати землю. Складіть клопотання щодо отримання вами такої земельної ділянки. Опишіть усі етапи, які вам доведеться пройти. Зважте свої шанси на успіх в отриманні землі.

## **Тема 5. ПРИПИНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

1. Викуп земельних ділянок та інших об'єктів нерухомого майна для суспільних потреб.

2. Порядок припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Ознайомтесь з принципами відчуження об'єктів права приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. З'ясуйте різницю між суспільними потребами та суспільною необхідністю. Виділіть ключові позиції. Змодельуйте ситуацію, коли у вас вилучають земельну ділянку без вашої згоди. Скоординуйте свої дії та зусилля.

2. Припинення відповідних прав на земельну ділянку може відбуватися тільки у тих осіб, які наділені необхідним обсягом земельної правосуб'єктності для набуття земельних ділянок у власність або на умовах користування та реалізували це право. Визначте коло осіб у яких можуть припинятися прав на землю. Змодельуйте конкретну ситуацію щодо припинення прав по окремій уявній особі.

## **Тема 6. ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

1. Особливості захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.

2. Порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Гарантії прав на землю мають свої засади, які надають їм реалістичний зміст. Реальність гарантій прав на землю заснована на наявності земельного фонду країни. Без наявності відповідних земельних ресурсів лише юридичними засобами не можна гарантувати права

на землю. Однак не слід принижувати значення й юридичних гарантій прав на землю. Ознайомтесь з порядком відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав. Змодельуйте ситуацію щодо порядку відновлення. Визначте коло учасників.

2. Зосередьте свою увагу на процесі відшкодування збитків, заподіяних невиконанням або неналежними виконанням умов договорів (відчуження, придбання, оренди (суборенди) земельної ділянки тощо). Пригадайте які договори вже вам відомі. Придумайте приклади невиконання або неналежного виконання умов договору, що спричинили збитки.

## **Тема 7. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ**

1. Зміст правової охорони та її правове забезпечення.
2. Правові питання забезпечення раціонального використання ґрунтів.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Правова охорона земель являє собою, у першу чергу, дотримання правил раціонального використання. Пригадайте поняття «раціональне використання». З'ясуйте які елементи воно включає. Як дане поняття співвідноситься з поняттям «цільове призначення»?

2. Всебічна охорона земельного фонду країни, боротьба з ерозією та деградацією ґрунтового покриву на основі екологічної оптимізації агроландшафтів, удосконалення структури сільськогосподарських угідь, а також поступове зменшення рівнів розораності земельної площі є концептуальною основою сучасної стратегії природоохоронного ресурсозабезпечення. Саме через це, написання творчого есе на тему правової охорони земель буде гарним підґрунтям для формування системності ваших знань з земельного права.

## **Тема 8. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Історичний аспект набуття права приватної власності на землі сільськогосподарського призначення громадянами України.
2. Особливості складу земель сільськогосподарського призначення.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Земельна реформа започаткувала багатогранний прогрес суттєвих змін в економіці України. Це зумовлено істотними особливостями

земель сільськогосподарського призначення як таких, що безпосередньо пов'язані саме з використанням ґрунтів. З'ясуйте специфіку використання цих земель. Перегляньте види цільового призначення та визначить відмінності одного виду від іншого.

2. Проведіть аналіз процесу розпаювання земель сільськогосподарського призначення. Виявіть сильні та слабкі сторони. Зробіть висновки щодо завершеності процесу розпаювання. Зосередьтесь на суб'єктах розпаювання, назвіть їх.

## **Тема 9. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ**

1. Склад земель житлової та громадської забудови.
2. Використання земельних ділянок для житлового, господарського і гаражного будівництва.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Землі житлової та громадської забудови використовуються як просторово-територіальний базис, призначений для розміщення, експлуатації та обслуговування різних за характером об'єктів (житлової забудови, громадських будівель і споруд та інших об'єктів загального користування). Спробуйте розібратись з планом забудови будь-якого населеного пункту. Визначте: які землі входять до його складу?

2. Здійснення житлової забудови передбачає здійснення нового будівництва, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та благоустрій будівель та споруд, що складають існуючий житловий фонд. З'ясуйте відмінності житлової забудови від нежитлової. Чи впливає це якимось чином на правовий режим земельної ділянки.

## **Тема 10. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ІНШОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Склад земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення.
2. Взаємозв'язок правового режиму земель природно-заповідного фонду та об'єктів, що на них розташовані.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Особливість правового режиму земель природно-заповідного фонду полягає в забороні здійснення на землях природно-заповідного

фонду будь-якої діяльності, що суперечить цільовому призначенню або може негативно впливати на стан об'єктів природно-заповідного фонду; у більшості випадків земельні ділянки вилучаються із господарського використання, або така діяльність суворо обмежується. Проаналізуйте на яких саме землях природно-заповідного фонду заборонена повністю господарська діяльність, на яких частково обмежена, на яких дозволена. На основі цих даних створіть таблицю.

2. Зосередьтесь на процесі оголошення (створення) об'єктів природно-заповідного фонду та, відповідно, надання земель під них. З'ясуйте: хто створює такі об'єкти і навіщо?

## **Тема 11. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ**

1. Склад земель водного фонду
2. Правовий режим прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Землі водного фонду відіграють надзвичайно важливу соціальну, економічну та екологічну роль. Ці землі слугують захисним бар'єром водних об'єктів від шкідливої дії зовнішнього середовища як природного, так і антропогенного характеру; вони призначені для збереження й раціонального використання гідроресурсів; слугують вмістилищем для водних об'єктів, а також зоною водозбору і водокористування. Спробуйте провести розмежування між категоріями земель. Чим відрізняється правовий режим даної категорії від інших?

2. Спробуйте розібратися з правовим режимом використання водних об'єктів та вод, що оточують вас. Що може належати вам на праві приватної власності? Що – на праві оренди?

## **Тема 12. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Склад земель оздоровчого призначення
2. Особливості правового регулювання курортів

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Вирішіть проблему розмежування земель природно-заповідного фонду і оздоровчого призначення. Чим відрізняються порядки переведення земель в одну та іншу категорію?

2. Господарське використання природних лікувальних ресурсів та інших об'єктів природного походження на землях оздоровчого при-

значення є обмеженим і обумовлено необхідністю підпорядкування використання цих земель виключно для лікувально-оздоровчих потреб суспільства. Зробіть таблицю, де зазначте відповідні курортні зони та види господарської діяльності, які можна них проводити.

### **Тема 13. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Склад земель рекреаційного призначення
2. Особливості правового режиму земель рекреаційного призначення у межах населених пунктів

#### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Задача 1. Громадянка Іщенко була власницею квартири у будинку, що межував із земельною ділянкою належною громадянину Сомову. За цільовим призначенням земельна ділянка Сомова відноситься до земель рекреаційного призначення (індивідуальне дачне будівництво). Сомов використовував належну йому земельну ділянку для розміщення бази відпочинку, що призвело до збільшення шуму та порушення громадського порядку. Громадянка Іщенко не могла більш відпочивати у своїй квартирі через шум від будинку відпочинку. Прохання використовувати земельну ділянку під дачне будівництво Сомов проігнорував.

Громадянка Іщенко була вимушена переселитись шляхом продажу квартири. Вона вважає, що Сомов своєю неправомірною поведінкою завдав їй моральної шкоди, яка полягає у її душевних стражданнях та переживаннях пов'язаних з вимушеним продажем її квартири, який призвів до зміни укладу життя. Завдану моральну шкоду вона оцінила в розмірі 20 000 гривень та звернулася з відповідним позовом до суду. Вона зазначила, що Сомов не здійснив зміну цільового призначення належної йому земельної ділянки з дачного будівництва на використання під базу відпочинку, не погодив з оточуючим населенням, органами влади та місцевого самоврядування зміни використання земельної ділянки, та попросила суд зобов'язати Сомова використовувати земельну ділянку за цільовим призначенням.

Яке рішення має прийняти суд?

2. Задача 2. Рішенням сільської ради № 3 від 15 травня 2015 року «Про затвердження проекту землеустрою щодо зміни цільового призначення земельних ділянок» затверджено проект землеустрою щодо зміни цільового призначення земельної ділянки для ведення садів-

ництва в межах населеного пункту сільської ради площею 0,0570 га (пасовища) на будівництво і обслуговування об'єктів туристичної інфраструктури та закладів громадського харчування.

Земельна ділянка розташована в межах прибережної захисної смуги моря. З акту обстеження земельної ділянки вбачається, що на земельній ділянці побудовані об'єкти туристичної інфраструктури та заклад громадського харчування.

Відповідно до повідомлення Управління містобудування та архітектури, вказана земельна ділянка розташована у зоні рекреації, у якій не передбачено розміщення земельних ділянок для ведення садівництва. Цільове призначення земельної ділянки під час відведення (землі сільськогосподарського призначення) та під час його зміни (землі громадської забудови) не відповідало чинній на той час містобудівній документації.

Чи вбачаються у даній ситуації підстави для звернення прокурора до суду з позовом в інтересах держави? Якщо так, якими мають бути позовні вимоги?

#### **Тема 14. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Склад земель історико-культурного призначення.
2. Правовий режим охоронних зон пам'яток культури.

##### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Задача 1. Міська рада прийняла рішення про відведення земельної ділянки ВАТ «Прогрес-буд» для будівництва житлово-офісного центру. ВАТ «Прогрес-буд» розпочало будівництво. Проте мешканці прилеглих будинків, коли дізналися про будівництво, почали протестувати і влаштували біля будівельного майданчика пікети. Вони заперечували проти будівництва, оскільки при прийнятті рішення про відведення земельної ділянки не були враховані їх інтереси. Крім того, будівництво здійснюється в історичній частині міста, а це заборонено законодавством.

Представники ВАТ «Прогрес-буд» у відповідь на протести громадян обіцяли здійснити благоустрій прилеглих територій та вказували на те, що дана земельна ділянка, хоча і знаходиться в історичній частині міста, але не належить до земель історико-культурного призначення. Під тиском ініціативної групи громадян міська рада скасувала своє рішення, а ВАТ «Прогрес-буд» звернулося до суду.

Розкрийте склад та особливості правового режиму земель історико-культурного призначення. Яка діяльність на землях історико-культурного призначення заборонена? Вирішить справу по суті наданих умов.

2. Задача 2. Група громадян звернулася до районної державної адміністрації із заявою про приватизацію земельних ділянок у Миколаївській області для ведення особистого селянського господарства. Під час вирішення питання про приватизацію земельних ділянок з'ясувалося, що на кількох земельних ділянках знаходяться залишки Городища, яке визнано об'єктом культурної спадщини і є історико-культурною пам'яткою. На цій підставі громадянам було відмовлено у задоволенні заяви.

Громадяни повторно звернулися до районної державної адміністрації, посиляючись на відсутність у законодавстві заборони щодо приватизації таких земель. Після отримання громадянами передбачених законодавством погоджень районною державною адміністрацією було прийнято рішення про передачу земельних ділянок громадянам у приватну власність, а також їх зобов'язали укласти охоронні договори з органами охорони культурної спадщини. Громадяни отримали документи на право власності, але прокуратурою області було порушено кримінальну справу по даному факту.

Які особливості встановлені законодавством щодо набуття у власність земельних ділянок історико-культурного призначення? На яких правових титулах можуть перебувати у громадян землі історико-культурного призначення? Вирішить справу по суті наданих умов.

## **Тема 15. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Склад земель лісогосподарського призначення.
2. Правові засади загального та спеціального використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

1. Задача 1. Заступник військового прокурора Луцького гарнізону в інтересах держави в особі Міністерства оборони України, Військової частини А0780 звернувся до суду з позовом, в якому просить зобов'язати ДП «Камінь-Каширське лісове господарство» усунути перешкоди у користуванні та повернути земельну ділянку, загальною площею 6947,8 га, військовій частині А0780, що належить їй на праві користу-

вання відповідно до державного акту на право постійного користування земельною ділянкою № XII-1-5 від 01 листопада 1968 року.

Обґрунтовуючи заявлену вимогу прокурор зазначає, що підставою виникнення спірних правовідносин є факт відсутності у ДП «Камінь-Каширське лісове господарство» прав на земельну ділянку, на якій розташовані лісові ресурси, право вирубки яких, підтверджується спірними лісорубними квитками, виписаними даним підприємством. Земельна ділянка площею 6947,80 га відноситься до земель оборони та перебуває на праві постійного користування військової частини. Вказує, що Державне підприємство «Камінь-Каширське лісове господарство» всупереч норм законодавства, без правовстановлюючих документів на земельну ділянку продовжує здійснювати господарську діяльність, та у порушення положень Лісового та Земельного кодексів України, із перевищенням наданих йому повноважень виписує лісорубні квитки, в яких за відсутності правових підстав включено проведення рубки лісу на території земельної ділянки авіаційного полігону військової частини, чим завдає шкоду навколишньому середовищу та державі в цілому.

Які види юридичної відповідальності передбачені за порушення лісового та земельного законодавства? Вкажіть, чи має право військова частина А0780 мати на праві постійного користування землі лісогосподарського призначення? Вирішить задачу по суті наданих умов.

2. Задача 2. У вересні 2023 року заступник прокурора Києво-Святошинського району Київської області звернувся до суду в інтересах держави в особі Київської обласної ради, Києво-Святошинської ради та Дмитрівської сільської ради з позовом. Свої вимоги мотивував тим, що прокуратурою була проведена перевірка, в результаті якої встановлено, що розпорядженням Києво-Святошинського району Київської області № 359 від 31 березня 2008 року громадянкою Івановою затверджено проект землеустрою щодо припинення права постійного користування земельною ділянкою лісогосподарського призначення, переведення її до категорії земель сільськогосподарського призначення та відведення земельної ділянки у власність громадянці Івановій для ведення особистого селянського господарства в межах Дмитрівської сільської ради. В даний час Іванова отримала документ, який посвідчує право на земельну ділянку площею 0,99 га, яка розташована в межах Дмитрівської сільської ради, з цільовим призначенням – для ведення особистого селянського господарства.

Відповідно до чинного законодавства Іванова мала відшкодувати втрати лісогосподарського виробництва, спричинених вилученням

лісогосподарських угідь для цілей, не пов'язаних з веденням лісового господарства, у двомісячний термін після затвердження у встановленому порядку проєкту землеустрою. Однак, відповідачка до теперішнього часу не сплатила втрати лісогосподарського виробництва в сумі 79 695 грн.

Внаслідок несвоєчасної сплати Івановою коштів, своєчасно не виконуються заходи щодо освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорони земель відповідно до розроблених програм та проєктів землеустрою, чим завдається шкода інтересам держави.

Яке рішення має ухвалити суд? Вирішить задачу по суті наданих умов.

## **Тема 16. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ПРОМИСЛОВОСТІ, ТРАНСПОРТУ, ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ, ЕНЕРГЕТИКИ, ОБОРОНИ ТА ІНШОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

1. Склад земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення.

2. Правовий режим земель, наданих для потреб оборони та іншого призначення.

### **Завдання та кейси для поточного контролю**

Задача 1. У літню пору у м. Тернопіль громадянка Стеценко без спеціального дозволу випасала свою корову на земельній ділянці місцевого скверу. Державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища склав протокол про адміністративне правопорушення, вважаючи дії громадянки Стеценко неправомірними. Проте остання своїх дій неправомірними не визнавала, оскільки, за її переконанням, вона має право на загальне землекористування і ніяких на це дозволів не потрібно.

Які види юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства ви знаєте? Чи були дії громадянки Стеценко неправомірними? Якщо так, то яка відповідальність може настати у даному випадку? Вирішить ситуацію.

Задача 2. Приватна фірма «Екоблаго», яка займається зеленим благоустроєм і ландшафтним дизайном регулярно знімала та перевозила ґрунтовий покрив із земельних площ ліквідованого сільгоспкооперативу до міста з метою виконання відповідних робіт. Державний

інспектор з охорони довкілля з'ясував, що фірма спеціального дозволу на зняття і перевезення ґрунтового покриву немає, у зв'язку з чим склав протокол про притягнення директора фірми до адміністративної відповідальності у формі стягнення штрафу.

Директор фірми оскаржив протокол інспектора в суді, при розгляді якого з'ясувалося, що фірма займається перевезенням ґрунту на «благу справу» більше року. Крім цього, поля сільгоспкооперативу майже п'ять років ніхто не обробляє і тому ніяких збитків нікому не спричинено. Суддя припинив розгляд справи і направив матеріали в районну прокуратуру з метою з'ясування наявності кримінального злочину щодо псування земель сільськогосподарського призначення.

Чи буде притягнений директор фірми до відповідальності за дії свого підприємства? Наведіть ознаки адміністративного правопорушення і кримінального злочину?

## **5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ**

### **5.1. Питання для підсумкового контролю**

1. Предмет земельного права та його особливості.
2. Методи регулювання земельних відносин.
3. Основні принципи земельного права.
4. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
5. Система земельного права.
6. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.
7. Поняття і класифікація джерел земельного права.
8. Конституційні основи земельного права та їх значення для розвитку земельного законодавства.
9. Закони як визначальні джерела земельного права.
10. Підзаконні нормативно-правові акти у якості джерел земельного права.
11. Нормативні акти місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування.
12. Роль і значення судової практики щодо регулювання сучасних земельних відносин.
13. Міжнародно-правові акти та міжнародні договори як джерела земельного права.
14. Склад та цільове призначення земель України.
15. Основні ознаки і визначення поняття права власності на землю.
16. Суб'єкти та об'єкти права власності на землю.
17. Право приватної власності на землю.
18. Право комунальної власності на землю.
19. Право державної власності на землю.
20. Право власності на землю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.
21. Право спільної власності на землю та її види.
22. Поняття та основні види права землекористування.
23. Право постійного землекористування.
24. Право орендного землекористування.
25. Земельний сервітут як вид користування чужою земельною ділянкою.
26. Особливості користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис).

27. Особливості користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій).
28. Обмеження та обтяження прав на землю та земельні ділянки.
29. Добросусідство та його зміст.
30. Підстави і умови набуття прав на землю із земель державної та комунальної власності.
31. Продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах.
32. Набуття прав на земельні ділянки на підставі цивільно-правових угод.
33. Виникнення права власності на земельні ділянки та його державна реєстрація.
34. Виникнення права користування на земельні ділянки та його державна реєстрація.
35. Загальні та спеціальні підстави припинення права власності на землю.
36. Загальні та спеціальні підстави припинення права користування земельною ділянкою.
37. Порядок погодження вилучення та викупу земельних ділянок.
38. Сутність і види гарантій захисту й охорони прав на землю.
39. Способи захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.
40. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія захисту прав на земельні ділянки.
41. Розгляд і вирішення земельних спорів як юридична гарантія захисту прав на землю.
42. Уповноважені органи та їх компетенція щодо розгляду і вирішення земельних спорів.
43. Поняття і зміст правової охорони земельних ресурсів.
44. Правова охорона ґрунтів.
45. Правовий режим екологічно уражених земель.
46. Правові вимоги щодо консервації земель.
47. Правова охорона особливо цінних земель.
48. Поняття та види управління у галузі використання та охорони земель.
49. Система органів управління у галузі використання та охорони земель та їх основні функції.
50. Правові засади здійснення землеустрою: поняття, завдання та зміст землеустрою.

51. Правове забезпечення моніторингу земель.
52. Правове регулювання ведення державного земельного кадастру.
53. Правове регулювання контролю за використанням та охороною земель.
54. Поняття і функції юридичної відповідальності за земельні правопорушення.
55. Земельне правопорушення як підстава для застосування юридичної відповідальності. Склад земельного правопорушення.
56. Адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства.
57. Кримінальна відповідальність за порушення земельного законодавства.
58. Цивільна відповідальність за земельні правопорушення.
59. Допустимість застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності за земельні правопорушення.
60. Землі сільськогосподарського призначення як об'єкт правового регулювання.
61. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення.
62. Особливості набуття прав на землі сільськогосподарського призначення.
63. Правове регулювання використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.
64. Права й обов'язки сільськогосподарських землевласників та землекористувачів.
65. Поняття і склад земель житлової та громадської забудови.
66. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови.
67. Правові вимоги щодо використання земельних ділянок для житлового, господарського і гаражного будівництва.
68. Поняття і склад земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення.
69. Загальні ознаки правового режиму земель природно-заповідного фонду.
70. Особливості правового режиму земель, зайнятих окремими об'єктами природно-заповідного фонду.
71. Правовий режим земельних ділянок та природних об'єктів, що мають особливу наукову цінність.
72. Поняття і склад земель оздоровчого призначення.
73. Особливості надання земель оздоровчого призначення.
74. Умови і порядок використання земель оздоровчого призначення.

75. Правовий режим округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони земель оздоровчого призначення.
76. Поняття і склад земель рекреаційного призначення.
77. Загальний правовий режим земель рекреаційного призначення.
78. Спеціальні правові режими земель рекреаційного призначення.
79. Особливості правового режиму земель рекреаційного призначення у межах населених пунктів.
80. Специфіка правового режиму земель вільних економічних зон туристсько-рекреаційного типу.
81. Поняття і склад земель історико-культурного призначення.
82. Загальний правовий режим земель історико-культурного призначення.
83. Спеціальні правові режими земель історико-культурного призначення.
84. Правовий режим охоронних зон пам'яток культури.
85. Поняття й особливості правового режиму земель лісогосподарського призначення.
86. Правове регулювання використання земель лісогосподарського призначення.
87. Використання земель лісогосподарського призначення на засадах права власності.
88. Правові засади загального та спеціального використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення.
89. Правовий режим самозалісених земель.
90. Поняття і склад земель водного фонду.
91. Правове регулювання використання земель водного фонду.
92. Особливості правового режиму прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів.
93. Правовий режим територій та зон санітарної охорони водних об'єктів.
94. Загальна характеристика правового режиму земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення.
95. Правовий режим земель промисловості.
96. Правовий режим індустриальних парків.
97. Правове регулювання використання земель транспорту.
98. Правовий режим земель електронних комунікацій.
99. Правовий режим земель енергетичної системи.
100. Правовий режим земель, наданих для потреб оборони та іншого призначення.

## **5.2. Виконання завдань підсумкового контролю**

1. Підготувати есе, в якому висвітлити будь-яку юридичну проблему, актуальну для сучасного земельного права. Під час підготовки використати ілюстративний практичний матеріал, власний досвід, соціологічні та статистичні дані. Сформулювати власний підхід до розв'язання обраної проблеми. Публічно доповісти результати свого дослідження та захистити перед аудиторією.

2. Зробити аналіз стратегії та ситуації, що склалася нині в країні. Виділити основні правочини, договори, інші юридичні конструкції, які становлять найбільший інтерес, або найбільше використовуються. Проаналізувати історію судових спорів, скориставшись реєстром судових рішень. Виокремити причини цих судових спорів, поміркувати над тим, які кроки можна зробити, щоб запобігти виникненню повторних чи подібних спірних ситуацій.

## 6. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

### Список основних джерел

1. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А. П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
2. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: кол. моногр. / відп. ред.: Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. 722 с.
3. Альтернативна енергетика: шляхи законодавчого стимулювання: кол. моногр. [Текст] / за заг. ред. д. ю. н., проф. Т. Є. Харитонової, д. ю. н., проф. Х. А. Григор'євої. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 520 с.
4. Водне право України: навч. посіб. / В. О. Процевський, О. М. Шуміло. Київ: Центр навч. літ., 2012. 176 с.
5. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 396 с.
6. Глотова О. В. Правове регулювання угод із земельними ділянками в Україні: монографія. Одеса, «Фенікс», 2008. 256 с.
7. Земельне право: підруч. 3-тє вид., доповн. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
8. Земельне право України: навч. посіб. / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонова та ін.; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юрид. літ., 2017. 588 с.
9. Земельне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 238 с.
10. Земельне право: посіб. для підготовки до іспиту / М. В. Шульга, В. І. Гордєєв, Д. В. Санніков. Харків: Право, 2019. 278 с.
11. Ігнатенко І. В. Правове забезпечення зонування земель у межах населених пунктів: монографія. Харків: Вид-во «Фінарт», 2014. 274 с.
12. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2017. 438 с.
13. Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту управ. та права, 2010. 148 с.

14. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми: моногр. Київ. Норма права. 2021. 308 с.
15. Кулинич П.Ф. Правові проблеми використання і охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. 668 с.
16. Місінкевич А. Л. Правове забезпечення рекультивації земель в Україні: монографія. Хмельницький, 2015. 140 с.
17. Харитонova Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.
18. Шульга М. В. Земельні правочини: сутність, класифікація та особливості. *Договір як універсальна правова конструкція*: монографія. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; за ред.: А. П. Гетьман, В. І. Борисова. Харків: Право, 2012. Розд. 6. С. 275–289.

#### Список допоміжних джерел

19. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. 2-е вид. Київ: Знання, 2007.
20. Басай Р. М. Правовий режим техногенно-забруднених земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2013. 20 с.
21. Гавриш Н. С., Слепньова К. В. Правові аспекти відшкодування шкоди, заподіяної землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану в Україні. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Харків, 8 груд. 2022 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана; МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. права Європ. Союзу, Рада молодих вчених. Харків: Право, 2022. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-457-9>
22. Гавриш Н. С. Еколого-правова оцінка стану земель і ґрунтів. *Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «П'яте зібрання фахівців Споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природо ресурсного права та альтернативної енергетики»*, 10–13 червня 2021 р., м. Одеса. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 19–23.

23. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 396 с.
24. Гавриш Н. С. Правова охорона ґрунтів від деградації та опустелювання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 183–186.
25. Гавриш Н. С. Правове регулювання ведення моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 543–545.
26. Гавриш Н. С. Правові аспекти інвестиційної привабливості ґрунтів в Україні. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 57–60.
27. Гавриш Н. С. Правові аспекти раціонального використання землі та ґрунтів. *Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля*: зб. тез наук. доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна (м. Київ, 21 жовтня 2022 року) / за заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН: Хмельницький, Хмельницький ун-т управ. і права ім. Леоніда Юзькова. 2022. С. 79–83.
28. Гавриш Н. С. Правові питання відшкодування шкоди та збитків завданих ґрунтовому покриву України в умовах збройної агресії російської федерації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 2(49). С. 63–66.
29. Гавриш Н. С. Правові питання забруднення та засмічення ґрунтів. *Приватне право в умовах війни*: матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.) / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонova, д.ю.н., проф. І. Давидової; НУ «Одеська юридична академія. Одеса, 2022. С. 862–866.

30. Гавриш Н. С. Правові питання охорони ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії Російської Федерації. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 550–553.*
31. Гавриш Н. С., Слепньова К. В. Правове регулювання інформаційного забезпечення про ґрунти. *Право. Людина. Довкілля: наук.-практ. журнал. Vol. 12, 2021. № 4. С. 13–18.*
32. Гавриш Н. С., Степська О. В. Особливо цінні землі як об'єкт правової охорони. *Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 102–106.*
33. Гавриш Н. С., Годованюк А. Й. Правові питання забезпечення раціонального використання та охорони земель і ґрунтів в Україні. *Академічні візії. 2023. (22). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/495>*
34. Гетьман А. П. Шляхи становлення й розвиток науки земельного права. *Проблеми законності. 2008. Вип. 95.*
35. Годованюк А. Й. Порядок використання земель природно-заповідного фонду. *Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 22. С. 738–742.*
36. Годованюк А. Й. Правовий режим земель природозаповідного фонду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 19 с.
37. Годованюк А. Й. Правовий статус суб'єктів прав на землі природно-заповідного фонду. *Актуальні проблеми держави і права. Одеса: Юрид. літ., 2005. Вип. 25. С. 386–389.*
38. Годованюк А. Й. Війна за життя бджіл: час спрямувати її у правове русло. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 37. С. 364–372.*
39. Гольонко Р. А. Деякі особливості виникнення правовідносин у сфері використання біосферних заповідників в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 116–119.*

40. Господареві про ґрунти і право на них. *For the landowner about soils and legal aspects*: наук.-практ. посіб. / С. П. Позняк, Н. С. Гавриш. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 250 с.
41. Григор'єва Х. А. Юридичні критерії сталості біопалива: земельні, екологічні та кадастрові виклики для України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 6. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8992>.
42. Григор'єва Х. А. Агропротекційна складова земельної реформи в Україні: правовий погляд. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 травня 2020 року). Одеса, 2020. С. 251–254.
43. Григор'єва Х. А. Дисбаланс складових земельної реформи: правовий аналіз. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 71–73.
44. Григор'єва Х. А. Непряма зміна землекористування (ILUC) внаслідок розвитку біоенергетики: правовий розріз проблеми. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 97–104.
45. Гуревський В. К. Земельне право як самостійна галузь права та його співвідношення із суміжними галузями права. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць ОНЮА. Вип. 22. Одеса: Юрид. літ., 2004.
46. Дейнега М. А. Правове регулювання меліорації земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2012. 19 с.
47. Дейнега М. А. Правове регулювання меліорації земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2012. 19 с.
48. Дроваль О. М. Правовий режим земель водного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків, 2016. 16 с.
49. Євсюков Т. О. Формування особливо цінних земель рекреаційного призначення. *Земельне право України: теорія і практика*. 2012. № 8. С. 16–18.
50. Єрмоленко В. М. Щодо заборони відчуження земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, зе-*

- мельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 102–105.
51. Заверюха М. М. Окремі питання охорони земель та ґрунтів під час виробництва біомаси. *Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference* (July 27–28, 2023). FOP Marenichenko V. V., Dnipro. 2023. С. 162–163.
  52. Іванова Є. О. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови у містах України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Харків, 2007. 18 с.
  53. Ігнатенко І. В. Актуальні правові проблеми формування екологічно орієнтованого землекористування як складової стратегії сталого розвитку. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 121–127.
  54. Ігнатенко І. В. Деякі правові питання охорони земель для ведення органічного землеробства. *Правові новели*. 2020. Вип. 11. С. 113–120.
  55. Ігнатенко І. В. Правова охорона ґрунтів у процесі благоустрою населених пунктів. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.* / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 143–146.
  56. Канівець Л. А. Забезпечення безпеки туризму в Чорнобильській зоні. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики: матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року)* / відп. ред. Т. Є. Харитонova, Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика. 2021. С. 164–166.
  57. Канівець Л. А. Правовий режим дитячих рекреаційно-оздоровчих об'єктів. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природно ресурсних відносинах»: матеріали зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року)* / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Ха-

- ритонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 120–122.
58. Канівець Л. А. Щодо перспектив використання Чорнобильської зони у туризмі. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Гельветика. 2021. Т. 1. С. 557–559.*
59. Каракаш І. І. Щодо викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 25–29.*
60. Каракаш І. І. Набуття і реалізація права на земельну ділянку за давністю користування. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 540–543.*
61. Каракаш І. І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць НУ «ОЮА». Вип. 61. Одеса: Юрид. літ., 2011. С. 621–625.*
62. Каракаш І. І. Правове забезпечення аграрно-земельної реформи в Україні: минуле, сучасне, майбутнє. *Наукові праці НУ «ОЮА». Т. XX. Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 47–55.*
63. Каракаш І. І. Правове регулювання використання й охорони рекреаційно-туристичних територій і об'єктів. *Екологічне право України: наук.-практ. журнал. 2017. № 1–2. С. 20–26.*
64. Каракаш І. І. Про встановлення правового положення Куяльницького лиману та курорту Куяльник: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «природно-ресурсний потенціал Куяльницького та Хаджибейського лиманів, територій міжлимання: сучасний стан, перспективи розвитку» (м. Одеса, 18–20 листопада 2015 року). Одеса: ТЕС, 2015. С. 56–59.

65. Каракаш І. І. Туристичне законодавство України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць ОНЮА. Вип. 37. Одеса: Юрид. літ., 2007. С. 169–173.
66. Караханян К. М. Правові засади відчуження земельних ділянок Збройних сил України. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 654–657.
67. Караханян К. М. Законодавчі засади реалізації принципів земельних торгів. *«Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень»*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 19 трав. 2023 р. С. 566–568.
68. Караханян К. М. Історія становлення та розвитку гідроенергетики: еколого-економічний аспект. *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства*: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 23 липня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 22–25.
69. Караханян К. М. Новели законодавства щодо надання земель індустріальних парків. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 року м. Одеса): у 2 т. Т. 2. / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса: Юрид. літ., 2014. С. 528–530.
70. Караханян К. М. Новітні технології забезпечення екологічної безпеки в галузі гідроенергетики. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика*: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28 липня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 26–29.
71. Караханян К. М. Основні етапи розвитку біоенергетичного законодавства в Україні. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*: міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 4–5 червня 2021 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2021. С. 90–92.
72. Караханян К. М. Правові засади діяльності громадських організацій в сфері біоенергетики. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природо-ресурсного права та альтернативної енергетики*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 167–169.

73. Караханян К. М. Правові засади конкурентного продажу земельних ділянок в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2017. 20 с.
74. Караханян К. М. Правові засади розвитку гідроенергетики в контексті сталого розвитку України. *Міжнародний науковий журнал «ІНТЕРНАУКА»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 7(41). С. 35–42.
75. Караханян К. М. Щодо особливостей надання земельних ділянок для здійснення державно-приватного партнерства. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2015 року м. Одеса): у 2 т. Т. 1. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 654–656.
76. Караханян К. М. Щодо особливостей та колізій в правовому регулюванні участі іноземних суб'єктів у земельних торгах. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 125–128.
77. Караханян К. М. Щодо поза аукціонного надання земельних ділянок для оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 565–567.
78. Караханян К. М. Щодо співвідношення понять «земельні торги», «земельний аукціон», «електронні земельні торги». *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія»*, м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 146–149.
79. Караханян К. М., Заверюха М. М. Міжнародно-правові аспекти розвитку водневої енергетики та місце України в цьому процесі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 5. С. 72–76. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index>.

- php/chasopys/article/view/305/267. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.12> 4.
80. Кобецька Н. Р. Становлення законодавчого регулювання та особливості оренди водних об'єктів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 5. Т. 1. С. 133–135.
  81. Ковальчук Т. Г. Щодо проблем правового регулювання фінансування землеохоронних заходів в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред. Є.О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 161–163.
  82. Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. 16 с.
  83. Кононов В. В. Правовий режим земель прибережних захисних смуг в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2013. 268 с.
  84. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Харків, 2015. 19 с.
  85. Костицький В. В. Шляхи вдосконалення правового врегулювання сільськогосподарського землекористування в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 416–417.
  86. Костяшкін І. О. До питання правового регулювання припинення прав на землю. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2007. № 1 (21). С. 164–169.
  87. Косяк Д. С. Оптимізація земель водного фонду. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Вип. 3(67). 2014. С. 133–141.
  88. Кулинич П. Ф. Висновок ради з науково-правової експертизи при Інституті держави і права НАН України щодо відповідності до чинного законодавства України добровільної відмови від права власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення. *Нотаріат для вас*. 2011. № 3. С. 30–32.
  89. Кулинич П. Ф. Правовий режим земель рекреаційного призначення. *Земельне право України: теорія і практика*. 2008. № 5–6. С. 32–40.

90. Лісова Т. В. Меліорація земель як захід їх відновлення: сучасні проблеми правового забезпечення. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 104–111.
91. Лісова Т. В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт. 2020. 396 с.
92. Локтева Н. В. Правове регулювання ведення господарської діяльності в водоохоронних зонах. *Актуальні проблеми політики*. 2006. Вип. 28. С. 283–287.
93. Міненко С. М. Правове регулювання охорони та використання земель водного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 18 с.
94. Міненко С. М. Правові обмеження у використанні земель водного фонду України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 714. С. 83–87.
95. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підруч. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2013. 512 с.
96. Набуття і реалізація прав на землю в Україні: навч. посіб. / [А. Й. Годованюк, І. І. Каракаш, Є. О. Платонова та ін.]; за ред. проф. І. І. Каракаша. Одеса: Юрид. літ., 2016. 332 с.
97. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н. О. Багай, Н. Р. Кобецька, І. В. Мироненко [та ін.]; за заг. ред. Н. Р. Кобецької. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 360 с.
98. Носік В. В. Деякі проблеми реалізації земельного законодавства у сфері використання земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.)* / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 118–120.
99. Носік В. В. Припинення права приватної власності на землю в Україні. *Земельне право України: теорія і практика*. 2006. № 5.
100. Носік В. В. Юридична природа сучасного земельного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 7–8.
101. Olena Stepska. Legal regulation of lease of agricultural land (Правове регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення). *Leges si viata*. 2017. Martie. P. 126–128.

102. Палій Н. І. Правове регулювання використання та охорони земель рекреаційного призначення: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2011. 18 с.
103. Пастернак В. М. Форма правочину невід'ємна частина його дійсності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 215–218.
104. Пересоляк В. Ю. Зони санітарної охорони навколо джерел водопостачання. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2014. № 1.2. С. 75–84.
105. Петлюк Ю. С. Особливості правового режиму земель водних об'єктів у зарубіжних країнах. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 160–162.
106. Платонова Є. О. Тенденції правового регулювання використання земель на праві постійного користування. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 184–187.
107. Платонова Є. О. Еколого-правові проблеми малої гідроенергетики в Україні. *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства*: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 23 липня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 25–28.
108. Платонова Є. О. Особливості правового регулювання використання прибудинкових територій. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 548–550.
109. Платонова Є. О. Особливості правового регулювання оцінки земель населених пунктів. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею акаде-

- міка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 р.). Т. 2 / відп. за вип. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2014. С. 501–503.
110. Платонова Є. О. Правовий механізм припинення права власності на землю в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 228–231.
111. Платонова Є. О. Правові засади зонування земель. *Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць*. Вип. 61 Одеса: Юрид. літ., 2012. С. 627–632.
112. Платонова Є. О. Правові новели припинення права власності на землю іноземних суб'єктів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова*. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 560–563.
113. Платонова Є. О. Правові особливості державного стимулювання біоенергетики в Україні: ретроспектива, сучасність та перспектива. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5.
114. Платонова Є. О. Правові проблеми та перспективи використання енергії малих річок в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2021. С. 135–139.
115. Платонова Є. О., Черемнова А. І. Правовий механізм передачі земельних ділянок для ведення фермерського господарства *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. № 75. С. 350–357.
116. Позняк С. П., Гавриш Н. С. Роль ґрунтів у розвитку суспільства. *Український географічний журнал*. 2019 (2). С. 57–61.
117. Правове забезпечення альтернативної енергетики в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. Є. Харитонової, д.ю.н., проф. Х. А. Григор'євої, к.ю.н., доц. Є. О. Платонової. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 364 с.
118. Ріпенко А. І. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови для благоустрою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Київ, 2010. 19 с.
119. Ріпенко А. І. Використання земель для містобудівних потреб: теоретичні та практичні проблеми: монографія. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. 496 с.
120. Семчик, В. І. Земельне право України: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вигц. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. Київ: Ін Юре, 2008. 600 с.

121. Скляр М. М. Правовий режим земель рекреаційного призначення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2012. 24 с.
122. Соколова А. К. Правові аспекти режиму земель водного фонду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 1. Т. 2. 2015. С. 136–140.
123. Степська О. В. Особливості державної реєстрації прав на земельні ділянки. *Юридичний вісник: щоквартальний журнал*. 2013. № 2. С. 80–85.
124. Степська О. В. Поняття та склад особливо цінних земель. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 26–27 лютого 2016 року* / Голова оргкомітету д.ю.н., проф., ректор Міжнар. гуманіт. ун-ту Крижановський А. Ф. Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2016. С. 193–197.
125. Степська О. В. Проблеми укладення договору оренди земельної ділянки. *Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16–17 червня 2017 р.)* / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 187–189.
126. Степська О. В. Щодо встановлення результатів земельних торгів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1* / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 550–552.
127. Степська О. В. Щодо порядку формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 212–215.
128. Степська О. В. Щодо скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника* (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Ко-

- бецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 165–167.
129. Суєтнов Є. П. Відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Харків, 2013. 20 с.
130. Титова Н. І. Землі сільськогосподарського призначення: поняття, особливості, склад (правові аспекти). *Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України*. Львів: ПАІС, 2005. С. 9–28.
131. Федчишин Д. В. Правове забезпечення використання та охорони земель громадської забудови. Харків: Вид-во «Фінарт», 2015. 248 с.
132. Харитонова Т. Є., Григор'єва Х. А. Тридцятирічна земельна реформа в Україні: досягнення, правові проблеми та перспективи (рецензія на монографію професора П. Ф. Кулинич). *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 2. С. 189–192.
133. Харитонова Т. Є. Біоенергетичне виробництво, як один із напрямів стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: деякі питання законодавчого регулювання. *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги; М-во освіти і науки; Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. земел. та аграр. права. Харків: Право, 2021. С. 134–137.
134. Харитонова Т. Є. До питання використання земель у біоенергетичному виробництві. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 травня 2021 року)*. Одеса: Гельветика, 2021. С. 548–550.
135. Харитонова Т. Є. Нотаріальне посвідчення договору емфітевзису: *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України: матеріали «круглого столу»* (Харків, 2 груд. 2016 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2016. С. 214–217.
136. Харитонова Т. Є. Особливості вчинення нотаріальних дій із земельними ділянками під час дії мораторію. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного ін-ту*

- Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 125–127.
137. Харитонova Т. Є. Особливості здійснення земельного сервітуту на певних категоріях земель. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., 26 травня 2017 р., м. Київ / укладачі: В. В. Носік (та ін.); Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. С. 82–87.
138. Харитонova Т. Є. Особливості права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для забудови (суперфіцій). *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.* / відп. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 71–74.
139. Харитонova Т. Є. Спеціальні умови договорів із земельними ділянками. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 613–615.
140. Харитонova Т. Є., Поліщук Є. С. Земельні, аграрні, екологічні, природоресурсні правовідносини та правовідносини у сфері альтернативної енергетики в умовах воєнного стану: правові проблеми та перспективи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 268–271.
141. Харитонova Т. Є., Павлига А. В. Право власності на землю (земельну ділянку) / Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р.: наук.-практ. коментар / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонova Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ: Норма права, 2023. 1424 с.
142. Хомінець С. В. Правові питання забруднення, засмічення та псування земель. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-

- Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 175–177.
143. Черемнова А. І. Еколого-правові питання охорони водних об'єктів. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права*: матеріали наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2 / відп. за вип. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 709–712.
144. Чумаченко І. Є. Правові засади пляжної зони в Україні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.): у 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 636–638.
145. Чумаченко І. Є. Форми державного контролю за використанням та охороною водних об'єктів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 553–555.
146. Чумаченко І. Є. Щодо правового регулювання водно-земельних відносин. *Часопис цивілістики*: науково-практичний журнал. Одеса, 2017. Вип. 24. С. 97–101.
147. Чумаченко І. Є. Щодо складу земель водного фонду України. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.* / відп. ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 260–263.
148. Шевченко В. В. Свобода вибору виду договору в земельному праві. *Журнал «Молодий вчений»*. № 11 (26). Част. 1. 2015. С. 145–149.
149. Шульга М. В. Завершення сучасної земельної реформи та виклики, які постають перед земельно-правовою наукою. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені

Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 127–130.

### **Нормативно-правові акти**

150. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
151. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/55-12>
152. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
153. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
154. Про біосферні заповідники в Україні: указ Президента України від 26.11.1993 р. № 563/93 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563/93#Text>
155. Про будівельні норми: Закон України від 05.02.2010 р. № 1704-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text>
156. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель: постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. № 1098. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2008-%D0%BF#Text>
157. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>
158. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
159. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
160. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

161. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>
162. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Мінекобезпеки від 27.10.1997 р. № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>
163. Про затвердження мінімальних розмірів земельних ділянок, які утворюються в результаті поділу земельної ділянки фермерського господарства, що успадковується: постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1908. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-2003-%D0%BF#Text>
164. Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду: постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2005 р. № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/557-2005-%D0%BF#Text>
165. Про затвердження Порядку користування землями водного фонду: постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.1996 р. № 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-96-%D0%BF#Text>
166. Про затвердження Порядку проведення експертизи містобудівної документації: постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 р. № 548. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2011-%D0%BF#Text>
167. Про затвердження Порядку розроблення містобудівної документації: наказ Мінрегіонбуду України від 16.11.2011 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-11#Text>
168. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказ Мінбуда України від 10.04.2006 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06#Text>
169. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради України від 18. 12.90 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text>
170. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
171. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.12 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>

172. Про курорти: Закон України від 06.10.2000 № 2026-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>
173. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14#Text>
174. Про містобудівний кадастр: постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-%D0%BF#Text>
175. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 4.09.2008 № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text>
176. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. №1211-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
177. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.02.12 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17#Text>
178. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
179. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10.01.2002 р. № 2918-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>
180. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 р. № 899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text>
181. Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р. № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text>
182. Про порядок викупу земельних ділянок громадянами (понад норму, яка приватизується безкоштовно) для ведення фермерського або особистого підсобного господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2000 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2000-%D0%BF#Text>
183. Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі: Закон України від 29.10.1996 р. № 436/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/96-%D0%B2%D1%80#Text>

184. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
185. Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні: постанова Верховної Ради України від 22.09.1994 р. № 177/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177/94-%D0%B2%D1%80#Text>
186. Про ратифікацію Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів: Закон України від 04.07.2002 р. № 995\_934 URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_934#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_934#Text)
187. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
188. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022р. № 2573-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
189. Про туризм: Закон України від 15.09.1995р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
190. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-V. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text)

### **Інформаційні ресурси**

191. [president.gov.ua](http://president.gov.ua) – Президент України  
*Законодавча влада*
192. [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua) – Верховна Рада України
193. [www.ombudsman.kiev.ua](http://www.ombudsman.kiev.ua) – Уповноважений Верховної Ради з прав людини  
*Виконавча влада*
194. [www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua) – Кабінет Міністрів України
195. [www.minjust.gov.ua](http://www.minjust.gov.ua) – Міністерство юстиції України
196. [land.gov.ua](http://land.gov.ua) – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру  
*Судова влада*
197. [www.scourt.gov.ua](http://www.scourt.gov.ua) – Верховний Суд
198. [www.ccu.gov.ua](http://www.ccu.gov.ua) – Конституційний Суд України  
*Інші державні органи*
199. <https://www.gp.gov.ua> – Офіс Генерального прокурора
200. <http://menr.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України

201. <https://minagro.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України

*Рекомендовані науково-аналітичні ресурси*

202. [www.niss.gov.ua](http://www.niss.gov.ua) – Національний інститут стратегічних досліджень

203. <http://parlament.org.ua/> – Лабораторія законодавчих ініціатив

204. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського

## **ЗМІСТ**

|                                                              |            |
|--------------------------------------------------------------|------------|
| <b>1. ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ .....</b>               | <b>4</b>   |
| 1.1. Анотація навчальної дисципліни .....                    | 4          |
| 1.2. Мета і завдання навчальної дисципліни.....              | 4          |
| 1.3. Форми і методи викладання навчальної дисципліни .....   | 5          |
| 1.4. Форми контролю знань.....                               | 6          |
| 1.5. Співвідношення із іншими навчальними дисциплінами ..... | 7          |
| <br><b>2. ЛЕКЦІЙНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ</b>                     |            |
| <b>НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ .....</b>                           | <b>9</b>   |
| <br><b>3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ</b>             |            |
| <b>ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ .....</b>             | <b>53</b>  |
| 3.1. Загальні методичні рекомендації щодо підготовки .....   | 53         |
| 3.2. Плани практичних занять з навчальної дисципліни .....   | 55         |
| <br><b>4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ .....</b>          | <b>114</b> |
| <br><b>5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ</b>             |            |
| <b>ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ .....</b>                                  | <b>126</b> |
| 5.1. Питання для підсумкового контролю .....                 | 126        |
| 5.2. Виконання завдань підсумкового контролю. ....           | 130        |
| <br><b>6. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>             | <b>131</b> |

*Для нотаток*

*Для нотаток*

Навчально-методичне видання

Серія «Навчально-методичні посібники  
кафедри аграрного, земельного та екологічного права»

## **ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО**

*Навчально-методичний посібник  
для студентів усіх факультетів та форм навчання  
за спеціальністю 081 «Право»*

Друкується в авторській редакції  
Верстка Ілони Савицької

Формат 60×84 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Обсяг 9,06 ум. друк. арк., 8,77 обл.-вид. арк.  
Наклад 300 пр. Зам. 19. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк  
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 0669362549).  
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України  
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.